

Irodalmi tükör / szépirodalom

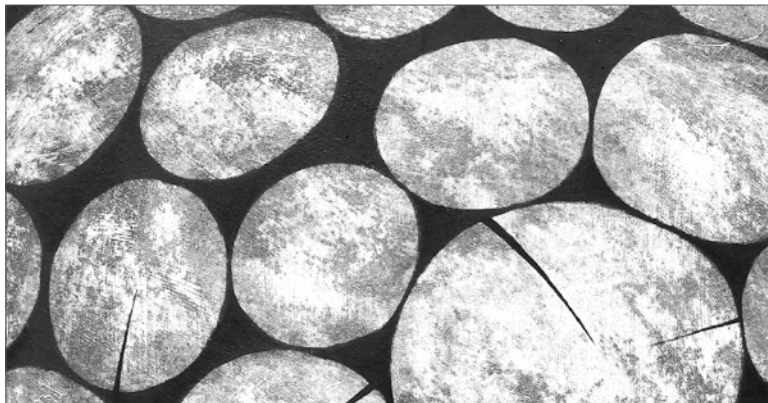
Szabó Ferenc: Az Atya két keze, Ha majd el kell mennem	3
Csontos János: Párhuzamos kánonok – Öt plusz egy futam arról, hogy mire jók a folyóiratok	5
Turcsány Péter: Telkibányai szentjánosbogarak	8
Péntek Imre: Engedély nélkül	9
Kardos Ferenc: Piéta, Variációk két barát versére	10,11
Molnár Krisztina Rita: A bánathordó, A csodarabbi és a favágó – Részletek a Kályha-kép regény című kötetből, melyeknek történeteit Bangó Aliz keramikus etnohucul kályhacsempéi ihlették	12
Lángi Péter: A költő halála (Lermontov emlékére), Költő maradt, Mátyás a nép között;	17,18
Szemjon Lipkin: A szemtanú, Hamu, Mózes (Lángi Péter fordításai)	19
Szauer Ágoston: Kolostor, Vers, Sci-fi	20
Bartusz-Dobosi László: Cikk	21
Nagy Bettii: Találkozások I-IV., Március 15., Magamra hagynak ...nyáron, télen, Magamra hagynak tavasszal	24-27
Kálnay Adél: Miért, Bújócska	28
Turbuly Lilla: Ideiglenes paradicsom	29
László Zsolt: Szürke eminenciás	31
Tömör Péter: A magyar Szolzsenyicin és egyebek – Nyílt levél Schmidt Mária történésznek	34
Bognár Anna: Pénelopé levele hitveséhez, Van hova	45,46
Melcher Anna: A halál és a szerelem éneke	47

Tanulmány / kritika

Suhai Pál: Jezsuita hitvallás Szabó Ferenc élete művében	49
Szabó Ferenc: Esti ima	53
Suhai Pál: Ima elalvásért	54
Ezüst Elíz: A fénytelen idő	55
Hagymás István: János király (Vaknap) I. rész	58
Sebők Melinda: Elv-Hit-Magatartás – Tallózás az irodalomban	73
Szemes Péter: Érelő nyarak tartaléka – Lángi Péter Őszidom leltára című kötetéről	75

Képzőművészet

Gelencsér Milán: Elmélkedés a tekintetek vonzásában – Németh János & Goya	81
Cebula Anna: Textiltárlatok a Szombathelyi Képtárban	86
Péntek Imre: Tárlatról-tárlatra A makro-és mikrokozmosz szín-játékai – Ludvig Zoltán és Ludvig Dániel kiállítása a zalaegerszegi Gönczi Galériában Ha öt művész összekapaszkodik – Forma – Szín – Harmónia című tárlat a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben	90
Kostyál László: Lewis Colburn installációja a Göcseji Múzeumban	94
Horváth M. Zoltán: A hiány emlékművei (Ritecz Szilvia kiállítása a Zágrabi Ulupuh Galériában)	98
	102

Szerzőinkről

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) - főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs
Gelencsér Milán (Budapest) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Somogyi Zoltán - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdek

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Magyar Művészeti Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

nka

MM
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számolászám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 1000 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Gura Nyomda Kft.
8900 Zalaegerszeg,
Hock János utca 92/b
E-mail: info@guranyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Minnamarina Tammi:
Miniatúr textil

Szabó Ferenc

Az Atya két keze

Atyánk vagy! Kezdet és Forrás
Hozzád hasonló nincs más
csak képekben hasonlatokban
közelíthetjük meg Láthatatlan!
Nyomokat hagytál műveidben
réti virágokban csillagokban
csillagszemű gyermekekben
anya-szívekben apa-kezekben.

Ezt látom Rembrandt alkotásán
ha az agg atya két kezét nézem
a hazaért tékozló fiú vállán:
férfi kezével magához szorítja
női jobbával enyhén simogatja
erő és gyengédség együtt adja
a Szeretet-Isten teljes lényegét.

Atyám vagy de Anya is – hiszem
erős kezű gyengéd szívű Isten
öröktől fogva nevemen nevezteél
erős tenyeredre rajzoltál engem
anyám szívével is Te szerettél
hála érte! – Most tékozló fiad
szótlanul hozzád simul – fogadd
fogadd vissza házádba Atyám!

Ha majd el kell mennem...

„Örömben éltem– köszönöm!”
írtam jó Uram huszonkét éve
már akkor a végre készülődve...

Szerettem Uram ezt a földet
mindig csodáltam szépségeidet
öröm volt hogy sokan szerették
csodás cserékből szövődött létem...
világhálóban ringva sütkéreztem
atyai szemed meleg sugarában...

Ha majd innen el kell mennem
s szeretteimtől búcsút vennem:
barátainak meleg kézfogását
női szép szempárok sugárzatát
odaátra is magammal viszem
s együtt leszünk az örök má-ban.

2014.december 27.

Csontos János

Párhuzamos kánonok

Öt plusz egy futam arról, hogy mire jök a folyóiratok

1

Folyóirat. Szép magyar összetett szó, amely egyaránt magában foglalja az írást és a folyamatosságot. Pontosabban az 'írás' helyett az 'irat'-ot – a 'folyóírás' ugyanis merőben mást jelent: épp a nyomtatott írásképp ellenkezőjét. Az 'irat' szóalakban viszont ott motoz a véglegesség és a mozzanatosság érzete is: a nyomdartermék elkészül, ezáltal már-már örökéletűvé és megváltoztathatatlaná merévül; de az összetétel előtagjában benne rejlik, hogy lesz neki folytatása. Amikor a redakciókban elkezdték a 'lapzárta' kifejezést használni, még nem létezett kvantummechanika, ám empirikus úton eljutottak a kvantumos időfelosztáshoz. Voltaképpen a természetet, a teremtett világot utánozták ezzel, amely periodikusan elhal és erőre kap: az ember olyan szerzet, amely életidejének egyharmadát átalussza, s évezredek tapasztalása alapján jól teszi, ha ezt az életmegszakítást a nap sötét óráira, az éjszakára időzíti. Kézenfekvőnek tűnt, hogy a napilapok is a mindennapos életciklushoz igazodjanak: este elmetszik a fonalat, átmeneti szünetet rendelnek el, s reggelre előállnak a friss (bár voltaképpen tegnapi) portékával. Nem mintha a XX. század felgyorsult nagyvárosi tempója ne lázadozott volna az isteni elrendelés ellen. Szétválasztotta a világosságot és sötétségtől: a kor innovatív embere nemcsak gázlámpát és villanykörtét fundált ki, hogy a társadalmilag hasznos nappalt öntörvényűen meghosszabbítsa, hanem idővel megjelentette a délutáni lapokat is. A kávéházak tündöklésének idején ezzel reális, létező igényt elégített ki: a polgár jóleső bizsergéssel olvasott a márvány asztalkáknál arról, ami aznap reggel vagy délelőtt történt. Nem mintha a délutáni lapoknak ne lett volna lapzártájuk, továbbá sajátos, fonák életciklusuk: csak éppen kifordítva léteztek, akárcsak a táncosnők és a bárzongoristák. A sorjázó lapszámokat bekötött formájukban 'évfolyamoknak' nevezték, vagyis ugyanazt a logikát követték a napilapos újdondászok is, mint a folyóirat-szerkesztők, csak épp más volt a feszítvőltségük. S más a filozófiájuk is: míg az előbbiek a vad és harsány újbort részesítették előnyben, utóbbiak az összetett zamatú, huzamosabb idő alatt összeérett óborra esküdtek.

2

Hogy mire jök a folyóiratok? Lehetne erről elmélkedni, de minek: erre is áll a költői intés, hogy „műveld a csodát, ne magyarázd”. Annyi mindenestre leszögezhető: a folyóirat csapatmunka, kollektív erőfeszítés – az egyszemélyes folyóirat ritka, mint a fehér holló. A folyóirat műfaja – mi sem természetesebb – az újságok tematikus mellékleteiből fejlődött ki. Így volt ez a műfajteremtő Albionban és Frankhonban, s így Magyarországon is: a kassai és pozsonyi *Műzsák* már eleve más lélegzetvétellel készültek. Ám míg a magyar elnevezésben a folytonosságon van a hangsúly, a nyugati nyelvek 'revue' elnevezésében a szemlélődésen: mintha nem is volna annyira fontos számukra az esetleges idő. A nyomtatott revü egyszerre kínál körképet, stílbravúrt és ítéletet – persze csak a művészet felé „elfajult” változatok, amelyek már levetették a társasági lapok mindenevő szemléletét, noha kétségkívül azokból csíráztak ki. A fecsegő felszín helyett a kisebb-nagyobb mélységek felé fordították figyelmüket, s idővel szükségképpen specializálódtak is, azzal párhuzamosan, amint a kultúra szubkultúrák részhalmazaivá töredezett. A tengerentúlon még megvan az eredeti felállás is, ahol az irodalmi olvasmány más, hasznos rovatok társaságában jelenik meg, miközben ez is, az is az egyetlen nagy, elszánt szórakoztatásnak a része. A vegyes magazinok legkedveltebb műfaja épp ezért mindmáig a novella, ez a könnyen fogyasztható, instant szellemi áru – míg a vén földrész a polgárosodással egy időben elcsábult az önálló világot

illúzióját ígérő regény felé. Igaz, hamar engedményeket tett a folyóirat-marketing készítésének: a folytatásos regény, amit hónapról hónapra, később hétről hétre várni lehetett, robbanásszerűen növelte a példányszámokat, s lényegében a mai szappanopera-pszichológia függőségteremtő természetére támaszkodott. Komoly elemzésekben is lehet olvasni olyasmit, hogy Jókai vagy Mikszáth ebben vagy abban a regényében menet közben stílust vagy lendületet váltott, történetszálakat ejtett el végleg, netán következtelenségekre ragadtatta magát. Holott csak arról van szó, hogy a folytatásos regény heti penzumainak teljesítése között megpihent, más hangulatba került, kikerült a sodrásból; az eminens piaci érdekek, a gyorsan kopó emlékezet miatt pedig a könyvváltozatnak olyan sebesen kellett megjelennie, hogy elspórolták a kontrollszerkesztést. Ám amíg a próza központjában a történet, az anekdota állt, mindebből nem származott különösebb baj: amikor a helyébe a szerkezet, az ilyen-olyan izmus, az ideológia vagy más kerékkötés lépett, a homogén szöveg úgyszólván a közlés alapfeltételévé vált. Be is fellegzett annak a fajta folytatásos regénynek, amely szinte az olvasással egy időben (legfeljebb néhány napos vagy hetes előnyt szerezve, mint hajdan a gyorstalpaló orosz tanárok) íródott: a folyóiratok immár kész, eleve lekerekített regényeket közöltek, amelyeket utólag, mesterségesen szabdalnak részekre, hogy a folytatásosság benyomását keltsék. A folyóirat ezzel el is veszítette minden hamvát és báját: komoly, olykor komor műhelyé lényegült, ahol egymást nemigen értő koponyák – poéták, írók és az ő vérüket szívó, de magukat tudós voltuknál fogva többre tartó kritikusok és irodalomtörténészek – próbáltak a közös fedél alatt együttműködést, szimbiózist mímelni. Ha ez (nem az együttműködés, hanem a mímelés) kívülről nézve sikerült, az adott műhelyt nagy kegyesen befogadta a kánonba a kánoniparosok céhe. Kezdetől gond volt azonban, hogy párhuzamosan több kánon létezett (ez negyed évezrede e hazában mindig így volt: csúsztat, aki XXI. századi megosztottságainkat természetellenesnek festi – ez maga a természetünk), így a kánonfabrikálás permanens háborúvá fajult, a folyóiratok pedig e kopjás szellemi tornák csatateréi lettek. Mivel e csatározásokban sok volt a szükségtelen áldozat, a különböző hadak visszavonultak saját gyakorlótereikre, s csupán árnyékpárbajt folytattak, imitálták a harcot. Amint a XXI. századi népvándorlás során az új győztes kihirdetéséig átmenetileg párhuzamos társadalmak alakulnak ki, úgy posványosítják el az irodalom humuszát a párhuzamos kánonok. E dekadens fejlemény általánosságban a kultúra vészes hanyatlásáról árulkodik: egyik vagy másik tábor – esetleg mindkettő vagy mindhárom – felmondja az együttműködést a kulturális szabadversenyben, a saját légvárába vagy elefántcsonttoronyába vonul vissza, s úgy tesz, mintha az ő esztétikai vagy vonatkoztatási rendszerén túl senki és semmi nem létezne az égegyadta világon. Ez az agyonhallgatás százszorta kártékonyabb, mint a mégoly véres és kegyetlen, de nyílt sisakos párviadalok tradíciója. A vetélytársak virtuális felszámolása pedig elkerülhetetlenül önfelszámolással jár együtt: a párhuzamos kánonok szisztémája magát a kánonrendszert semmisíti meg, s veti be sóval a pusztá helyét.

3

Az irodalom köztársaságát felváltó szellemi diktatúrák duelluma nem csupán nárcisztikus fejlemény, de haszontalanná is teszi a művészetet és a művészetmagyarázást: elidegenedik a néptől, a befogadótól, az olvasótól. S mivel a nép, a befogadó, az olvasó megalázva és becsapva érzi magát, mert nem érti, amin a kánonok önfelkentjei elhúzódóan rágódnak, hátat fordít nekik és pótszereket keres magának. Létrejön vagy hamvaiból újjáéled a helyettesítő irodalom, a korszerű ponyva, a behízsgő és csábos szirénének. A folyóiratok világa pedig hoppon marad: olvasótábora beszűkül; akciói, lázadásai és békekötései érdektelenné, köldöknézéssé válnak. A magyar modell különösen torz, hiszen negyven évnyi bolsevik diktatúra, aminek bukását, a demokratikus váltást ráadásul nem követte katartikus történelmi igazságtétel és a bolsevikok életfogytiglani kiközösítése (mint ahogy az a náccal megtörtént és megtörténik), oly mértékben deformálta az irodalmi közéletet és intézményrendszert, hogy az kizárólag zöldmezős módon lett volna helyreállítható. Ehelyett – amint a gazdaságban is megtörtént a vagyonátmentés, a politikában pedig a befolyás-átmentés – a kultúrában nem is a régi romokon, hanem a régi koszlott helyiségekben indult újra az élet. A régi folyóiratok – nem ritkán a régi kipróbált gárdával – nagy számban mentették át magukat, viszonylag kevés hullott el közülük s

bántóan kevés indult a kritikus években, s azok közül is jónéhány feladta a reménytelennek tetsző küzdelmet. Az „aczélos” folyóirat-struktúra lényegében megmenekült, legfeljebb a cégért festették át itt-ott, s bizonyos új elitista törekvések tábornokai és tisztjei áramlottak új, frissen fércelt zászlók alá. Sikerült a régi, lappangó megosztottságokat is – immár a napvilágon – maradéktalanul újratermelni, sőt négyzetre vagy köbre emelni. Ennek a permanens kultúrharcnak az ideológiai alapvetése az volt, hogy a diktatúra népfontos szerkesztésű folyóiratai természetellenes képződmények voltak – a visszatérést a természeteshez tehát csakis az irányzatos folyóiratok jelenthetik. Ám ezeket az esztétikai irányzatokat később (vagy abban a minutumban) politikai irányzatoknak is megfeleltették, ami azzal járt, hogy a kultúra óhatatlanul a politika szolgálóleánya lett. Az irodalmi és egyéb művészeti teljesítményeket pártkötődések szerint ítelték meg vagy nézték levegőnek: kínosan silány opuszokat és alkotókat emeltek piedesztálra, míg a figyelemre méltókat cinikusan elhallgatták. Az identitásképző funkciót a pártosság és pártoskodás oltotta ki, a nemzeti kultúra fikcióvá silányodott. A folyóiratok eljelentéktelenedése pedig a politikai osztálynak is kedve szerint való volt: miközben a kultúra fennkölt eszményét kötelezően a magáénak vallotta, igazából nem kívánt magának konkurenciát.

4

A szép új demokrácia, amely időközben már egy egész emberöltőt megért, alapvetően tömegdemokrácia, míg előtte a diktatúra a kvázi baloldali elit diktatúrája volt. Ez magyarázza azokat a nosztalgikus visszarávedéseket, mely szerint a Kádár-rezsim második szakasza a kultúra paradicsomaként funkcionált, míg a Kádár-rezsimet felváltó demokráciában a kultúra valahol a pokol tornácán kucorog. Természetesen ez téves kép, hiszen kihagyja a számításból a cenzúrát, a szabadsághiányt, a rendőrállamot. Mindazonáltal az összehasonlítás nem vethető el egyértelműen, miután a struktúra lényegében változatlan maradt: a kulturális ipar – s bennük a folyóiratok – nagy részét ugyanúgy az állam vagy valamely költségvetési szerv vagy helyhatóság tartja el, mint azelőtt. Az országos folyóiratok piacán huszonöt év alatt jelentős mozgás, átrendeződés volt ugyan, ám épp az irányzatosságot zászlajukra tűzők teremtettek új, népfontosnak is mondható egységet, miután a korábbi kirekesztő kánont egy új, nem kevésbé kirekesztő kánonnal váltották fel. Úgy is fogalmazhatnánk: a népfontos elitizmust elit népfontra cserélték, mindezt kinevezték centrumnak, a centrumon kívül álló versenyzői zónát pedig perifériának, ahová a Nap se süt. Így alakulhatott ki az a faramuci helyzet, hogy a fővárosi és vidéki folyóiratok jelentős része olyan lett, akár egy vándorcirkusz: kis változtatásokkal mindenütt ugyanaz a társulat lép fel, egymást méltányolják, egymást elemzik, egymást sztárolják, s mindezt megtévesztésből a legkülönbözőbb cégek alatt teszik. Ez a belterjesség szervesen illeszkedik a médiarendszer egészébe, s olyan szívós, hogy még a földcsuszamlásszerű politikai változások sem képesek megrendíteni állásait. A túlnyert helyzet azonban nem csupán elérdeteleníti a győztes kompániát, hanem agresszívvé is teszi: mint minden hódító természetű birodalmi szisztéma, a perifériára is igényt tartana, a totális birtoklás híve. A vidéki folyóiratok előtt e kultúrharcban kétféle választási lehetőség nyílik: vagy behódolnak, vagy dacolnak az ostrommal. Ha behódolnak, akkor lényegében fióklerakatai lesznek az országos kirekesztő kánonnak, s ez által kevés kivétellel a helyi szerzőket is eltanácsolják, mondván, hogy nem lehetnek provinciálisak. Igaz, ezzel olyan produktumot hoznak létre, ami bárhol másutt is megjelenhetne, alázatos klónkultúrát suvickolnak, s részeivé válnak az új, kirekesztő népfontoságnak, amitől pedig valaha olyannyira menekülni akartak. Helyzetük több mint ambivalens. A vidéki folyóirat-struktúrát elenyésző kivétellel még a képmutató puhuló diktatúra hozta létre, a mai lapok többsége ezek jogutódjaiként működik – a dogmatikus irányzatosság azonban szegényíti, árnyéklétre kárhuztatja őket. A másik választási lehetőség a provincializmus jó értelemben való vállalása. Megtartva az esztétikai nívót, teljesíteni a couleur local, a tájhaza képviselőjét és reprezentációját, ezzel speciális értékeket adva hozzá a nagy közöshöz. Az urbanisztika egyik irányzata az emlékezetességre való törekvés vágyában jelöli meg az okot, hogy a virtuális világ uralma ellenére miért érdemes mégis három dimenzióban utazni. Az emlékezetességet pedig e teoretikusok szerint három alapvető tényező szolgáltatja: a szemtől szembe való emberi találkozások (beleértve a konferenciázást, a barátságot, sőt a szerelmet is); a gasztronómia (kiegészítve az egyéb érzéki élményekkel, például a fürdőzéssel); illetve az építészet (amely az urbanisták számára bocsánatos

elfogultsággal a kultúra mindenkori lenyomata). Ha a folyóirat-kultúrát nem teljesen légből kapottan az irodalom építészetének tekintjük, könnyen belátható, hogy az emlékezetesség nem a normakövetéshez, hanem inkább a normaszegéshez; nem az általánoshoz, hanem a speciálishoz; nem a kommerszhez, hanem a különlegeshez köthető. Magyarán: nem ütök fel egy folyóiratot, ha az olyan, mint az összes többi – azt keresem, amiben különbözik, amiben emlékezetes. A specialitása lehet tematikus, de legitim módon földrajzi természetű is: ha máskülönben színvonalas írásokat tartalmaz, akkor ezeket provinciálisnak minősíteni: georasszizmus.

5

A diadalmasan táguló digitális korban meg-megújuló kísérletek történnek a nyomtatott folyóiratok áttelepítésére az internet világába. Vannak jóslatok, amelyek szerint Gutenberg birodalmát nyom nélkül elsöpri a virtuális forradalom. Pedig elég egy oldalpillantást vetni a napilapok és a világhálós portálok felemás viszonyára: a szakadatlan hírgyár (amely éjszakára azért humán módra „megpihen”) amennyire percre kész, annyival jelentéktelenebb is az emlékezetesség szempontjából a print sajtóhoz képest. Gondoljunk bele: érzünk-e bármiféle izgalmat vagy meghatottságot, amikor a kurzorral megnyitunk egy újabb anyagot – azzal szemben, mint amikor először fellapozunk egy friss, még érintetlen újságot? Ahogy nyúlik az idő, annál nagyobb ez az élményszakadék. Egy nyomtatott folyóiratot először kinyitni eseményszámba megy, egy virtuális folyóira-ra rákattintani, hogy van-e új bejegyzés: afféle személytelen rutin. Megszűnik a lapzárta intézménye, holott a várakozásnak, a periodicitásnak fontos lélektani szerepe van az olvasásban. Árulkodó az is, hogy a képernyőre is Gutenberg megvetett betűi költöznek át. Nem tudom, ezzel van-e összefüggésben, de az a benyomásom, hogy a tisztán virtuális folyóiratok voltaképpen nem is azok: egy idő után kínos belterjesség uralkodik el rajtuk, mindent beborít az eseménytelenség képze-te, s még a görcsös kánonácsolás is úgy lecsupaszodik, hogy elmegy az ember kedve az átlátszó machinációktól. Nem is szólva arról, hogy a neten (amelynek rövidségkultusza technikai következmény) bizonyos tartalmak eleve nem jönnek létre: egy tisztességes esszé vagy tanulmány már szétfeszíti az instant médium kereteit. Amennyiben a print folyóiratok halálát mégis „kikényszerítene” a gazdasági, kultúrpolitikai vagy egyéb „szükségszerűség”, újabb lépést tennénk a kultúra elsőkélyesítése felé, az irodalmi-művészeti műhelyek pedig afféle képlékeny, kérészetű Facebook-csoporttá lényegülnének át.

+1

A húszéves *Pannon Tükör*nek valójában szerencséje volt: mivel 1995-ben alakult, kimaradt az első irodalmi média-háborúból. Fogantatása pillanatában már mind nevetségesebbnek látszott a provincializmus meg-megújuló vádja is: a *Zalai Tükör* által kitaposott ösvényen haladva, de figyelmét a régióra, sőt a muravidéki végekre is kiterjesztve gyakorolhatta azt a szerkesztési metódust, ami által az emlékezetesség élményével ajándékozhatta meg mindahány magyar nyelvű olvasóját. Pék Pál főszerkesztő mellett alapító szerkesztőként már akkor felbukkant az impresszumban a zalai születésű, tehát úgyszintén lokálpatrióta Péntek Imre neve, aki aztán a székesfehérvári *Árgus* főszerkesztőjeként szerzett sokéves tapasztalatait is nyilvánvalóan becsatornázza a göcseji vállalkozásba. Márpedig Péntek Imréről sok mindent lehet mondani, csak azt nem, hogy provinciális volna: a lendvai Bence Lajostól a párizsi *Magyar Műhely* körén át az Írorszá-gban élő Kabdebó Tamásig megannyi európe-er szerző megjelent a húsz esztendő során a lap hasábjain. S tartották magukat az eredeti szerkesztői koncepcióhoz is: az irodalom mellett szisztematikusan helyet kaptak e hasá-bokon a társművészetek is, a képző- és iparművészetektől a színházig. A kéthavonta sorjázó *Pannon Tükör* ily módon nem valamiféle elkeseredett kanonizáló forgatókönyv, hanem értékmentő és értékteremtő krónika, kollektív napló, egy speciális, összetéveszthetetlen magyar kultúra megőrkítője és éltetője. S ennél fogva: emlékezetes. Isten éltesse még legalább húsz évig: találkozzunk 2035-ben.

Turcsány Péter

Telkibányai szentjánosbogarak

„Audire Silentium”
Szent Ágoston

Mikor a temető lombjai közt
páncélruhákat öltött angyalok
táncolták át velünk az esti kört,
hogy koporsóikat elhagyva fönt
tisztüket tegyék holtjaink is ott.

Csónak alakú kopjafákból
egy elsüllyedt világ köszöntött,
illat dőlt ránk a vadrózsákból,
égi szerelem reánk ömlött,
egymást egymással még megőrzött.

Ó, éjszakai tünemények,
ezeregy ábrája a fénynek,
józan delíriumba hulltunk,
emlékeim amíg elérnek,
soha így együtt nem némultunk.

Teste lett ott az örök szívnek,
honnán a tüzek felénk intnek,
emelte föl a nagy sötétet,
adta, hogy lássuk, csodák égnek,
és angyalokká leszünk végleg.

2015. május 26.

Engedély nélkül

Egy vers, melynek szerzőjével már nem tudok szót váltani. Nem tudom elkérni, nem tudom elmondani, hogy adjon még kettőt, hogy kijöjjön az „oldaltelj”.

Irataimat rendezgettem, még szeptember elején, amikor kezembe akadt Turcsány Péter remek kis költeménye, s ezek a gondolatok jártak a fejemben. A párját, *Salvatore!* címmel, a füredi *Tempevölgy* közölte, a róla szóló laudációt, Madarász Imre tollából, mi hoztuk le a 4. számunkban. A Quasimodo költőversenyéről van szó, melynek zsűritagja vagyok. A költői vetélkedőre két verssel lehet pályázni, a *Salvatore!*-val – Payer Imrével megosztott – 2. díjat nyert. Szeptember 4-5-én találkoztunk személyesen, Balatonfüreden, a díjátadó ünnepségen. Láttam, hogy örül az elismerésnek, amit a pályatársak ítélete közvetített. A baráti poharazás közben arról beszéltünk, felelevenítjük meg-megszakadó kapcsolatunkat, meghívjuk a *Kráter Műhely* egyesületet egy zalaegerszegi találkozóra. Megkoszorúzzuk együtt a Vass Albert-szobrot. (Sokan tisztában vagyunk vele, Vass Albert írói munkásságát ő tette ismertté, kultuszát ő ápolta igazán Magyarországon.)

Aztán a verskérés halasztást szenvedett, amikor, szeptember 29-én a médiumokban hallottam a hírt – váratlan haláláról. S ekkor újra elővettem versét, s döntöttem úgy, közöljük, engedélye nélkül. Ezzel búcsúzunk tőle. Bízva abban, amit versében ír: „és angyalokká leszünk végleg”. S hogy neki már sikerült.

Péntek Imre
Zalaegerszeg, 2015. október 16.

Szényi Zoltán: Zalaegerszeg reggel

Kardos Ferenc

Piéta

Ölemben ringatlak.
Vigyázol rám.

József mondta,
mennünk kell!
Mert a hírek,
mert a jóslat,
mert a szégyen,
mert a titok,
mert Názaret szegény
volt és marad,
mert a munka,
hajók, gerendák,
mert egy karaván
épp arra halad
s nem lehetünk
magunkban..
Félek.
De vigyázol rám.
Ölemben ringatlak.

Nekem mindegy,
hol épül sárkunyhó-
palotánk s melyik kútról
hordom a korsót, kinek.
A férfiak tudják,
az urak tudják.
A próféták tudják,
a farizeusok,tudják.
Bölcsek és királyok,
rablók és katonák
mind-mind tudják:
merre. és minek?
- Egyikükkel sem
találkozhatom...
József is tudja .
De szájában
megfagyott a szó.
Ad enni, ad inni.

És nézi, nézi Jézusom.
Én kicsiny Jézusom.

Ki vigyáz rám.
Kihez beszélek
- s magamhoz
s a sziklákhöz,
apró kődarabokhoz.
a Nem-Isten Istenhez.
Hogy ismertem egykor
s szívem telve volt imával,
de már elszórtam mind,
kövei a sivatagnak.
Szívem aszott tömlőjében,
csak egy lehelet.
Ölemben ringatom.
és csókolom, csókolom
felrepedt számmal.
S csókolni vágyom Uramat is.
De ő mindig előre siet.
Utat keres, dühösen
kergeti a porfelleget.

Menj, csak menj! -
csöpögteti a szavakat
korsómba a harag,
s telik, telik a korsó dühvel,
de minek.
Nem adhatom
tejként kicsimnek,
s nem mosdhatom benne
gyöngye testét.
Hát elpárolog a homok-
szemek között, mint bármi,
meg sem várva az estét.

Ölemben ringatlak.
Vigyázol rám...
Mindig ölemben

foglak tartani,
s nem vehet el
tőlem a világ...
Mert csak te:
kacajod gyöngysora,
hajnalúzó sírásod,
a kavicsszorító markocska,
csak ez létem felől
az egyetlen bizonyosság.

Variációk két barát versére

1.

Erdő mélyén szunnyad
a klostrom. - csöndes
az oratórium. Dalol
körötte, az örök Istent
dicsérve minden élő.
Turisták töltik lelkük,
akár a kulacsot. Félő
egy sem marad közülük,
barátnak - barátom.

2.

Veled akarok szökni
Te súgd meg, hova,
Akár az űrbe is.
Ki ne taszíts.

3.

Írás-jelek 2.0

a kor bekezdésjel
a test kereszt
az ösztön felkiált
a tudás idézőjelez

gondolatjelek közt
mereng a lélek
a vágy mind jeltelen
örökké pontos a halál
s örökké kérdez az Isten

Molnár Krisztina Rita

A bánathordó

Részletek a KÁLYHA-KÉP-REGÉNY című kötetből.

A kötet történeteit BANGÓ ALIZ keramikus, etnografus hucul kályhacsempéi ihlették.

Volt egyszer, vagy nem volt, ki tudja, hol, hol nem, hallottam egy leányról, Anuska volt a neve. A hegedűs mondta el a történetét, amikor Mariska és Ivánko lakodalmán két tánc között leült megpihenni az asztal sarkához. Töltöttem neki egy jó pohár pálinkát, elé tettem a tengeripogácsával teli tálát, és – mert erősen fúrta oldalamat a kíváncsiság – nem tudtam megállni, hogy meg ne kérdezzem tőle:

– Mondd meg nekem, te szélfúttá hegedűs, honnan van a hegedűben az a sírás? Akármilyen dalt játszol, ha frisset, ha lassút, mindig hallom, csak úgy facsarja a szívem a búbánat...

A hegedűs elrágcsálta a szájába gyömöszölt tengeripogácsát, nagyot nyelt, felhajtotta a pálinkát, közelebb húzta a székét, és jó mélyen a szemembe nézett:

– Biztos vagy benne, hogy tudni akarod? – kérdezte. – Nem illik a mulatságot kutyulni a fájdalommal!

Megvontam a vállam.

– Illik, nem illik, az én mulatságomba már belekutyultad a hegedűddel!

Jól megnézett magának a hegedűs, hátradólt a széken, és azt mondta:

– Nem én kutyultam, benne él a hegedűm lelkében. De nem mindenki hallja, csak akinek van rá füle. Úgy kell neked, hogy van... Hát, akkor hallgasd!

*A szinevéri malomban jártam egyszer, a Talabor partján. Tejfölösszájú voltam, a hegedűm még épp csak cincogott. A molnár hívta el a bátyám bandáját muzsikálni, mert már semmi másban nem volt reménysége. A bátyámék messze földön híres zenészek voltak. Hívták őket lakodalomba, temetésre Máramarostól Husztig – mindenhová, ahol hegedűszó nélkül nem lehet meglenni. A szinevéri molnár sem akármiert kérte falujába a hegedűsöket. Megvolt rá az oka. Ahogy lánya is volt. Anuskának hívták. Világszép lány – a molnárlányok valahogy mind azok. Talán az teszi, hogy búza és víz mellett nőnek fel, örökös malomzúgásban és csobogásban. A haja is búzaszőke volt, a szeme meg olyan kék, akár a Talabor, ha épp nem dolgoztak a malomkerekek. Vagy a Szinevéri-tó vize. A tőé, ami egy másik világszép lány könnyeiből kerekedett. Anuska hangja kedves volt. Pataklocogás. Lelke fehér, finom. Akár a malomházban örökké lengedező liszt.

Aztán egy ősszel búskomorságba esett. A molnár már mindent kipróbált. Hívott bábát és csodadoktort, főzetett vígsághozó fürdőt, örölt borsot szórt a ház köré, hogy a rossz szellemeket elűzze, összefogatta a vízi kígyókat a malom alól és a kútból, hátha ők tartják rabságban a lánya lelkét. De Anuska nem lett jobban. Semmitől. Feküdt ágyában a pehelyaplan alatt, sápadt, sorvadozott. Szólni sem szólt, a könnye viszont úgy folyt, akár a záporosó. Alig győzték felfogni cseberben, vederben, onnan meg vitték a hordóba. Ha a hordó is megtelt, a könnyet – Mi mást tehettek volna? – a malomlapátokra öntötték. Mindenki azt beszélte a vidéken, hogy a szinevéri molnár könnyel öröl, azért olyan finom a lisztje.

Hogy miért eredt búnak Anuska? Biztosat nem tudott senki, de azt beszéltek, hogy a vándornak, aki nyár derekán szolgálatban állt a molnárnál, csak-csak valami köze lehet a dologhoz. Szép legény volt, hosszú, mint a nyárfa. A karja erős. Úgy dobálta a liszteszsákokat, mint más a pelyvát. A szeme zöld, mint mikor augusztus éjszakáin a Talabor vízében felszikkáznak a csillagok. Dalolni is tudott, olyan szépen, hogy akik a vízre mosni jártak, mind vidámabban sűrolták a ruhát, mintha csupa könnyűség lenne a munka. Estefelé, ha a molnárék vacsorához ültek, a legényt is odahívták. A túrós puliszkát vagy a gombás krumplicevest Anuska vidám szívvel főzte, mosolyogva tette az asztalra. Ettek, és vacsora után a búzahajú lány örömmel hallgatta a legény mézes hangján lassan csorgó történeteket. A tájakról mesélt, amiket bebarangolt. De a méz ritkán jár fullánk nélkül. Anuska szívébe bele-beleszúrt az igazság féelme: *Aki vándor, odébbáll. Jön az ősz, és Panyko is elmegy majd a madarakkal.*

Így is történt. Anuska kenyeret, brinzát készített neki az útra. Panyko illendően elköszönt a molnártól is, Anuskától is. Vállára akasztotta az általvetőt, és útnak eredt. Lépte könnyű volt, mint a sodródó falevél. A lány szíve pedig nehéz lett, mint a malomkő. Csak állt a kapuban, nézett a legény után, míg a meg-meglóduló szél a porral együtt el nem söpörte Panyko lába nyomát.

*Télre járt már az idő, mire leereszkedtünk a Gorgánok szikláiról a völgybe. Nem volt veszélytelen az út, féltem, hogy elfagynak az ujjaim, de attól még jobban, hogy náthás lesz a hegedűm. Mert a hegedű érzékeny jószág, könnyen megfázik, bereked, a kedvét veszíti a nagy hidegben, és ha végképp lehangolódik, megtörik a nyaka. Akkor aztán nincs az a hegedűkészítő, aki újra lelket leheljen belé. Még éppen idejében érkeztünk a malomházba. Idejében, mert nagyon elfáradtunk a hosszú úton, és a hangszerek sem bírták volna már sokáig. Ahogy Anuska sem. Rettentően kimerítette a sok sírás, egészen elfogyott a bánattól. Vékonyka lett, mint a cérnaszál. Az arca fehér. Fehérb, mint a Feketebérc hópárnái. Addigra a könnyei is elfogytak már, csak feküdt, akár egy bábu. A molnár úgy állt lehajtott fejjel, meggörcsült vállal az ágy lábánál, úgy tördelte hatalmas lapátkezeit, mint egy anyóka. Amikor aztán kiolvadt az ujjunk hegyéből a fagy, kicsomagoltuk a kendőkbe bugyolált hegedűket, és rákezdünk. Először csak halkán, meg ne ijesszük a halovány leányt. Aztán ahogy átmelegedtek a csontjaink, forrósdni kezdtek a dalok is a vonóink alatt, csak repültek szét a szobában, akár a tűzmadarak. Hogy csoda történik, azt tudtam biztosan. Mintha nem is én húztam volna, úgy szárguldt a kezem a húrokon. Éreztem, hogy kipirul az arcom, láttam, ahogy a bátyám elismerően int egyet felém a fejével, és végül azt, ahogy a cérnafehér lányka kinyitja a szemét. De nem hagytuk abba, a tűzmadár még ott kerengett a szobában, láthatatlan szárnyaival megérintette a homlokunkat, végigsimított Anna haján. Nem tudom, meddig játszottunk. Soha még így nem hegedültem, és azt is tudtam, hogy már csak így fogok, míg a vonó ki nem esik a kezemből.

Aztán egyszer csak vége lett. Hajnalodott már. A molnár mosolyogva ült a lányka ágyának szélén, a lányka meg belesuttogta a hirtelen csöndbe:

– Köszönöm, legények. Köszönöm.

Az arcán addigra feslő rózsa nyílt. A molnár azt se tudta, mivel kínáljon bennünket örömeiben. Tojást süttetett, szalonnát, bort hozott, ebédre meg olyan lucskos káposztát adott, úgy belaktunk, hogy csak másnap tudtunk útra kelni.

Hát így történt. Azóta hordom a hegedűmben a világszép molnárlány bánatát.

– Hogy mi lett Anuskával? Ej, de kíváncsi természeted van!

Mire kivirágzott a molnár udvarán az almafa, a csavargó Panyko is visszatért. Hogy is élhetett volna a molnárlányka nélkül?

A csodarabbi és a favágó

Élt, éldegélt a rahói bérceken egy favágó. Ajzik volt a neve. Dolgos volt, szorgalmas, mint a hangyák, mint, a méhek. Kis faházát rendben tartotta, minden reggel felsöpörte, friss levegőt engedett a szobába, felveregette a szalmát a párnájában, aztán megfőzte a puliszkát. Míg a puliszka kicsit kihűlt, megfejté egyszem kecskékét, Bodzát. Miután a kecskét kieresztette a harmatos fűbe legelni, enni adott Hunyornak, egyszem malackájának is. Ő maga csak ezután látott a reggelijéhez. Aztán fogta a fokost, és elindult az erdőbe. Napestig keményen dolgozott. Olyan fát azonban, amin madárfészket látott soha nem vágott ki. Szerették is a madarak. Ebédidőben, míg szalonázott, örömmel nézegette a fenyőrigókat. Délután a kivágott fát legallyazta, felaprózta, egy héten egyszer pedig kis talicskáján elvitte Stanislaw úr udvarházába, ahol annyi kályha ontotta a meleget telente, hogy még megszámolni is sok lett volna.

A favágó békében éldegélt hát, alkonyatkor kiült a háza elé, társalgott egy sort az Úristennel, társalgott egy sort a madarakkal. Azok nem féltek tőle, egy bátor királyka még arra is rászokott, hogy esténként Ajzik kalapjának karimáján üldögéljen. Csak egy baja volt a szelíd favágónak, de az bizony tetemes. A kecskén, a malackán és a madarakon kívül nem volt neki senkije a kerek világon. Mert a világ persze kerek volt így is, de azért attól tartott egy kicsit, mi lesz vele, ha a karja már nem bírja el a fokost?

– Ajjaj, ki lesz akkor mellettem? Ki főz nekem káposztát, ha egészen megöszülök? – kérdezte a vállán üldögélő királykától. A madár oldalra billentette koronás fejcskékét, fekete gyöngyszemével a favágó mélybarna szemébe nézett, de nem válaszolt. Most még nem.

De Ajzik nem türelmetlenkedett. Tudta, hogy a kérdésekre csak akkor kapunk választ, ha eljön a válaszadás ideje.

Élt, éldegélt a rahói bércek alatt egy szatócsasszony. Bella volt a neve. Az ég adta világon mindent árusított a boltcskájában, amit csak el lehet képzelni. Volt abban a boltban lábas, cérna, szeg, posztó, piros és zöld cukorka, de még zsákvászon is. Bella néni mindenkihez kedves volt, pedig dolgozott épp eleget. Szorgos volt, mint a hangyák, dolgos, mint a méhek. Reggel, ha felkelt, első dolga volt, hogy megmosta a kezét, feltett főni két tojást, aztán pedig felsöpörögette a boltcskát, és kitarta az ajtót, hogy beengedje a friss levegőt.

Csak ezután ült le reggelizni fiával, a sükebóka Hajjimmal. Ketten éldegéltek, mióta Hajjim édesapja, Izidor felszállt a hajóra, hogy elmenjen a csodák földjére, Amerikába. De Bella egyre inkább azt gondolta, hogy az a föld nem a csodák, hanem a szemfényvesztők földje, mert Izidor bizony csak néha-néha adott hírt magáról, és azok a hírek nem csodáról, hanem nagy és idegen földekről, idegen városokról, kemény munkáról szóltak. A legutolsó levelet pedig már vagy egy éve hozta a postakocsi.

Ezért volt, hogy reggel csak két tojást főzött Bella. De Hajjim, a kedves és ügyefogyott fiú nem elégedetlenkedett soha. Ahogy cseperedett, egyre bizonyosabb lett, hogy esze nem egészen kerek, de jósa pótolta ezt a hiányosságát. Vízhordással próbált keresethez jutni. Reggeli után nekiindult, és ebédig a Rahóból hordta, cipelte két nagy kannával a vizet az asszonyoknak főzéshez, mosáshoz. Bella mosolyogva nézett utána, de ahogy telt, múlt az idő, egyre gyakrabban jelent meg egy-egy könnycsepp a szeme sarkában, ahogy Hajjim után nézett.

– Mi lesz veled, édes fiam, ha én már nem leszek? A bolthoz ügyetlen vagy, feleséget meg hogy is adna neked az Örökkévaló? – sóhajtotta. – Kitől is kérhetnék tanácsot?

Aztán megtörölte a szeme csücskét, és befordult a boltba, hogy a szállingózó vevők már a pult mögött találják.

Hajjim ebéd után a ház mögötti padon üldögélt. Nézegette a madarakat, füttyörészett, ők meg visszafüttyörésztek neki. Egy sárgarigóval annyira összebarátkozott, hogy idővel a tenyeréből csipegette a pászkmorzását.

Délután a fiú újra dologhoz látott. Volt egy talicskája, még az apja, Izidor szállított vele cukrot, sőt, miegyebet a kastélyba. Hébe-hóba Hajjimot is megkérte az anyja áruszállításra, de másra is jó volt a talicska. Néha a szomszéd gyerekeket kocsikáztatta rajta, akik ettől úgy érezték magukat, mint az urak. Olyannyira, hogy még nógatták is Hajjimot, mintha ló lenne:

– Ne, te ne, gyorsabban, gyorsabban! – de Hajjim nem bánta, hogy lónak nézik. Az se bántotta, mikor Ajzik, akinek eltörött a talicskája kereke, őt kérte meg, hogy segítsen fogfájós malackáját elszállítani a trembitáshoz foghúzásra. Bella ugyan nem örült, hogy egy tisztátalan állat kerül a fia talicskájába, de Hajjim aranyelke bocsánatosnak tartotta a dolgot, hiszen sajnálta a fájdalomtól visító malackát is, meg a gazdáját, Ajzikot is, aki egészen belesápadt az aggodalomba. De aggódni mégis a malac, Hunyor aggódott leginkább, amikor felrakták a talicskára. A réműlettől – szégyen ide, szégyen oda – akkorát durrantott, hogy alaposan bepettyezte a talicskát toló Hajjim ruháját... De a fiú még akkor sem haragudott meg. Bella, amikor este meglátta a barna foltos ruhát, kis híján elájult.

– Ó, hatalmas Adonáj, ne haragudj a fiamra, hát látod, együgyű szegénykém, de te teremtetted ilyenre! – fohászodott magában. Ajzik viszont boldog volt, hogy a malacka megmarad. Hálát is adott érte az Úrnak. Másnap pedig nem mulasztott el egy kis pénzt vinni a Szent Miklós képe alatti Miklós-perselybe.

Telt, múlt az idő. Ajzik szakállában egyre több ősz szál lengedezett. Egyre később kelt fel, egyre nehezebben emelte a fokost, egyre többet beszélgetett az aranykoronájú királykával.

– No, madárkám, adj tanácsot, mit csináljak? Ki lesz segítségül vénségemre? Ha már ilyen egyszál magam vagyok, mint a havasok lejtőin a cédrusok?

A királyka aztán egyszer csak felröppent Ajzik kalapjáról, és röpködni kezdett a meglepett favágó orra előtt. Izgatott hangon csivített, annyira különös volt a viselkedése, hogy a favágó felállt, kiegyenesítette derekát, és a madár felé lépett. A királyka mintha csak ezt várta volna. Odahussant a legközelebbi fenyő ágára, és bevárta az öreget. Ahogy Ajzik odaért hozzá, tovarebbent, és egy pillanatra sem hagyta abba a csivitelést. Egyik fáról a másikra szökött, és Ajzik, mit volt mit tenni, követte őt.

– Hová hívogatsz, kismadár? – vakargatta meg a feje búbját. Lépegetett bocskoros lábával a túlévelszőnyegen, és le nem vette tekintetét a királykáról. Így haladtak az erdőben egyre beljebb. A favágó úgy ismerte az erdőt, mint két kérges tenyerét, most mégis olyan sűrű felé haladtak, ahol nem volt veszélytelen a járás. Hiúzok, vadmacskák, medvék éltek az ember nem járta, ösvény nem szabdalta erdőmélyen. Ajzik óvatos természete kerülte a veszedelmeket. Jobb szeretett távol maradni mindenféle bonyodalmaktól. Már legénynek ilyen volt, nem véletlenül óvakodott a szerelemtől is. Tűztől, bajtól jobb messze maradni – így tartotta, és ennek köszönhette élete békés folyását. Ahogy a magányt is. Most azonban megfeledkezett az elővigyázatosságról. A királyka olyan erővel húzta befelé a fák közé, hogy nem tudott neki ellenállni. Egyre mélyebben jártak az erdőben, már a nap sugarai sem tudtak behatolni az ágak sűrű rengetegébe, a favágó már nem is látta, csak hallotta a madárkát. Az ágak az arcába vágtak, a sötétség súlya egyre gyötrőbben nehezedett a vállára.

Egyszer csak azonban a sötétség, mintha birkanyíró ollóval vágta volna ketté az erdőt – elszlott. Napsütötte tisztásra értek. A tisztás egyik oldalán forrás csobogott a sziklák közül. A másikon pedig egy barlang hasadéka nyílt. A hasadék előtt pedig – láss csudát! – egy fenyőörnkön nem más üldögélt, mint Bella, a szatócsasszony, és fia, a sükeböka Hajjim. Vállán egy oldalra billentett fejű, kíváncsian ide-oda tekintető sárgarigóval. Előttük pedig fekete köpönyegében Lévi, a csodarabbi magasodott. Ajzik az elképedéstől eltátotta a száját. Aztán becsukta, és gyorsan keresztet vetett. Végül az is eszébe jutott, amire még az édesanyja tanította: illenék köszönni.

–Adjon Isten mindenkinek szép napot! – mondta, és levette a kalapját.

– Adjon neked is, Ajzik. Mi járatban vagy errefelé? – köszöntötte Bella asszony a favágót.

– Ha én azt tudnám... – sóhajtott Ajzik, és a királykát kereste a tekintetével, aki már a fenyőmagot csipegette a barlang szája fölé lógó ágon. Zavarban volt Ajzik, egyik lábáról a másikra állt, mintha nem is őszülő öregember, hanem eltévedt fiúcska lenne. Ekkor azonban megszólalt Lévi, a csodarabbi.

– Köszöntelek benneteket, kedves barátaim. Örülök, hogy felkerestetek magányomban. Azért vonultam el ide, ahol a madár se jár – itt egy kissé elmosolyodott –, vagy ha mégis, csak ritkán, és kivételes alkalommal, mint amilyen ez a mostani is... Tehát azért vonultam ide, hogy egészen megtisztuljon az elmém és a benne bolyongó gondolatok. A napokat a szent iratok olvasásával és elmélkedéssel töltöm. Naponta csak egy csepp forrásvizet iszom és egy szem fenyőmagot eszem. Úgy megfűrödtem itt a csendben és a tisztaságban, mintha a Cseromosban úszkáltam volna. Nyilván ennek köszönhető, hogy rólatok álmodtam tegnap éjjel. Három angyal járt nálam, és megosztották velem, mi nyomja a lelketeket. Igaz, hogy Hajjim lelke könnyű, akár a pihe, de a gond súlya épp ezért kétszeresen nyomja a te lelketet, Bella asszony. Ezért kell két angyal, hogy átsegítsen a napokon. Ajziknak elég egy angyal, de öregedő fejének túl sok egy nehézség is! De ma, a napoknak ezen a szigetén megpihenhettek végre. Örvendezzünk hát! – mosolyodott el újra, és bátorító tekintettel nézett még mindig megrökönyödött vendégeire.

– Ó, hisz majdnem elfeledkeztem róla, hogy ti még nem is tudjátok, minek örvendeztek! Kedves Ajzik, fogadd fiadnak ezt a jóságos és derék legényt, Hajjmot! Hajjim, viseld gondját ennek a becsületes favágónak! Bella asszony nyugodjon meg a lelked, világítson benned Isten mécsese, tisztességes helyre kerül a fiad, ha majd nem tudsz róla gondoskodni!

Szavai után Lévi a vendégek ámulatára váratlanul dalra fakadt:

Szól a kakas már, majd megvirrad már,

Zöld erdőben, sík mezőben sétál egy madár.

Micsoda madár, hej de micsoda madár?

Zöld a lába, kék a szárnya, engem odavár.

Várj madár, várj, te csak mindig várj,

Ha az Isten néked rendelt, tied leszek már.

Hajjim az ének hallatán, kalapján a sárgarigóval tánkra penderült, és füttyszóval kísérte a dalt. Aztán kézen fogta a hüledező Bellát, vele szökdécselt tovább. Másik kezével belekapaszkodott Ajzik vállába. Így ropták a táncot a tisztáson. Nem köthettek volna szebben szerződést. Nem dicsérhették volna szebben a Mindenhatót. Ragyogott arcukon az öröm, akár az esthajnalcsillag.

Lángi Péter

A költő halála

Lermontov emlékére

Sötét felhők Pjatyigorszknál,
s gyilkos párbaj a hegy alján.
Tudja a költő, koholmány
Az ok, rá itt a halál vár.

Kihívóját felhergelték.
Ott a példa: Puskind nemrég...
Ám szól: - Meg nem sértettelek,
nem is emelek rád kezét!

Durva, önhitt a tiszt s kemény.
Közel lép, s lő. – Emelek én!
Nem jut szóhoz a két barát,
Fut a „győztes”, úzi lovát.

Ég zeng, az eső elered,
kimossa a vérző sebet.
Gyilkosé a kegy s jutalom,
Tapsol, vigad a hatalom.

Költő maradt

Kardot kötve derekára
kezében a toll remegett.
Nem lazult a szorítása,
csak remegett, ki nem esett.

Ifjú férj volt, ifjú atya,
s gyilkos eszköz - új szerepe.
Ment, mert hívta őt a haza,
küldte hite, becsülete.

Ágyú dörgött, pengtek kardok,
pergett a dob, ömölt a vér,
pacsirtaszót alig hallott,
mégis költő maradt azért.

Nagy napokról, hősről regélt,
s szörnyidőknek volt tanúja,
tán verseit sodorta szél,
hogy ledöfte kozák dzsida.

Segesvári közös sírban
álmodja földre a mennyet,
de amit írt, szakadatlan
felveri a síri csendet.

Mátyás a nép között

*(Nemcsak a hajdani hőst, a gonoszt is meg-megidézzük.
Élteti azt szeretet, ezt bosszulja a gúny)*

Ő gyermekkorom apró gömböce, büszke vezére
volt. De „imádták” őt! Ő meg a vastapsot.
Akkoriban járvány tizedelte a népet, az ÁVÓ,
„hőn szeretett” vezetőnk félszét nyomta el így.
Rettegték a sötét autót, amely éjjel osont csak,
ám akit elragadott, nem látták sose tán.

(Vicc: ez a kis gömböc mozivásznon nézte magát, és
kéjjel, sőt kegyesen falta az éljeneket.
Hátulról egy néző jól vállára legyintett:
Tapsolj, mafla kopasz! Elvisz az ÁVÉHÁ.)

Járt e kopasz gyárban, téeszben, s itta a húhót,
hitte, az ünneplés géniuszának szól.
Ődát írtak a költők hozzá, szép panegiriszt,
hisz lágerbe került mind, a parancstagadó.
S később váltig hitte a szükség-száműdülésben,
várja a nép haza őt, legdrágább Matyiját!

Szemjon Lipkin
(1911 – 2003)

A szemtanú Очевидец

A szív omlása, már tudod,
A maghasadásnál is ősibb,
S nincs mód tanyáznod, mint bolond,
Olcsó gyönyörben, mindhalálíg,
Mert mit bejársz, az oly sok út,
Hogy nem lehet közben megállni,
Hol hétköznapi szemtanúk
Már prófétává szoktak válni.

1960

Hamu Зола

Kihűlt hamu voltam, olyan,
Kinek nincs gondolata, teste,
S kit földi útra szült s zavart
Új anyaméhe, egy kemence.

Fel sem fogtam még életem,
S nem gyászoltam halálomat,
Lépdeltem bajor réteken,
Körben sok kiürült barakk.

Volkswagenek, Mercedesek
Az alkonyatban csordogáltak,
S suttoztam: „Elégettetek.
Most Odesszába hogy találjak?”

1967

Mózes Моисей

*Lágerbe, koncentrációsba
– Börtön az éj, álmotalan –
Vitt utam, egy büdös csatorna,
Körben a szennyvíz és a szar.*

*A német, szovjet, lengyel ösvény,
Mind ismerős, sok más úton,
Haláloson, s minden kemencén,
Rémségeken, halálokon*

*Jártam. S a szent s kegyetlen Isten
Először nékem megjelent
Égő bokorban éghetetlen,
Lobbantva gázlángnyelveket.*

1967

Lángi Péter fordításai

Szauer Ágoston

Kolostor

A lépcső márványában
csigát látsz, teljest, szépet.
Mindegy, hogy tél vagy nyár van,
szilárd, akár egy képlet.

Barát csuhája lebben —
az idők összeérnek.
És még közömbösebben
állnak vagy futnak évek.

Vers

Teás pohárban gyenge fény
és lassú citromrost-halak.
Sok képzelet, kevéske tény —
talán már mindig így marad.

Sci-fi

Fonott fotel, olvasni jó,
ez észak, itt a kő mohás.
A kút egy más dimenzió,
de ezt firtatni nem szokás.

Tán állat ül rajt, vagy virág,
nincs súlya, színe, nem meleg,
mellette lepke — két világ.
Egymás számára nincsenek.

Csikkek

Miklós láncdohányos volt. Azon túl viszont teljesen igénytelen. Bármilyen cigaretta került a keze ügyébe, a végére járt. Szívott a karcsú női dohánytól kezdve az igazi proli kapadohányon át a sodrós, félig megrágott bagóig, vagy éppen a tekintélyt parancsoló szivarig mindent. Nem lehetett őt cigi nélkül még elképzelni sem. Vagy ott izzott a kis szerszám dohánytól már megsárgult ujjai között, vagy úgy lógott ki szája sarkából, mintha az a testének a része lett volna. Egyedül az e-cigarettával nem tudott megbarátkozni. Azt valahogy annyira mesterségesnek érezte, mint az alkoholmentes sört, vagy a művirágot. Nem tudott felengedni tőle, feszélyezte a gépisége.

Egyesek szerint, akik Miklóst régebb óta ismerték, valami nagy szerelmi csalódás okozta az amúgy is furcsa fiatalember dohányfüggőségét, míg mások szerint mindig is dohányzott. Azt is tudni vélték a városi mindent tudók, hogy Miklós így kívánt tüntetni a dohányzási tilalom és kedvenc helyének, a Zöldfa kocsmának a bezárása miatt. Ő maga ez ügyben mindenestre sohasem nyilatkozott. S bár olykor mintha az Andrea nevet lehetett volna elkapni egy-egy női lábón elrévedező pillanatában elejtett szavaiból, de aztán hirtelen visszarázódott a jelenbe és már folytatta is a dohányzást és a beszélgetést.

Harcos vitázó, minden téma iránt érdeklődő szelleme nem nagyon hagyott pihenőt aktuálisan választott beszélgetőtársának. Magabiztos volt, határozott, kiválóan érvelt s láthatólag hihetetlenül élvezett minden szellemi párbajt. Nem a téma volt a fontos számára, hanem a vita heve. Mintha ki lett volna éhezve az állandó kihívásokra. Függő volt, s nemcsak a dohánytól! A pórusaiban érezte választott „ellenfele” minden rezdülését. Nem volt esély vele szemben.

S minthogy a nagy beszélgetések közepette képtelen volt ülni maradni, előbb-utóbb kikeveredett beszélgetőpartnerével az utcára, ahol lendületes iramban rőtta az aszfaltot. Közben természetesen falta a cigarettákat, amelyeket korábban elrejtett magának, s amiket – beszélgetőtársának megdöbbenésével egy fikarcnyit sem törődve –, oly természetességgel rántott elő a legváratlanabb helyekről, mintha ez lenne a világ természetének a rendje. Házfalak repedéseiben, bokrok tövében, szobrok talapatában, utcai virágtartó cserépedények sarkában, régi paraszti kapuk fa eresztékei között, belső udvarok szegleteiben várakoztak különféle méretű, fajtájú cigarettái, amelyeket aztán, mint valami önkiszolgálóból csak lazán elővett, anélkül, hogy egy percre is kizökkent volna a beszélgetésből. Tette mindezt könnyeden és póztalanul, mint ahogy egy gyermek játszik.

Különösen is csodálatos volt, hogy nikotinfüggősége ellenére mindig volt lélekjelenléte, önuralma a meglévőből néhányat félretenni ezekre a helyekre, hogy sohase kerülhessen bajba. Így aztán bizonyos idő elteltével gyűjteménye állandó készletté növekedett, amelyet már csak folyamatosan szinten kellett tartania. Csak odanyúlt a megfelelő helyre, s már folytatta is a megkezdett beszélgetést, barátságos füstfelhőt eregetve maga körül.

Furcsa szokása kezdetben megdöbbenést, később a bolondokat övező megmosolygást szült a környezetében, végül azonban mindenki tudta, sőt leste „Csikkes” Miklós – ahogy egy idő után mindenki nevezte – rejtkehelyeit. S bár egyre többen voltak, akik igyekeztek nyomára akadni dugi csikkeinek, egy olyan esetről sem tudok, amikor Miklósnak bosszankodva kellett volna konstatálnia, hogy valaki megelőzte. Pedig jelentkező lett volna bőven, de Miklós kreativitásának, az újabb és újabb helyek felfedezése terén, nem akadt párja az egész városban.

Az is különlegesség számba ment, hogy soha senki sem látta, hogy mikor rejtette el őket, mégis mindig volt „raktáron” megfelelő mennyiség. Egyesek azt feltételezték, hogy éjszakánként körbejár és feltölti a készleteit, de az erre irányuló megfigyelések sohasem vezettek eredményre.

Miklós pedig az otthonosság édes bizonyosságával élte életét egyik cigarettától a másikig, egyik rejtekhelytől a következőig, s pláne egyik beszélgetéstől a másikig. És csak füstölt, füstölt rendületlenül. S minthogy családjá nem volt, s szabadúszó újságíróként munkahelyi kötöttségei sem voltak, az utca volt az élettere és a munkahelye is egyben. Ennek tudatában „lakta be” a várost, s mint ahogy az átlagember a saját otthonában biztonsággal közlekedik a dolgai között, úgy igazodott el Miklós is a városban rejtek cigarettái között. Nem is rejtekhelyekként értelmezte ezeket, sokkal inkább praktikus raktározó helyekként, ahogy más otthon a fiókokat, polcokat, szekrényeket, íróasztalokat használja. Elegáns kívülállásában nem is nagyon értette a körülötte kialakult találgatások, legendák okát, számára a dolog teljes természetességgel zajlott. Nem reagált az ugratásokra, a kérdezősködésekre, s nem volt szeme a rácsodálkozó arcok gúnyos mosolyaira sem. Számára sokkal fontosabbak voltak ezek a találkozások, amelyek idegeit teremtő borzongásra készítették. Ekkor volt elemében. S minthogy valami állandó megkésetttség érzés hajtotta, örületes tempót diktált mind az elme, mind a tüdő számára. Nem lehetett megállapítani, hogy melyik volt melyiknek a kiegészítője: a dohány a beszélgetéseknek, vagy fordítva. Akárhogy is, Miklós nem tudott jóllakni az emberekkel.

Arról senki sem tudott, hogy mit csinált akkor, amikor vidéki kiküldetésre kellett mennie – márpedig ez hetente többször is előfordult –, s idegen városokban kellett tölteni néhány napot. Rossz nyelvek szerint mindenhol voltak rejtekhelyei, de erre semmiféle bizonyíték nem létezett. Egy biztos: a cigaretta akkor is ott fityegett a szája szélén, amikor felszállt a vonatra és akkor is, amikor megérkezett valahonnan. Állítólag korábban az egész utat a restiben töltötte, dohányzott és végtelennek tűnő beszélgetésekbe ereszkedett szinte bárkivel, aki erre kapható volt. A kalauzok meg egyenesen maguk közül valónak tartották a furcsa fiatalembert, aki oly nyitott volt problémáik meghallgatására, s társnak tekintette őket. Hogy miként oldotta meg a dohányzási tilalom után a többórás utakat, tovább gyarapította a körülötte terjengő rejtélyek számát. Mert abban mindenki biztos volt, hogy a vonaton is dohányzott.

Az is különlegesnek számított, hogy sohasem dobta el a csikkeket, hanem előhalászott a zakója zsebéből egy kis ezüstszelencét és abba tette bele őket. A kis szelence azonban mintha sohasem akart volna megtelni. Mindig volt benne hely egy-egy újabb csikk számára. Nem mernék rá megesküdni, de mintha nem egy lett volna belőle!

Miklósnak még a halála is tartogatott újabb rejtélyeket. Minthogy rokonai nem voltak, amikor a hivatalos közegek feltörték elhanyagolt legénylakását az Apáca utca egyik bérházának második emeletén, egy egész halom papírdobozba gyűjtött, sőt kis jegyzetekkel ellátott csikk-gyűjtemény került elő. Ezeken a dobozokon dátumok, személyek nevei, s a legváltozatosabb témák címszavai szerepeltek megdöbbentő precizitással rendszerezve. Úgy tűnt Miklós rendre feljegyezte beszélgetéseinek fontosabb dokumentumait. Valóban csikktól csikkig élt és dolgozott. Beszélgetéseit pedig az elszívott csikkok számának megfelelően súlyozta, ami ezáltal barátságainak fokmérője is lett. Művészi szinten űzte a dohányzást, s minthogy minden művészet túlzás, ő sem tudott mértéket tartani.

A legérdekesebb mégis az a doboz volt, amelyikre csak annyi volt írva, hogy Andrea és mellette két dátum. Ebbe Miklós azon magányos dohányzásainak csikkeit gyűjtötte egybe, amelyek lelke egzisztenciális ürességének az időszakára estek, amikor bezárt a Zöldfa kocsmá, s ő az utcán fetrengve a női lábak között azt az egy bizonyos lábat kereste. Irtózatos kupac jött össze e néhány hónapból. Olyan hegynyi mennyiség, amelyet elképzelni is nehéz. Mintha egész fájdalma, indulata

e kis összeaszott, görcsbe csomósodott tárgyakba töpörödött volna. E kupac maga volt a szenvedés engesztelhetetlen démonának emlékműve egy ember élete fölött, a kozmikus bánat üres valóságában.

Még évekkel később is kerültek elő újabb és újabb cigaretták a város különféle pontjain, mint Miklós életművének néma mementói. S barátai, akik egyenesen keresték e kis szomorúsághurkokat, minden egyes újabb példány előkerülésekor nagy vitaesteket rendeztek a furcsa fiatalember emlékére. S ilyenkor mintha maga a Nap is csak egy hatalmas cigaretta csikk izzó metaforájává alakult volna, ott pulzált e világvégi városka égboltján soha ki nem alvó lángolással.

Ludvig Zoltán:

Universum ciklus XII.

Nagy Betti

Találkozás II.

a padon ülve egy helyi járatra várt
régen láttam már
mondta, hogy régen látott már
én nem ültem le a padra mellé
csak így fentről lefelé
folytatódott a beszélgetés
ő nem állt fel hozzám
mert dereka-lába-szíve fájt
orvoshoz indult a helyi járattal
folytatódott a beszélgetés
alulról felfelé
láttam a szemén
tanácstalanul matató kezén
ez volt az utolsó találkozás

Találkozás III.

egy lámpaoszlopnak dőlve várt
mérgező volt, ideges rám
hogyan késtem
hogyan mindig kések
én nem kerestem kifogást
a kocsiból kiszállva
nem simítottam le gyűrött szoknyám
mert nem akartam tetszeni most már
csak túlélni ezt a szakítást

Találkozás IV.

kávét kevergetek
egy kitérőn
mellettem a tó sima
méregzöld
a lakk alatt
koszos a körmöm
nem is tudom, mi fáj
ez a sok zöld
vagy, hogy
nem tudom az irányt?!
a jobbra-balra szabályt
vagy hülye, vacak életem
amiben mindig
valahol elveszek

Március 15.

nyitom az ajtót, s már a tükörben látom magamon, bánom, hogy hazajöttem, egy öröklakásban örökre bezárva, csak várom, hogy múltjon az est, hajol egy égő, egy negyvenes égő az asztal fölébe, a laptopra fröccsen a hideg leves, káromkodok, s a tv-t lezárom, nem érdekel ez a meccs, reggel az utcán, fénylő járdán a forradalomnak emléke miatt egy tömbbe gyűl a tömeg, s fordulnak egyként a szónok felé, ki, el sem hiszem, mi újat tud mondani még, kedvenc kávéházam nem egy Pilvax, de van sör, s most rendesen isznak a 48-ra, na tűnjünk el gyorsan, sem a tömegnek, sem a forradalomnak nem lehet szüksége rám, zárom az ajtót, magamban morgom, hogy viszlát öröklakás, ebben a zugban, unalmas múlttal hátam mögött, ebben a döglött társadalomban nem viszem sokra, ha csak lesem az időt

Magamra hagynak... nyáron

épp' a hangyák menetelését néztem a lábam mellett
mikor azt mondtad, hogy holnap elmész
bólintottam, hogy jó
és tudtam jól
hogy te nem látod a hangyák menetelését
mert már rég elindultál
mondtam valamit, nem emlékszem mit
de arra azt mondtad:
„jaj! ez a kérdés, most muszáj volt?!“
ez gondolom nekem szólt
mert rajtunk kívül nem volt más, csak a hangyák
meg, mert a nevemen szólítottál
mondtad:
„magadra hagylak kicsim, hogy pihenj“
jó, mondtam, úgyis meg kell mosnom a hajam
meg összepakolni a gondolataimat
meg nézni kicsit egyedül a Holdat
oly' sok tennivalóm van
de azóta zűrösebb az éj
mióta magamra hagytál magammal
azóta nehezebben szárad a hajam

télen

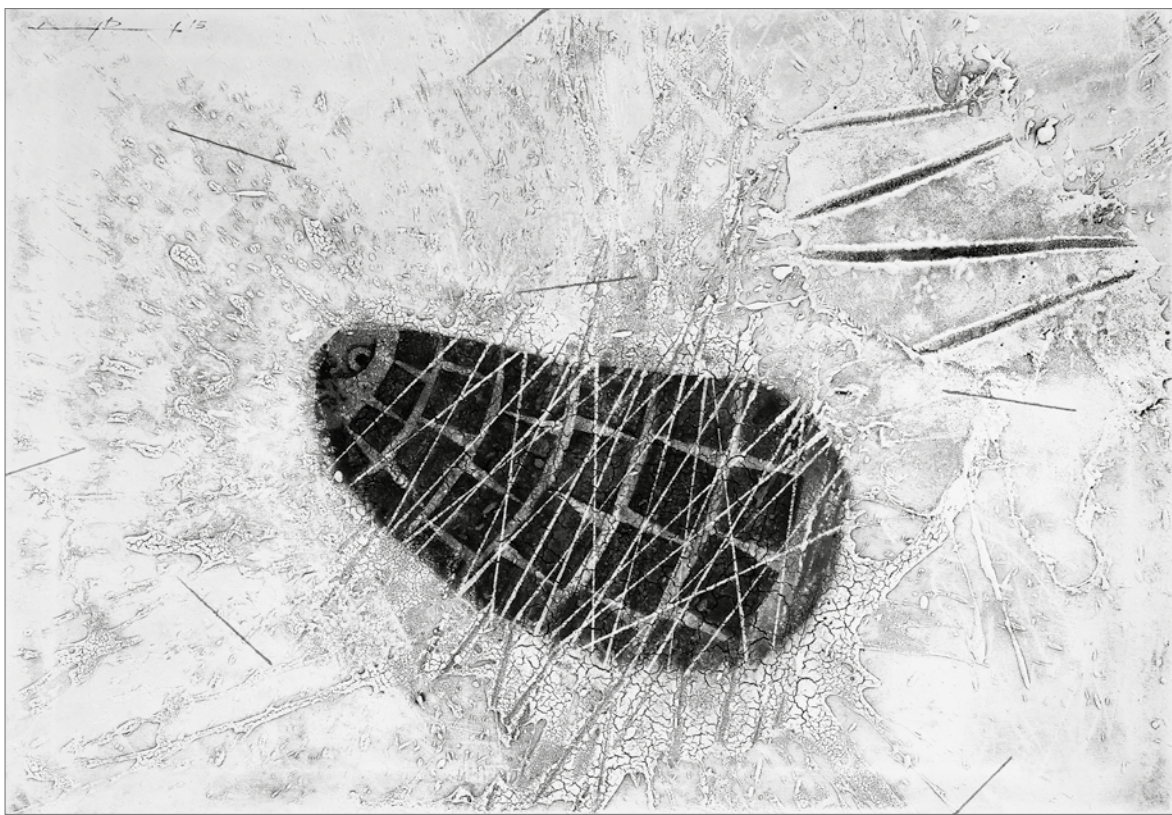
épp' a mozaiklapok illeszkedését néztem
kínosan ügyelve rá, hogy csíkra ne lépjek
mikor, azt mondtad, hogy lelépsz
erre megvontam a vállam
mire te azt mondtad ez flegmaság
mire én azt gondoltam
ez túlélési stratégia
bár kérdeztem volna még valamit
de tudom mennyire utálok kérdő mondataim
hát csak léptem óvatosan

hogy bakancsom orra-sarka ne bántsa a vonalakat
látod milyen egyszerű ?!
társat kerestem
és ő tanítja meg nekem
hogy kell élni egyedül
hazafelé a füredi úton nagy ívben
azt a döglött macskát kikerültem...

Magamra hagynak tavasszal

na, ezt nem hagyom
mert én hagyom most itt
az összes magamra hagyót

Ludvig Dániel: Cím nélkül III.

Kálnay Adél

Miért

Ma felém hajlik minden,
a fák, a bokrok, a csillagok,
engem vigyáz a téli köd,
az eső is csak azért hull rám,
hogy simogassa arcomat.
Miért szerettek engem így,
kérdzem a zúzmarákat,
de nem válaszolnak,
csak szikráznak felém.

Valahavolt más időkben
szűrős erdő volt az élet,
téptek, szaggattak az ágak,
vicsorogtak rám a fák,
jeges eső marta arcom,
taszítottak jobbra, balra,
elgáncsoltak, megtiportak,
s fénytelen vidékeken
kóboroltam úttalan.

De most van egy hang,
amit hallok, egy furcsa hang,
mintha nesz lenne vagy
egy halk dallam szólna,
hogyan honnan jön, titok.
Olykor, mintha érteném:
fontos vagy, fontos vagy,
súgja, s ámulva kérdezem:
miért, miért éppen én?!

Bújócska

Ha nem találtok, ne sírjatok,
fenyő kérgén vagyok csorduló gyanta,
vagy zsenge fűszálak remegő harmatja,
csillogó zúzmarafagyos faágon,
méhek bolyhos testén sárga virágpór,
csilla vagyok a végtelen nagy égen,
de lehet, hogy hálás könnycsepp
egy kisgyerek szemében,
szálló porszem a kósza esti szélben,
vagy utolsó lehelet egy épp elmenőben.
Teljes, könnyű pára végtelen víz felett...
Ám az emberek között többé ne keressetek!

Ideiglenes paradicsom

Első látásra sem illett a kertbe, de első látásra nem is látta meg senki. És nem csak azért, mert a hátsó kapu melletti padra ült, arrafelé meg most, hogy befejeződött az iskola, alig jártak. Negyven körüli nő, nem szép, nem csúnya, nem sovány, nem kövér – na jó, egy kicsit talán mégis. Festetlen, sötétbarna haj, itt-ott már őszülő csíkokkal, egy régi dauer lenőtt emlékével. Mellette gurulós bőrönd és egy Tesco-szatyor, az erősebbik fajta, palánták látszottak ki belőle.

Vonatra váró falusi asszonynak gondolta volna a parkőr, ha gondol egyáltalán valamit az agylágyító melegben, mert július volt, hőség, kora délután, és éppen elég volt neki, hogy körbesétálgjon minden félórában, ahogy a szabályzat előírja, nemhogy még elmélkedjen is, ki fia-borja ül a padon. Aki tehette, rég elhagyta a várost, csak néhány elszánt turista vonszolódott, útikönyvvel az egyik, ásványvizet üveggel a másik kezében, de ők is a szökőkút köré gyűltek, a kert túlsó végébe. És már taposták is a füvet, mert ha kiböki a szemüket, akkor se látják meg, hogy ott az a tábla, hogy Füre lépni tilos! Jó, nem magyarok, de akkor is! Hát annyi eszük csak lehetne, hogy kitalálják! Dühösen eldöcögött a szökőkút felé, és csak a következő fél órában került megint hátra. Az asszony még akkor is ott ült, mintha meg se mozdult volna.

Ahogy közeledett az este és enyhült a hőség, lassacskán megtelt a park: gyerekekkel a játszótér, szerelmesekkel és öregekkel a padok. A parkőr már két éve dolgozott itt, ismerte a környékről idejárókat: a százhoz közelítő, élőhalott matrónát levegőzni kitoló fiút, aki ezzel keresett némi zsebpénzt az egyetem mellett; a kopasz férfit, aki mindig hozott magával könyvet, de ritkán nyitotta ki, inkább a park életét figyelte; a híres rendezőt a szomszéd utcából, aki az unokájának látszó kisfiát hozta ki játszani. Jó környék volt ez, az egyik legjobb a városban, a kert pedig apró, eldugott oázis, pár saroknyira a város szeplősebb, szomorúbb arcától. És az ő dolga volt, hogy az is maradjon. Ezen a júliusi napon azonban nem volt túl sok tennivaló. Leterelni néhány révült virágágy fotózó japán turistát a pázsitról, vizet vinni a madáritatóba, leparancsolni két kamaszt egy pad tetejéről.

Sötétedett. Ilyenkor kezdte meg az utolsó előtti körét, kezében már a kulcsot zörgetve szólt oda mindenkinek, aki még nem készülődött hazafele, hogy negyed óra múlva zárja a kapukat. Az asszony még akkor is ott volt, egy kis műanyag üvegből locsolta a palántákat. Zárunk – ismételte meg neki is. Az asszony csak bólintott, aztán fogta a bőröndöt, a szatyrot, és elindult kifelé.

De másnap, késő délelőtt, újra ott ült a padon. Bőröndöstül, palántástul, ugyanabban a kék blúzban. Mégse a vonatra várt – futott át a parkőr fején, és a következő körnél jobban megnézte. De most sem látott rajta semmi különösét, talán csak a barna papucscipőjét: látszott, hogy jóval nagyobb a lábánál, utólag vágták le a hátsó részét, hogy tényleg papucs legyen belőle, ne cipő. Ott ül, hát ott ül – rántotta meg a vállát – azt szabad. De azért csak-csak többet nézett arra.

Az asszony azonban nem csinált semmit. Ha csak azt nem számítjuk, hogy néha felállt, odament a sötétzöld ivókúthoz, és megtöltötte a palackját, néha meg elővett egy zsemlét, azt megette. Ha fordult a nap, odébb ült, és árnyékba tette a palántákat.

A park közben élte a saját életét: kertészek jöttek, gyomláltak, füvet nyírtak, aztán dél felé a környékbeli hivatalokból ültek ki páran, kezükben a szomszédos thai étterem kis papírdobozkáival, vagy csak egy fagyalattal. Egy elcsigázott nyugdíjas csoport vonszolta magát a kis, tarka zászlót lengető idegenvezető után. Magas, vékony lányt fotóztak a szökőkút körül, óriás karimájú, fehér vászonkalapban. Morcos kamasz cipelte utánuk a derítővásznat, mintha egy fényét vesztett napot

tartana a karjában a vakító igazi alatt. Négy után fiatalok jöttek, pléddel, piknikosárral, az asszony közelében telepedtek le, ahol szabad volt a fűre heveredni, nem úgy, mint a park közepén, a virágágyak között. Az asszony sokáig nézte őket, még akkor is, amikor a parkőr arra járt. Ide lehet – vetette oda neki, maga sem értette, hogy miért, mert ha rajta múlik, ő az egész parkra kitette volna a Fűre lépni tilos! táblát. Bántotta a szemét a rendbontó heverészés. Az asszony nem nézett rá, csak bólintott, aztán mégis ülve maradt.

És ott ült másnap is, harmadnap is. Volt, hogy reggel tízkor jött, máskor csak kora délután érkezett. Még napok teltek el, amíg le mert feküdni a pad mögé, a fűre, de attól kezdve minden délután szunyókált ott egy kicsit. A hátán feküdt mindig, felhúzott térdekkel, mint aki már kelne is fel nyomban, csak a gémberedett hátát egyengeti el egy kicsit. Ilyenkor maga mellé húzta a bőröndöt, hogyha fordul a nap, a feje árnyékban legyen.

A palánták lassacskán túlnőtték a szatyor peremét, virág is volt már rajtuk, apró, sárga, aztán, ahogy teltek a hetek, megjelentek a kis, zöld koktélpáradicsomok, és az asszony most már a szatyrot is odatette a feje mellé. Ott pihent délutánonként, a két kis páradicsomfa árnyékában. Kitartott a hőség azon a nyáron, hamar pirulni kezdtek a páradicsomok. Arra már az asszony is hozzátartozott a kerthez, ahogy a matrónát levegőztető egyetemista, a kopasz férfi vagy a híres rendező. A nő, a szatyorban hordozott páradicsommal.

Augusztus közepére piros lett valamennyi. Egy este, zárás előtt, amikor a parkőr a kulcsaival körbejárt, az asszony odanyújtott neki egyet. A parkőr meghökkenve forgatta, nézegette, aztán morgott valami köszönöm félét. Az asszony csak bólintott, aztán fogta a bőröndöt, a szatyrot, és szó nélkül elindult kifelé.

Másnap délelőtt az őrnek sok dolga akadt. Az éjjel valamikor eltört a szökőkút bekötőcsöve, reggelre kis patak folydogált a homokozóban. Főcsapot elzárni, szerelőt hívni, a homokozót körbekeríteni – a szokásos félórás körséta bizony kétszer is kimaradt. Néha azért odanézett a park túlsó felére, látta is az asszonyt, de mire eljutott arra, már nem volt ott, csak a bőrönd. Talán elment a kis zöld házikóba, gondolta, mert az is volt a parkban, vagy zsemlyét venni. Majd a következő körnél megmondja neki, hogy jó volt a páradicsom, kemény, finom, édes. De az asszony fél óra múlva sem volt ott, a szatyor sem, csak a bőrönd. Ahogy jobban megnézte: mellette kiszórt föld és a két páradicsomfácska, összetaposva, darabokban.

Senki sem tudta, mi történhetett. A matrónát tologató fiú egy férfit látott a pad körül, a kopasz férfi két vihogó kamaszt, a híres rendező pedig az asszonyt is látta, a szomszéd utcában menni, egyedül, üres kézzel. A bőröndöt a parkőr betette a takarítószeres kamrába, hátha visszajön az asszony érte. De nem jött, a kert környékén sem látták soha többé. Ősszel kellett a hely a leandereknek, akkor kinyitotta. Üres volt, csak egy újságpapírgombóc zörgött az alján, páradicsommagok voltak a közepében.

László Zsolt

Szürke eminenciás

A fal mögött is fal van
Befalazott rokonok
Befalazott idegenek
Rendszerek jönnek
Rendszerek mennek
A bakterek kimúltak –
Mi vagyunk veszteségeink
bugyraiban kotorászó
értelmiségi csótányként
és vannak az égbe nyaló hegyek
és vannak a csont-gejzíres völgyek
és a pók szobám sarkában
ingyen fonható hálójában –
A jobb lehet kéz akár agy-félteke is...
Ha múltam lehetne
lenne még Apám
de vizeknek sem jut árok
a kigyalult mederben –
A repülők szállnak
és időnként lezuhannak
Agyvérzéses logisztikában
Vándor a bevándorló
és úgy szül itt arányt
hogyan fertőzi a földet
És ha éjjel intem a taxit kiköp a sofőr
mert a sötétben négernek nézett –

A nyaktiló pillanatok alatt...
Az atombomba pillanatok alatt...
Erdőnk szélében a gyilkos galóca pillanatok alatt...
A Rába vízében a szövetmosó zagy pillanatok alatt ...
És a tiszai nemes halaink
mint Jézus jelképe lesajnálva...
Mert mindezek mellett ugyebár az akácfák tehetnek mindenről
meg a gonosz elfajult méhecskék...
Mindenki más ártatlan és érinthetetlen
Mindenki és minden „oké”

Saint-Just int kezével
Kossuth trillázik az USA-ban
Sztálin szalutál...
A férgek és a patkányok
tehetnek mindenről
Csak az Ő éjszakájuk beláthatatlan –
Az aszfalt-ringyók lengetik a trikolórt
A betyárok büfékben mosogatnak
Intek trillázok szalutálok
és hülyülök
mert a fal mögött is fal van
és P. I. Mester versben üzent
útjai már nekem is összeértek –

Kedves vagy
Tudom hogy szeretsz
50. telem után olyan vagy mint egy kohó
Neved virág és becézett napszak
Bátran ments el magadban
hogymindig előttünk lehessen
a kövekre futó tenger
és zúgása időzzön fülünkben
az örök csönd után is...
Bátran ments el magadban
mert minden szürkület sejtjeimet akarja –
Karpathos tar sziklái és fekete kecskéi
elmacskásodott utcái
fehéren billegő halászladikjai
a sós-szelű kikötőkben
Csak értünk voltak
ott és akkor végre szépen...
Ments el magadban mert nem teszi meg más
Szemed a tenger és az ég
Úgy vagy a testem mint roncsom
anatómiáját szépítő múlás –

Tőletek nem tanulhattam semmit
Ti hiúság legyezőivel hadonászó „ifik”
Felejtést akartam tanulni ott ahol mindenki megbocsát
de sosem felejt...
Mert a fal mögött is fal van
és minden terem egy másikba nyílik
Elloptam a hangot hogy néma lehessenek
az EU-vitrinben sokadikként –
Beismerő vallomást szürke eminenciásként
már nem kell tennem
Tükör nélkül látom rejtőző magamat
Ennyi vagyok őszülésem előtt már csak ennyi
mert minden szürkület sejtjeimet akarja...
Ha velem alszol ma is
újra megszólít a csend-zúgás
és magához hív végtelen kékjével a tenger –

Ludvig Dániel: Kövek

Tömöry Péter

A magyar Szolzsenyicin és egyebek...

Nyílt levél Schmidt Mária történésznek

Tisztelt Asszonyom,

olvasom a mai *Magyar Nemzet*ben a tudósítást az ön által vezetett múzeumban rendezett Szolzsenyicin emlékkiállításról. Ez katalizálja bennem az emlékezést. Amely – döbbenek rá – nem magánügyem most sem, és akkor sem volt az, amikor a történéseket megéltem.

Késztetést érzek, hogy nyomot hagyjak róluk.

Szolzsényicinnel, mint sok kortársam, diákként találkoztam. A kolozsvári Babes-Bolyai egyetem román-magyar szakos hallgatójaként. Egy felcseperedő erdélyi író generáció – később (máig) az irodalomtörténetben a *Forrás* második nemzedékének jegyzett – tagjaként, amikor a *Nagyvilág* közölte az *Iván Gyenyiszovics egy napja* című kisregényt. Olyan időszakban, amikor családom és baráti köre közvetlenül is érintve volt a szovjet és a szovjet mintát bizantin hagyományokkal dústott táborok valóságától, amikről nem csak beszélni, de gondolkodni is veszélyesnek minősült. Ezért, ott Erdélyben elégtételként hatott rám (ránk) ez a kisregény. Kettősen: egyfelől a politikai protestálás valódi irodalomká szublimált érték-érvényesülésének diadalaként, másfelől, hogy magyar folyóirat volt bátor közölni. Ami kisebbségi íróként felette meleg büszkeséggel töltött el minket: *lám, mi magyarok!* Ettől kezdve nem példaképnek, hanem emblemikus művészi értékmércének tartottam Szolzsenyicint. Mind a művet. Mind a magatartást.

Később, fiatal íróként és szerkesztőként hozzájutottam az író szigorúan tiltott alapműveihez.

Ennek is története van. Hiszen fölfedi annak a bűvópatak gyanánt működő történelemnek részletnyi árnyalatát, amely látszólag elhalványul a harsogó hősáriák mögött. Ám, az ilyeneken gördül a történelem, – ami számomra egyenlő a kultúrhistóriával – valódi kereke. Mint golyóscsapágy láthatatlan golyócskáin. A mindennapi, *egyedi*, történéseken a történelem mögött.

Leírom, hiszen a személyes vonatkozásokon túl, mint történésznek ez is számot tarthat, talán, az ön érdeklődésére. Hiszen a börtönszázadnak, annak a XX.-nak második, vérvörös fele még számos rejtezkedő, de a jövőre is érvényes tanulságot rejtő egyéni sorsélménnyel van tele. Amelyeknek, sajnálatosan, utolsó személyes és ezért meghamisíthatatlan tanúi mi, a szaporán fogyó hetven-nyolcvan évesek vagyunk. Akik nem harsogtunk látványosan sem kelet-nyugati szelek iránt, sem ezek ellenében. Csak tettük, a kényszerű ideológiai dogmák szorításában, amit tenni lehetett.

Lehetne ma is.

Legyen ez végszava episztolám bevezetőjének.

A múlt század hatvanas éveinek végén, a hetvenesek elején, a központi román síiskola tanáráként működtem Brassó-Pojánán. Abban az időben igen kelendő volt a román síiskola. Nem csupán az akkor látszólag, de vehemensen, nyugatra nyitó ország „egzotikuma” miatt, hanem, mert tagjai majdnem mindannyian (kivéve a beépített szekuritátésokat) két egyetemi diplomát birtokoltunk. Nem is oktatóként, hanem sítanárként reklámoztak bennünket. Főiskolán végzett szakedzői és bölcsész diplomával is rendelkező, korábban az országos egyetemi válogatottban eredményeket is elérőket. Többnyelvű szászok és magyarok alkották az iskola gerincét.

Diplomáim és nyelvtudásom, előző versenysportolói eredményeim révén kerültem bele én is ebbe a síiskolába..

Ha már ilyen részletesen nyomakodik elő az emlék, meg kell magyaráznom, hogyan történt a kiválasztás. Ami nyilvánvalóan jelzi azt a fentebb már említett bizantin-balkáni simlisséget, amivel a román politika az ilyen, periférikusnak is mondható trükkel **is** igyekezett „népszerűségét” beoltani, a nyugati világ propagandájába.

Mi az, hogy jogfosztott kisebbségiek?! Lám, nemzetiségi tanárok, geológusok, barlangászok, mi több írók és szerkesztők is tagjai lehetnek az ország egyik kirakatát jelképező, a külföldiekkel közvetlen kapcsolatban kerülő intézmény oktatói.

Még az olyan, nem éppen hatalombarát is, mint például én. Hiszen abban az időben a Sepsiszentgyörgyön elhíresült *Tükör* irodalmi rovatvezetője voltam, s nem mondhatni, hogy tevékenységem egyenes vonalúan pártelví lett volna. (Lásd *Erdélyi Anekdótika* című könyvemben a *Darwin front vonulása* és a *Szovjet kenyér* című fejezetet)

Éppen azon az őszön – 1968 – fejeztem be az oknyomozást és terepkutatást a három utolsó betyár, az ötvenes években az egész Magyar Autonóm Tartományt rettegésben tartó parasztfiúkról, amikor megérkezett a „Scoatere din productie” (Kikérő a termelésből). Bevett szokás volt, hogy a versenysportolókat, országos érdekből edzőtáborok, versenyek stb. időszakára a szakszövetségek kikérték munkahelyükről. A táborokban töltött időre a munkahelyről a sportoló, edző továbbra is megtartotta munkahelyi állását, beosztását, megkapta fizetését, miközben teljes ellátását és másik tevékenységének honorálását a szakszövetség állta.

A Bukarestben székelő Szövetségtől, előzetes egyeztetések nélkül, postán érkezett a szerkesztőséghez a kikérő. Négy téli hónapra szólt. Dali Sándor főszerkesztőm, akivel amúgy kiváló, baráti kapcsolatban voltam, behívatott és mutatta a hivatalos papírt.

– Nem gondolja komolyan?! – nézett rám.

– Én nem, de ők igen – válaszoltam.

– Utána nézek – mondta.

Akkoriban mindennek, ami a nyilvánosságot érintette, utána kellett nézni. Másnap otthon keregett.

– Beszéltem Királlyal (Király Károly, a Kovászna megyei pártbizottság első titkára, az Államtanács alelnöke, később Ceaușescuval nyíltan szembeszálló romániai magyar politikus) azt mondta, el kell engednem. Elengedem, ha... és ez az **én** feltételem: mielőtt fölmegy a hegyre, megírja Pusztaiékról a riport-regényt.

Megegyeztünk. Három nap múlva kész volt a kézirat. (*Banditák nyomában* lett a címe, Münchenig visszhangzott – lehet, önt, mint történészt ez is érdekelhetné. De ez egy másik történet) Utána még hónapokig tartott a szervekkel történt egyeztetés. (Ennek folyamán minősültek le, például, a betyárok banditává). De én a kézirat leadása után vehettem pakkomat, s mehettem föl szerelmesemhez, a havas lejtőjű hegyhez, természet - (és nem csak) filozófiám terepére.

De miként kötődik ez Szolzsenyicinhez? Azon túl, hogy elmenetelem körülményei sejtetik a szovjet típusú propaganda szövevényeinek mikéntjét.

Úgy, hogy amíg oktató társaim elsősorban dzsekiket, síléceket, cigarettát, márkát, roollkragenpullikát bársonynadrágokat és ki tudja, miféle csillogó nyugati cuccokat kértek a hálás tanítványoktól, megérdemelt oktatói szolgálataikért, én könyveket. Amiket, sívakációra utazó turistáknál a vámvizsgálat során senki sem kutatott. Így került hozzám az *Akzente* költészeti folyóirat több évfolyamnyi száma, Paszternak, Marcuse, Szvjatlana Allilujevna (Sztálin lánya) és Szolzsenyicin regényei, *A pokol első köre* (Erste Kreis der Hölle), a *Rákintézet* (Krebstation). És irodalomhoz értő tanítványból szerelmesemmé vált, a svéd anyanyelvű finn, dr. Annlis Söderholm jóvoltából, Georg Lukács Szolzsenyicinről írott tanulmánya, amelyet önálló kötetben adott közre a Luchterhand nyugatnémet könyvkiadó. És, amelyben Georg Lukács, rendíthetetlen marxistaként *A pokol első körét* az egyetemes irodalom egyetlen szocialista realista (remek)műveként elemzi.

Habzsolva olvastam Szolzsenyicin regényeit. Többször a Pokol első körét. És áradozva meséltem

róluk a sepsiszentgyörgyi Sugás vendéglő törzsasztalánál íróársaimnak s a körünkhöz tartozó helyi orvosoknak, színészeknek. Otthoni dolgozószobám falára pedig kivettem, manifesztumként, bekeretezve Szolzsenyicin arcképét, amit A *pokol első köre* hátlapjáról vágtam le.

Az már tényleg legbensőbb életrajzomhoz tartozik, hogy ezen a fordításon csiszoltam, árnyalataimig, német nyelvtudásomat. Aminek később, németországi színházi karrieremet köszönhettem.

De ezen innen és túl is: Szolzsenyicinnek.

Ugorjunk egy évtizedet!

Áttelepültem Magyarországra, a kecskeméti Katona József Színház rendezője lettem. Ott került kezembe Tolnai Ottó, általam a *Rovarház* kisregény, és az *Ars politika* szerzőjeként, még Erdélyből ismert, vajdasági magyar író *Végeladás* című remeke.

Természetesnek vettem, hogy be kell mutatni.

De hogyan?

Tolnai Ottó az Aczél György-i három T-nek (Támogatjuk. Tűrjük. Tiltjuk.) nem meghatározható, gyanús kategóriájába tartozott. Akkor. Már. Azelőtt tiltott volt, mint Ladik Kati, Végel Pepi, Domonkos István, Koncz vagy Brasnyó. Meg egyáltalán mindenki, aki a jugoszláv magyar avantgardhoz tartozott. Majd enyhítették státusát, mert átvette helyét Gion Nándor az *Új Szimpozion*ban megjelent, *Patkányirtás idomított görényekkel* című budapesti riportsorozata. Az *Új Szimpozion*ot ezután magánküldeményként sem engedték be Magyarországra. (Állítólag az Illyés Gyulának küldött számokat, „címezett ismeretlen” postai pecséttel billogozva küldték vissza a feladónak.)

Én ellenben kezdetüktől fogva olvastam őket. Erdélyi közvetítéssel. Mert Trianon ide, vagy oda, a határszklák alatt átszivárgott a szellemáramlatok búvópataka. Bármennyire erősen összetartott a szovjet zóna, a románoknak eszükbe sem jutott, hogy szerb kiadványokat tiltsanak ki az országból. Így a *Magyar Ifjúság*, az *Új Szimpozion*, mint baráti szerb kiadványok érkeztek egyszerű postai úton Sepsiszentgyörgyre. A románok és szerbek egymást megértő ortodoxként nem is vizsgálták „nemzetiségi”, tehát magyar mételtynek minősülhetően a Jugoszláviából érkező lapokat, könyveket. Így ismertük meg, mi, a keleti végeken alkotók, a délvidéki magyar írókat. Ezt majd talán valamelyik szakavatott irodalomtörténész megírja, árnyalataiban fürkészve és elemezve a délvidéki *avantgard* és az erdélyi *népi* irodalmi törekvések sajátlagosan egy töről fakadó nemzeti gyökereit. Azt a nemzetiségi, kulturális magyar „kis Antantot”, amely az irodalomban és a művészetekben a hatvanas, hetvenes években, az elszakított részek alkotói között kialakult.

De vissza a *Végeladáshoz* és Szolzsenyicinhez!

A színműben, amit én, rendezői magánhasználatra *nyitott drámának* nevezek, mert alkalmat ad a rendezőnek, hogy saját mondandóját is kifejezze a belőle alkotott színelőadásban, egy agg délvidéki ember, Csömöre bácsi, meséli el a sorsát. Megélte Trianont, Tito megtorlásait, megjárta a szovjet Gulag bugyrait, s halála közeledtét érezve, „kiárúsítja” emlékeit. A darab kísértetiesen hasonlít az Iván Gyenyiszovicshoz, jóllehet, egészen más eszközökkel, a realista-groteszkkal és a népi naivság operett paródiájával operál. Egy szürke, bácskai kisember sorsát, látszólag történelem nélküli szövegekkel, feszíti a világpolitika- és történelem tablójára. Ideologizáltan beidegződött kényszerek nélkül. De zsigerekig tárja föl – az általam *kollektív gengszterizmusnak* nevezett – kommunista világszemlélet és megvalósult (állam)-formáinak embertelenségét.

A magyar sorsot. Alulnézetből. Kisebbségi szemszögből.

Ugyanakkor konkrét megjelenítési lehetőséget is kínál a történelem nagy gazságait színpadi poétikává szublimált realizmussal ábrázolni. Jeleneteket lehetett komponálni a Sztálin és Trockij, Kardelj és Tito, Kádár és Nagy Imre mindközönséges gyilkosságairól, amelyeknek szenvedő alanya a szürke, a mindennapi ember. Úgy, hogy máig visszhangozzon. Konkrétan 1981-ig.

Ide egy megjegyzés szükségeltetik: a létező kommunizmus és szocializmus hatalmasai semmitől nem féltek jobban a művészetekben, mint az áthallásoktól. Az elvet egyetemességében megkérdőjelező, elítélő megoldásoktól. A művészi metaforától.

A kollektív gengszterizmus, a bűnszövetkezetek piramis-elven működtek. (Működnek ma is!) Minden bűnt, gazságot ráhegyeznek egy emberre, s ha a bűnök lelepleződnek, akkor semmi mást nem kell cselekedni, mint erre az egyre, személyes, gyarló tulajdonságaira hárítani a teljes, piramiszszerűen fölépített rendszer gáztetteit. Ezt tette Hruscsov, aki Sztálinra hárított, ezt tette Kádár János is, Rákosi-ra, Gerőre hárítva az eszme minden gazságát.

Elemzésemben erről szólt a Végeladás Kecskeméten, 1981-ben.

De hogyan vigyem keresztül a szöveg engedélyeztetését?

A román rendező kollégáimtól tanult trükkhöz folyamodtam.

A minisztériumnak felküldött szövegből kihúztam Sztálin, Trockij, Tito nevét és a félreérthetetlenül leleplező jeleneteket. Mellékeltem egy éppen naprakész, ideológiailag jól fésült szinopszist – Tarján Tamás, a darab dramaturgja írta – s az így kozmetikázott szöveget küldtük föl Soóki Andreának és Bögél Józsefnek, akik a minisztérium színházi főosztályát képviselték.

Láss csodát: a színmű előadásra engedélyeztetett!

Aztán, a próbafolyamat során, szépen visszahelyeztük a kioperált részeket, neveket szövegszerinti helyükre.

Az előadás megszületett.

A premierre érkezőket már az előadás előtt meglepte az a kis installáció, amit az előcsarnokban helyeztünk el. Egyszerű volt. Egy, a mennyezetről alálógó nylonzsinen hatalmas karfiol csüngött alá egy típus- konyhaasztalra, amelyen a sarkától láncra kötött, Magyarországon tiltott, *Új Symposion* folyóiratszám nyugodott. Az, amelyikben megjelent a *Végeladás*.

Hogy miért karfiol? Mert ennek a növénynek a termőfeje végig vonul, mint szimbólum-metafóra Tolnai Ottó életművén. Egy növényi képződmény, amely formájában leképezi az emberi agyat. Tekervények nélkül, megmerevedetten. Még arra is vigyáztunk, hogy – romlandóságát kihangsúlyozva – ne a friss zöltség, hanem a pusztulást, pusztíthatóságot, a lesikáltság képzetét keltse. A piacon megvett karfiolt napokig tároltuk a kelléktárban, hogy, ha nem is a rothadást, de a penészedés képzetét keltse. A kiállításnál nagyobb sikere volt az előadásnak. és nem csak a premiernek, hanem a későbbieknek is. Melyek folyamán a karfiol feketedett, már-már rálevedezett az alatta szétforgatott-olvasott folyóiratra.

Azon a napon is, amikor Szolzsenyicin belépett az előadásba.

Középkorú hölgy ült dermedten a fergeteges taps után az előtér egyik székében. Kijöttem a kulisszák mögül. Meglátott. Szétkémlelt. Az előcsarnokban már nem tartózkodott senki. Felállt, hozzám sietett. Szenvedélyesen megölelt, félreérthetetlenül idegen hangsúllyal mondta: „keszenem”, majd oroszul: „szpászibá”. És zakóm zsebébe mélyesztett egy vékony csomagocskát. Aztán kisietett a színházból. Nem tulajdonítottam fontosságot a dolognak. A csomag sem érdekelt különösképpen, hasonló megnyilvánulásokhoz hozzászóltam. Szukaszimat. De lehet, hogy még erre sem gondoltam.

Az esti „büfészés” után, hajnalban, színészházi szobámban hullott ki a zsebemből a csomag. Egy Népszabadságba csomagolt, stencilezett, cirill betűs füzet. Elolvastam a fedőlapot. Aleksandr Szolzsenyicin: *Oleny i salasovká*, Flegon Press, 1968, London.

„Színművet is írt Szolzsenyicin?”

Nem tudtam. Más sem. A füzetecskét behelyeztem a könyvespolcra. A Szolzsenyicin művek és Lukács esszéfüzete mellé. Titokban azért reméltem, hogy a nő majd jelentkezik. Ezért, megrögzött szokásaim ellenére, miszerint soha nem néztem meg, máig nem, egyetlen bemutatómat, sem a már elkészült előadásaimat, a Végeladás minden kecskeméti előadásán részt vettem. A nézőtéren. Fűrésztem a padsorokat, a taps után kiáramló közönséget. Semmi. Ajándékozom eltűnt. A füzet pedig odafelejtődött helyére, könyvtáramba.

Elfeledtem.

Majdnem évtized telt el.

Létküzdelemben.

Kirúgtak Kecskemétről (Jancsó, Hernádi, Gyurkó akciója), majd Veszprémbe hívtak. Azzal, hogy adnak egy szolgálati lakást. Mentem. Berendezkedtem. Könyveim és nem csupán anyagi értékű, székely festett bútorom biztonságba helyezése miatt. Szolzsenyicin drámája, regényei a dobozokból ismét könyvespolcra kerültek. Aztán abból a színházból is kirúgtak. Andonis Doriadis; Különös délután, Bulgakov: Iván, a rettegett, s magam Bethlen Gábor drámájának „Mozgó világ” hangulatú rendezéseim miatt.

Megélhetési úrbe kerültem.

„Mihez értek az irodalmon, színházon kívül?”

A sízéshez.

Síiskolai tapasztalataimban bizakodva, megalapítottam az első magyarországi magán Síoktató Gmk-át.

Szertelen vetettem bele magam ebbe a síiskolába. De nem sikerült meghazudtolni magam. Színházat, rejtett szellemi fórumot csináltam belőle. A sízés után, a téli, iszós estéket értelmes együttlétekké avanszáltam. Amelyeken szó esett a Felvidékről, amelynek hegyei között működtünk, Erdélyről, ahonnan nemrég érkeztem, a Délvidékről, amellyel kecskeméti éveim alatt az ottani írók és színházi emberek révén bensőséges közelségbe kerültem, irodalomról, művészetekről, színházról (amelyekben műveim okán az Anyaországban ismert voltam), eszményekről, a Hegyekkel való megméretkezés politikára, történelemre tágitott metaforájáról, Bethlen Gáborról és a Szlansky perről, Camus 56-os kiáltványáról, Reményik Sándorról, és Vass Albertről és ... Szolzsenyicinről. Szót, szavak követtek, az ódzkodás és félelem, mint fáradt konyhai lábosokról a zománc, lepattogzott. És a borovicskák szédületében kiderült, hogy milyen alattomos pusztítást végzett a gulyás szocializmus a magukat értelmiséginek nevezett emberekben. De az is, hogy a mismásolás helyett mennyire áhítják a szókimondást. Az eszmei táplálékot. A megerősödést európai magyarság tudatukban.

Ma már nem tudom, hogy hányszor és miként facsarítva meséltem el turistáimnak az Alacsony Tátra havas csúcsa alatt Nyersin mérnök, *A pokol első* köre főhősének történetét. Míg napközben tényleg megtanítottam őket a havas lejtő legyőzésének titkaira. És ezen keresztül arra is, hogy a magyar sors a „csúcsokra” való ismétlődő felkapaszkodás és letaszítódás. Ám értelme lehet annak a megélése is, hogy miként lehet a csúcsról letaszítottág körülményeit kihasználni, legyőzni a kényszerű veszélyeket, a „hegyek és kegyek” zord képzetét, s megérkezni a megnyugvás völgyeibe. Nyomot hagyni, akár a sítalpak, csúcs és völgy között. Összekötni a csúcsot a céllal. Lélekpályákon. Egyénenként, készségek és képességek szerint. Fizikailag a sportban, ezen túl annak filozófiájában.

Úgy éreztem magam, (ma nevetségesnek tűnik), mint érezhették azok a börtöncellában sínylődő papok, filozófusok, írók, akik előadásokat tartottak, nyelveket tanítottak (egy barátom mesélte: ógörögöt is), verseket adtak át cellatársaiknak. A szellem hatalmával lebontott börtönrácsok képzetében. Akik azt hitték, hogy a sorstársak szövetségeseik is. Azt hittem én is.

Följelentettek.

Valaki? Valakik? Kik?

Nem tudom. Később megtudhattam volna, ha kikérem dossziéimat a titkosrendőrség archívumából. Nem tettem, nem is fogom megtenni, mert biztos vagyok benne, aki tette nem tudta, hogy mit cselekszik. Én pedig nem akarom megtudni, ma sem, hogy melyik angyalarcú „tanítványom” volt a besúgó.

Gyanúsított lettem. Üzérkedés megalapozott gyanújával vizsgáltak. Később kiderült, hogy nem síiskolám gazdasági ügyei érdekli őket. A házkutatás során kézirataimat, leveleimet, folyóiratokat, könyveket vittek magukkal. A síiskola pontosan vezetett főkönyvét szinte ott felejtették. És lehallgató poloskát helyeztek el otthonomban. Nem volt nehéz, hiszen közvetlenül szolgálati lakásom fölött lakott az egyik nyomozó, ugyancsak szolgálati lakásban. Húsz centire a mennyezet fölött. Mintegy emeletes ágy felső fekhelyén. Elvették piros útlevelemet, bevittek, beidéztek. Könyveimet

– az idegen, román, francia, német nyelvűeket is – sorban kivették a könyvtárból. És kérdezték. Lapozva őket:

- Ez?
- Román – mondtam.
- Ez?
- Német.
- Ez? – vette kezébe egyikük a cirill betűs Szolzsenyicin drámát,
- Nem látod, szovjet betűs – szólta rá a másik nyomozó.

Amaz megilletődve tette vissza a füzetet a polcra. Szinte alázatosan. Végül a könyvek közül csak egy Csoóri verseskötetet és Konrád György szamizdat regényét vitték el. Ezt a kettőt is visszaadták, amikor kétesztendei nyomozás után, egyszer csak, minden magyarázat, vagy értesítés nélkül, abbahagyták. Mondják, hogy Ruszt József zalaegerszegi igazgató-főrendező kérésére Avar István színész járt el ügyemben, aki parlamenti képviselő is volt abban az időben. Legfelsőbb szinten. Aczél elvtársnál. Mert időközben Ruszt szerzőtetett a Hevesi Sándor színházhoz Zalaegerszegre, mi több utódjául szeretett volna kineveztetni. Ami nem ment erkölcsi bizonyítvány nélkül. Azt pedig gyanúsítottak nem adtak. Így nem engem, hanem Halasi Imrét neveztek ki. Aki barátom lett, s én bizalmas társa, amolyan háttér eminenciása. Borozgató estén, anekdotázó kedvemben meséltem el neki, az *Oleny i sálásovká* történetét. S vettem föl, mintegy képtelen tréfának szánva, tegyük bele az elkövetkező évi műsortervünkbe, had művelődjenek a minisztériumiak Szolzsenyicin-ügyben. Lásuk, milyen ürügyet találnak elutasítására? (Ebben a játékban volt már némi „derűs” tapasztalatom, hiszen Kecskeméten is fölküldtettem engedélyezésre Nyikoláj Erdmann *Az öngyilkos* című darabját, amelyet egy NDK-ban megjelent *Szovjet drámák* antológiából fordítottam le. A minisztérium válasza a korra jellemzően áthárító volt: „Megkeresésünkre a szovjet jogvédő közölte, hogy ilyen szovjet szerző nem létezik.” Punktum!)

A színház felterjesztette a következő évad, 87/88 évad műsorjavaslatában az *Oleny i salasovkát*. Így, orosz címmel. Szöveggönyv nélkül, hiszen nem létezett magyar fordítás, orosz nyelvtudásunk korlátai miatt sem én, sem direktorom nem olvashattuk a darabot. Az eredetit pedig nem adtam ki a kezemből. A cím jelentését sem tudtuk, hiszen a szótár szerint az *oleny* szarvast jelent, a *sálásovka* pedig egyáltalán nem szerepelt a szótárban.

A minisztérium visszaigazoltan engedélyezett műsortervében nem szerepelt a cím. Indoklás és kommentár sem. Sem kukk, sem kukk! Vérszemet kaptunk. Bejavasoltuk 1987-ben újra. A 88/89-es évadra. Engedélyezték. Minden megjegyzés nélkül. A művészeti titkárság az engedélyezett műsortervet leadta a sajtónak. Rutinból.

- Benne vagyunk a szarban – mondta Halasi.

És hosszú hallgatás után:

- Olvastad? Tudod, miről szól?

Választ nem várva:

- Megrendezed?
- Meg!
- Kell egy fordítás!
- A te dolgod – mondtam.
- A jogok?
- Az is.

Héten belül jogvédette és lefordíttatta a darabot.

Kiderült, hogy az *oleny* a börtönszlangban kopasz embert, a *sálásovká* pedig szerelmes, vagy szerelemre ingerlő nőt jelent.

A fordító, Pálfalvy Lajos *A Kopasz és a lágerkurva* címmel adta le a darabot, megjegyezve, hogy az orosz nyelvtérületen és Nyugaton a *Munka köztársasága* címen emlegetik a hírhedt *Arbeit macht frei* analógiájára.

Elvettem, mint alcímet is.

Mert a szovjet típusú táborok merőben különböztek a német koncentrációs lágerektől.

Amott nyíltan és fizikailag semmisítették meg ártatlan embereket. Faji alapon.

Emitt atavisztikus ösztönből, társadalmi genetikába akarták oltani (máig hathatós eltökéltséggel) a fizikai gyilkosság fölött a lélek-, eszme-, civilizatorikus- gyilkosságot is. Az emberiség egészének, fajra, nemre, nemzetiségre való tekintet nélküli megsemmisítését. A legrafináltabb módon. Az ideológiailag elkábított áldozatok egyetértésével.

Meséli egy barátom, akit a román szekuritátén tartottak fogva, terhelő vallomás kicsikarása végett, hogy kihallgatója levetkőzésre parancsolta, majd elővett egy tűt, s azt mondta, rámutatva herezacskóijára: te szúrd át! Légy férfi! És ő megtette. Mert elkötelezett kommunistának tartotta magát. Hithűnek. Meg akarta mutatni, hogy mindent megtesz az eszme érdekében. Ilyen egyszerű?

Igen.

Az ideológiáktól mindhalálig függők esetében

A *Kopasz és a lágerkurva* című darab cselekménye egy rabüzemben játszódik. Egy „különleges politikai fogolytáborban”, Ekibastuz városában.

A politikai elítéltek mellett, (akik mindannyian magas képzettségűek, és így alkalmasak a munka termelékenységének optimális szervezésére) sokan, mások is, dolgoztak az ilyen lágerben.

„Köztörvényesek”, akik, „a környéken szabad mozgással rendelkeztek”, és ezért hozhatták-vihették, oda-vissza, a külső és belső rabvilág híreit.

„Egyszerű külsősök”, akik soha nem tudhatták, bent maradnak-e végleg, vagy a nyolcórás munkaidő leteltével hazamehetnek?

Parancs-engedelmességre fogott „börtönőrök és őrkatonák”.

És ádáz, belügyes csinovnyikok.

Megannyi kiszámíthatatlanság! Megannyi eszmei és emberi zavar. Amit egyedül a félelem tart össze.

A „különleges és kiemelt politikai lágerben” van könyvtár, van termelési értekezlet, lehetséges a szabados beszéd, nincsenek cellák, csak körletek, van fürdő, meleg vizes, étkezde, egyénre szabott adagok szerint, „amit a brigádvezető kír számára”, szabad mozgás a körleten belül. Villanyoltásig. Hát nem hazafiúi tett, ilyen ideális börtön-körülmények között küzdeni az önköltség leszorításáért, a termelékenység növeléséért, a szocialista erkölcs betartásáért (szerelmes nő: kurva!) a szocialista etika, a tudományos szocializmus dialektikája szerint. Akár a civil életben. Akkor és ott.

„Úgy jár-kezel az ember a láger lakói közt, mint valami aknamezőn. Belső megérzéseire hallgatva fényképezi le magának mindeniket, hogy ne robbanjon fel rajtuk.” – ezt mondja Szolzsenyicin, vissztükörbe helyezve a kinti és a benti világot. (Az idézőjelbe tett szövegeket a *GULAG -szigetcsoport* című nagylélegzetű dokumentum-esszé, Rózsás János, magyar fogolytársáról szóló részeitől emeltem ki.)

Akár *A pokol első körében*, az ugyancsak „különleges és kiemelt politikai lágerben”, ahol a parancs egy olyan telefon feltalálására szólt, Sztálin személyes megrendelésére, amelyet lehetetlen lehallgatni. Ahol „volt és leendő Sztálin-díjas tudósok” vitatkoznak, nyelvészek, akadémikusok kísérleteznek, elektronikusok munkálkodnak teljes erőbevetéssel, mint rabok... Miért? A lehetetlenért? Fizikai megmaradásukért? (Az idézőjelbe tett részek Szolzsenyicintől származnak.)

Lehet „magasztosabb életeszmény”, mint az orosz tudomány és technika dicsőségére dolgozni: Bárhol. Elkötelezetten. Emberi méltósággal a létküzdelem kényszerében. Mintegy a civil életben. Miért? A szovjet hazáért. Ami a birodalom. Amiért annyian haltak a Nagy Háborúban. Mert van a nép. A nagy orosz nép. Tolsztoj, Puskin, Dosztojevszkij, Lermontov népe. Aki kint is éppúgy éhez, mint bent. Könyvekre. Nyugodt lelkiismeretre. Ideológiai tisztaságra. Egyaránt. Megkérdőjelezhetetlen léptékek nélkül. Lágy, szláv kétellyel.

Szabad kezet kaptam az igazgatómtól, mind a politikai felelősségben, mind a költségvetésben.

– Kerül, amibe kerül!

Sok gyötrelembe és munkába került. Szellemileg és fizikailag.

Megéri?

Igen.

Ezt az ígent, Rózsás János, Nagykanizsán élő könyvelő pecsételte meg bennem. Aki az újságban olvasott a Szolzsényicin bemutatóról. És, aki kilenc éves szovjet-orosz raboskodásának néhány hónapját az íróval ugyanabban a lágerben töltötte. És a hír hallatán rögtön fölkeresett.

Első találkozásunk után hivatalosan is munkatársamnak fogadtam. Jóllehet nem engedtem be a próbákra. Mert nem akartam politikai kiáltványt rendezni, sem megrendült emléklenyomatot. Hanem előadást. Ami mélyebben hat, mint a kinyilatkoztatások, a plakátív korhűség. Mi több, *Keserű ifjúság*, Szovjetunióban töltött raboskodását leíró, Münchenben megjelent (természetesen szamizdat) könyvét sem olvastam el. Csak később. Miután elkészült az előadás. De megkértem, hogy, ha emlékszik még rá (már, hogyan emlékezett volna!), beszéljen a láger helyéről, az épületekről, ruházatukról, mindennapjaikról. Minderre az előadás díszletéhez, jelmezeihez, s a tervezők kiválasztásához volt szükségem. Mert ezekhez korhűen akartam alkalmazkodni. Már csak azért is, mert akkor már tudtam, hogy sokszor a „festménynél” árulkodóbban hat a keret. Másnap kaptam tőle egy alaprajzot. Másolatát mellékelem. (Az Ekibastuzi vasöntöde, 1953.)

Az alaprajz döntően befolyásolta az előadást. Rádöbentett, hogy ezt a művet nem szabad színpadon előadni. Ott sem monumentalitása, sem intim közelsége a nézőhöz, sem egyetemes sivársága nem érvényesülhet. Művivé, spekulatívává válik. Tér kell hozzá. És csupa fém, murva és deszka, nem kulisszák. Üzem ridegség. Csikorgó kőzuzalék. Tajga-fagy. Ilyen térben, a Városi Művelődési Központ multifunkcionális, 70x70 méteres termében tartott a színház már előadásokat. Amelyeken a nézők bent ültek magában az előadásban. (Mind olyanokat, amelyeknek egyértelmű politikai áthallása volt. Ruszt József a *Húsvétot* és a *Jeruzsálem pusztulását* rendezte meg itt, jómagam Kiss Irén *Meyerlingi fondorlatok*, Pozsgai Zsolt *Horatio* című darabjait. Ösbemutatóként.)

Szóba került még egy elhagyott üzemcsarnok, ahol előbb Halasi Imre rendezett egy Mándy Iván ösbemutatót, annak ellenben nem volt semmilyen színházi felszereltsége. (Reflektorok, hangosító berendezés, öltözők, fűtés, stb.). Választásom mellett szólt az is, hogy Bischof Sándor díszlettervező és Füzy Sári jelmeztervező közös munkája volt az előbb említett két előadásom. Bensőségesen ismerték, mind a teret, mind a belőle elővarázsolható hangulatot, mind rigolyáimat. Halasi is örvendett ennek a megoldásnak, hiszen a VMK- terem stúdiószínpadnak minősült, amelyben a hatóságok nem engedélyezték előadásonként csak 99 néző részvételét, megfelelően ezzel a redukált nézőszámmal az Aczél Görgy-i TTT- ből, a középsőnek, a sugallt *Túrjuk*-nek. Ez, az óvatosságra intő „T-pecsét” az előadás utóéletében is működött. A publicitásra nézve.

Rózsás János rajza alapján Bischof szerves teret képzett.

Bokáig érő murva a padlón, nyers deszkából tákolt benyíló – iroda, raktárak, furcsa fémekből felépített „üzemrész”, egészségügyi barakk – , amelyek közé beékelte, az ugyanilyen anyagokból készült nézőteret. Egy hadi álcahálóhoz hasonló, lyukas pókháló képezte a felső burkolatot, amelyen keresztül föl lehetett látni a terem fűtő-és szellőztető rendszerének csillogó csöveire. Ezek mögé rejtettük a reflektorokat, amelyekkel félelmetes fényeffektusokat sikerült elérnem. Egy lyukasított fémből készített lépcső a háttérben, amelyről fémes dübörgéssel csak lefele jön mindenki, de senki soha oda vissza nem megy. Az egész teret, a nézőteret is, szögesdróttal kerítette körbe, úgy hogy a nézőket egymástól is elválasztotta. Volt kiket behelyezett a térbe, voltak, akik látszólag kívül estek, de őket is szögesdróttal kerítette el a terem – nézőtér – semleges falaitól. Mindezek fölé, egy neoncsövekből készült hatalmas vörös csillagot helyezett, amely az előadás folyamán végig ott virított „mindenek” felett. Fényereje, attól függően, hogy sötét, vagy fény volt a játszó területeken, mintegy meghibásodott szív dobogása, zaklatott, halványuló-erősödő ritmust adott az egész előa-

dásnak. Mementőként: nem ott vagyunk, hanem itt. Nem akkor. Nem élvezkedő, látvány-szemlélőként kívül, valahol időben és térben messze, hanem benne. Még mindig. Sorsszerűen.

1989-et írtunk.

A díszlet, Füzy Sári, a szürke és barna árnyalataiban rongyszerűen túródő, egy-egy sállal, zsebken-dővel, sapkával, kendővel, kapcadarabbal, aranyszín kitüntetésekkkel színesített jelmezeivel együtt már önmagában is szuverén képzőművészeti alkotás volt.

Akik nem csak nézték, hanem látták is, magukkal vihették. Lelki retinájukon.

Ebbe a térbe zártan élték meg a színészek és 99 magyar néző estéenként, másfél órába sűrítve, amit szerte Kelet Európában félévszázad alatt több millióan: a lágerlétet.

„*A munka köztársaságának*” még mindig jelen lévő, magyar mibenválóságát.

Azt, hogy *magyar* nem a világban máig ránk ragasztott, kényszerű nemzeti kevélység okán hangsúlyozom! Nem arra a büszkeséget is jogosan kiváltható tényre utalok – amit az Iván Gyenyiszovics megjelenésekor, mint fiatal erdélyi író éreztem –, hogy mi, magyarok mutattuk be először a Szolzsenyicin Oleny i sálásovká (*A kopasz és a lágerkurva*) című darabját, hanem arra a vakmerő vakságra, amellyel a lány diktatúra, a *legvidámabb barakk*, alattomos levegője nemzetünket megfertőzte. Arra, hogy elhitette, létezik emberarcú szocializmus.

Mint hitték, hihették a” kiemelt politikai láger” lakói, akik, viszonyítva, a szibériai Tajga fakitermelő táboraiiban, ólombányákban, építkezéseken dolgozó rabtársaikkal szemben, Puskind és Lermon-tovot olvashatnak, elvi vitákat folytathatnak, számovárban készíthetik el teájukat, nagyobb adag élelmet kaphatnak, mint akár a kinti világban élők, mi több – szelektáltan – még *megettűrt* szerzőket is olvashatnak, mi több, hideg-meleg vizes fürdőben tisztálkodhatnak, és, horribile dictu!, szerelme-sek is lehetnek láger-titokban, családi állapotaikon túl.

És mindezen közben észre sem veszik, hogy eladták lelküket, még csak nem is a Sátánnak, hanem annak az egy csajka káposztalevesnek, amelyet a „szocialista tábor (*láger*) vidám barakkjának kápó-ja, a brigádvezető, Kádár János, kiír nekik. Az ideológiai norma teljesítésének mértéke és politikai súlya szerint.

Mi ez, ha nem az általános, szocialista tábor *legvidámabb barakkjának* leképzése?

Az abszurd történelem.

Az abszurd létjelenséget csak poézisbe oltottan lehet megfogalmazni. A művészetekben. Amúgy hablaty. (Amit posztmodernnek neveznek.) De erre is érvényes, máig, Arany János szentenciája: „hazudj költő, csak rajt’ ne fogjanak” (Vojtina ars poetikája).

De mi a poézis? Jelen, személyes (színházi) esetemben ?

A színészi habitus lírája: a realizmus. Ma dehonesztáló szó! De a színházművészetben ez, a Sztányiszlávskij által rendszerbe fogott kifejezési módszer, metodika, minden színházi megjelenítés ősalapja.

A poézist sokan és sokszor – többnyire sematikus rendszerekbe gabalyodó esztéták, kritikusok – a lírával tévesztik össze. A versköltészettel. Ami elvont. A színházi poézis azonban konkrét, kény-szerű és tényszerű vallomás. „A színész teste, és testének adottságain keresztül”. (Valere Novarina.: Levél Luis de Funesnek).

Valódi emberek, valódi embereknek –itt és most, térben és időben behatároltan – vallanak más alkotók, a szerző és rendező világról alkotott szemléletéről. Életfilozófiájáról. Arról, ami lelki búvó patakokon keresztül szűrődve, önmagukat is hozzáadva, eszmeiséggé válik. Szublimáltságból, a próbák folyamán, társadalmi valóságá, *konkrétummá*. Amiként megtestesül a sejtelmes ige a krisztusi tanban. Az „Ecce homo” - ban. A titokzatos (cél) kereszt metaforájában.

Harag György mesteremtől átörökölt elv szerint kezdtem el a próbákat.

Egy előadás alkotó közössége számára nem az a fontos, hogy mit akart az író művével elérni (mi az ő „társadalmi” mondanivalója), hanem az, hogy a felkészülési (próba) időszakban egyféle-képpen képes-e az alkotó közösség a jelen világról gondolkodni. Nem feltétlenül árnyalatonként,

hanem egy minimális közösségi konszenzus szintjén. Egyszerűen: mit akarunk **mi** mondani ezzel az előadással. És ebben a **mi**-ben benne kell lennie a színészeknek, tervezőkön túl a hangosítóknak, világosítóknak, kellékeseknek, asszisztensnek, sűgőnek, ügyelőnek, és természetesen annak, aki ezt autokratikusan összefogja, kinek-kinek szerepe szerint árnyalja: a rendezőnek.

Egy minden szempontból heterogén társulattal nehéz munka ezt megvalósítani.

Meglepetésemre mégis igen könnyen sikerült. Hiszen a legkisebbtől a legjelentősebbig minden közreműködőnek személyes élménye kötődött a szovjet mintájú lágerléthez. Ez a felszabadított közléskényszer meghatóan bontakozott ki a Rózsás Jánossal közösen tartott olvasópróbán, amelyen a Szolzsenyicinnel együtt raboskodó időszakáról, az Ekibastuz-i hónapok emlékeiről beszélt. Nem csak saját sorsáról, nem csak Szolzsenyicinről, hanem a különböző alapfoglalkozású, különböző nemzetiségű, különböző funkciót betöltő táborlakókról. Azok emberi tulajdonságairól. A rabság sanyarúságában is megélhető szabadságról. Az emberségről. A szolidaritásról. A lelki méltóságról. Mindarról, aminek megvalósításán keresztül mi is elkerülni szándékoztunk a politikai sablont, a bikacsökös, véres, kínozókamra giccset. Csak ezen keresztül szólhatunk az író hőseivel hitelesen a kommunista lágerlétről. Sorsnyomorító kegyetlenségéről.

A darab magyar szövege több mint háromszáz oldalnyi lett. Ez felolvasva is több mint tíz óra. (Ha egy oldalt két perccel kalkulálunk). A nagy orosz írók, kontinensnyi méretekben alkottak. A Birodalom mértéke szerint. Szolzsenyicin regényei sem kisebb lélegzetűek és méretűek, mint Tolsztojei. Hogy a Gulag- arhipelágról ne is beszéljünk.

Egy koncepciózus színpadi alkotás ellenben, amely mondani is akar valamit, de úgy, hogy tekintettel van a néző befogadó képességére, nem tarthat két óránál tovább. Ezért előadásunk a szöveg több mint két harmadát levetette magáról. Ám a lényegi maradékot kiegészítette a színpadi nyelv.

Ez, a „húzásnak” nevezett tömörítés a színházi alkotásban bevett gyakorlat. Nem kivétel alóla sem élő, sem halott szerző. Sem klasszikus, sem dalos dilettáns.

Hogy miért említem meg mégis?

Mert a próbák közben tudomásunkra jutott – Rózsás János közlése szerint, aki folyamatosan kapcsolatban állt az íróval –, hogy Moszkvában is készül egy bemutató az Oleny i sálásokból. Ljubimov rendezné, régi színházában a Taganykában, s Szolzsenyicintől kérte, hogy az író maga húzza meg a darabot. Amit Szolzsenyicin úgy értelmezett, hogy valakik szövegencenzúrázni akarják a darabját, ami felzaklatta, s kérdezte, hogy nálunk mi a helyzet? És, hogy melyik lesz az elsőbb világ-bemutató. A mienk, vagy Ljubimové? Mert az elsőre elutazik. Szívesebben a mienkre, mert úgy érzi, hogy saját hazájában még szinte föl sem oldották tiltottságát és máris áskálódnak ellene.

Ekkor mi már a végső fázisban voltunk. Csak simítgatások voltak hátra. A bemutató dátuma is ki volt tűzve. 1989. november 19. És szertementek a sajtót tájékoztató anyagok. Ezekre csak a Magyar Televízió *Stúdió 89* főszerkesztője, Érdi Sándor reagált. Egy stábbal megérkezett Zalaegerszegre Rózsás Jánossal készített egy interjút. És felvette, sajnos csak két kamerával, vágóképnek szárván, az egész főpróbát.

Rózsás János erről is tudósította Szolzsenyicint.

Majd lelkesülten jött az örömhírrrel: az író eljön a bemutatónkra.

Aztán, néhány nap múlva, letörten: mégsem.

Mert röviddel elhatározása után Szolzsenyicinnek tudomására jutott, hogy egy Végh Antal nevezetű magyar író, minden jogvédelem ellenére, és az ő tudta nélkül, lefordíttatta magyarra a Gulag arhipelagot, s a nyugati lapok arról tudósítanak, hogy a könyv –illegálisan – már nyomdában is van. Ügyvédje megtette a szükséges lépéseket. A zalaegerszegi bemutatóval nincsenek szerzői joggal kapcsolatos gondok, de ő nem akar belekeveredni semmilyen kommunista trükközésbe.

„Pedig szívesen találkoztam volna veled is, János”

És tényleg nem volt ott a Zalaegerszegen a bemutatón.

Én sem.

Nem Szolzsenyicin távolmaradásának okán.
Hanem, mert november 17-én meghalt a nyugat-németországi Iserlohnban nyolcvan éves édes-
anyám.

A darab másfél évig volt a zalaegerszegi Hevesi Sándor műsorán.

Megjelent róla sok kis tudósítás, jegyzet.

Valódi, elemző kritika egy sem. Sehol.

Ljubimov sem rendezte meg a szöveget.

Tudtommal azóta sem, sehol, senki más. (Németországban, Magyarországon biztosan nem.)

Fesztiválokra hívták, de nem tudott menni. „Anyagiak” okán.

A Magyar Televízió felvétele (amelyet Érdi Sándor a riportjához fölvet) soha nem került adásba.
(Nekem van róla egy VHS szalagra rögzített másolatom. Emlék.)

Amúgy csönd és hallgatás.

Valószínű, ezért kerülte el az önök kiállítása kurátorának is a figyelmét. Mint sokan másokét. Aka-
ratlan? Akarva? Vagy csak a „*vakmerő gyávaság*” okán. (Sütő András)

Nekem sem jutott, csupán személyes elégtétel a világbemutató kapcsán: ennek az előadásnak a
megtekintése után hívott meg dr. Rolf Parschwitz, a Badische Landesbühne igazgatója színházába
főrendezőnek. Amely meghívást elfogadtam és távoztam Magyarországról. Észrevétlen.

De veszprémi lakásom polcára, ugyanoda, ahonnan pár évnek előtte levette a házkutató nyomo-
zó, visszahelyeztem, a Szolzsenyicin -regények mellé a „*szovjet betűs*” *Oleny i sálásovkát*. Most is ott
nyugszik az *Erste Kreis der Hölle*, a *Krebsstation*, Rózsás János *Keserű ifjúság* és Georg Lukács *Solsche-
nizyn* esszéje mellett... Békében.

Kézcsókkal: Tömöry Péter

Veszprém, 2013. október 5.

P.s.

Tisztelt Schmidt Mária. Ez a szöveg, műfaját tekintve, természetesen misszilis levél. De éppúgy
irodalom is. Ami miatt szándékomban áll valamikor közölni. Amennyiben általam nagyra értékelt
főigazgatói tevékenysége érdekében opciója lenne valamely lapra vagy folyóiratra, készségesen
elfogadom ajánlatát. Ha nem, kérem, értesítsen.

Bognár Anna

Pénélopé levele hitveséhez

Te mondd meg, hogy mit tegyek
kérőim, mint kis legyek
ellepték a házamat, nyugalmamnak vége,
kopogtatnak, a kilincset adják kézről kézre.
Válogatott társaság, népem színe-java,
Férjhez menjek egyikükhöz? Ez a kérdés, na ja!
Idehallgass, Odüsszeusz, a türelmem fogytán,
előbb-utóbb egyik ifjú átmegy majd a rostán,
haza térsz és Pénélopé más karjában ébred,
de lécci, akkor csillapodj, és fékezd ronda mérged!
Mit gondoltál, meddig várok? Én sem vagyok fából!
Minden kérőm remek legény: erős, gazdag, bátor.
Te voltál az ostoba. Mégis mit vársz tőlem?
Portyázol a nagyvilágban, pedig nem vagy nőtlen!
Én sem fogom bájaimat kendőcskével fedni,
tudd meg balga, hogy a térre csinosan megyek ki,
gyöngy sor, szoknya, vékony blúz, átsejlik a lényeg,
kecses nyakam illatozik, kihívó, de félszeg.
Emlékszel, hogy hogy tudok szelíd daccal nézni?
Zavarba jön, hebeg-habog, elpirul a férfi!
Még egy tavaszt nem várok meg, Zeusz legyen tanúm!!!
ha nem jöttél meg, úgy veszem, hogy reális volt gyanúm.
Az istenek félre néznek, s nem büntetnek érte,
hogy utánad az én kezem más ifjú megkérte.
Odüsszeusz, jól vigyázz, ez nem egy másik mítosz!
Nem szövök én drága kelmét alibiből biztos!
Vitorládnak szabj irányt, fuss a kikötőmbe!
Vagy a fűzőt derekamon csak azért kötöm be,
hogy egy vitéz Ithakában kioldja a masnit,
akinek, ha megérkezel, nem adhatsz te taslit,
mert én eztán véle fogok élni, halni, hálni,
Homérosz majd megírja, hogy nem tudtam már várni!

Van hova

Barna szemed mély, mint a kút,
Ádámig lelátok benne.
Láncszemként a generációk
fölsorakoznak rendre.

Látom apád, harcos ősök,
mongol ifjú, székelly vitéz,
szembogaradban Attila küzd,
belőled a múlt kinéz.

Megmutatja ezernyi arcát
a sok férfi, kitől származol,
peckes áll és húsos ajkak,
a DNS megszab, áthatol.

Azt hiszed, csak áthaladsz itt
a tűnékeny élet fátyolán,
mi benned tombol, áthallatszik,
hangot vet lelkem bársonyán.

Hangot vet és visszhangra lel,
vihart arat, villámot szór,
örjög a szél, reszket az ablak,
ha baj lesz, megvédsz-e, válaszolj!

Itt leszel-e, ha nyűg a lét,
ha árván merengek szótlan?
Árnyéket vetsz, ha tűz a fény,
betakarsz odakint hó ha van?

Lehetek melletted gyenge nő,
kócos hajjal, védtelen,
fürgő lepkét kergető
álombéli réteken?

Tudni fogod, hogy mikor elég,
mikor kell még, amikor sok?
S a doktor úr, ha kitől eléd,
örülsz annak, kit kihordok?

Kihordom és világra hívom,
barna szeme mély, mint a kút,
emlőm nedvét érte szítom,
mutasd meg neki, hol visz út!

Peckes áll és húsos ajkak,
jószagú, gyengéd kis csoda,
tőled tanul érezni, látni,
istene leszel s az iskola.

Leül, föláll, te filmre veszed,
te és én leszek otthona,
kis csörgőjét helyre teszed.
Ne félj, induljunk, van hova!

Mechler Anna

A halál és a szerelem éneke

Tűzoltó barátainak tisztelettel és szeretettel

I.

Elfáradtam. Testem csüng le a Rám-szakadékba,
Minden csúszós, nyálkás; ott lenn fekszik a sérült.
Mindkettőnknek az élete függ velem itt a kötélén,
Csúszik a lábam, s int a halál: ma az egyik enyém lesz!

Nem feledem soha el, mikor oltottunk a lakásban.
Én még légzőálarcban kapacsoltam a földön,
Tárgyak nem, csak körvonalak látszottak a füstben,
Itt-ott még vakolatdarabok hullottak a falról,
Ám tűz már nem volt. Közben megláttam: az ágyon
Fekszik egy emberi test, szétélgve és elszenesedve.
Holtabb nem lehet ember. Rémes volt a maradvány.
Egyik társam az ablaktáblákat kinyitotta.
Lassan, szürkén szállt fel a füst, levehettük a maszkot:
Égett emberhús szaga terjengett a szobában,
Orrfacsaró... Belevésődött az agyamba örökre.

Felszínes álmaimat a riasztás hangja zavarja,
Két perc, s ébren az autóban robogunk a sötétben.
már másodszor az éjjel. S nem kérdi, aki vár, hogy
„Éppen aludt?”, csak néz rám rémült arccal, ijedten:
„Benn van a testvérem – szól halkán –, hozza ki, kérem!”
Nincs kérdés. Megyek. Őt keresem, és a bennrekedőket.
Perzsel a hó. Egy ájult nőt emelek a romok közt.
Csüggedt emberek állnak az ajtónál. „Ugye él még?”
Nem tudom. Átveszi tőlem a mentős, elmegy az autó,
Hol, milyen osztályon kezelik – sose néztem utána;
Én kihozom, de a sorsát nem követem. Ez a dolgom.

Elfáradtam. A testem csüng le a Rám-szakadékba,
Téged a mászás vágya hozott ide, engem a munkám.
Minden csúszós, nyálkás; ott lenn fekszel a sárban.
Jól sikerült-e a rögzítés? Ha megyek, kiderül majd.
Mindkettőnknek az élete függ velem itt a kötélén.
Mondd, szívesen jöttél? A kalandvagy ára megérte?
Csúszik a lábam, s int a halál: ma az egyik enyém lesz!

II.

Fáradt vagyok. Megint ügyeltem,
Ma éjjel is volt két eset,
A bőröm jól megpörkölődött,
De jobb, ha meg se kérdezed.

Pihenni vágyom két karodban,
Feledni füstöt, lángokat,
Nem tudni, hol csapott be villám,
Hogy hol feküdt az áldozat...

Lámpát ne gyújts! Ha éjjel fény van,
Az azt jelenti: menni kell,
Egyenruhába bújni gyorsan –
Csak mára hadd feledjem el...

Legyek ma önfeledt, mint régen,
Legyen az álom egyszer mély,
Ma tartsa más a készültséget,
Ne félts ma este, és ne félj!

Fáradt vagyok. Csak arra vártam,
Hogy újra itt legyek veled,
Hallgatni szíved lüktetését,
Vigyázni hú szerelmedet...

Zachar Viktória: Spine

Suhai Pál

Jezsuita hitvallás Szabó Ferenc élete művében

Kedves Feri Bátyám! Itt folytatom, amúgy is folytatólagos a mi párbeszédünk. Bár. Most még a Párbeszéd Házában, még itt se tudtunk volna beszélgetni. Bujkált bennem a betegség, igyekeztem kellett haza. De ugyanez kezede is játszott. Itthon az ágyban három napon át bújtam könyveid vadonát, mást se tettem, mint Szabó Ferencet olvastam. (S közben nyögtem és köhögtem.) Köszönöm, külön köszönöm figyelmes dedikációdat. Hiába – nemhiába! – a február 4-én születettek ilyenek. Meg kell állapítanom. Sok minden jut eszembe még rád gondolva. Nem is csak a könyvek. Egész életutad, vállalásod, s az a szinte hihetetlen életlendület (hadd írjam így, Bergsonra utalva), amely alapja sokirányú tevékenységednek. Te aztán valóban elmondhatod magadról, amit én csak enyhe kívánságként és túlságosan is lebegő célként tudtam megfogalmazni a magam számára: kövesd a fát növekedési tervében. Egyszerre minden irányban. Coincidentia oppositorum. De máris módosítom versed címére: *Complexio oppositorum*. Kérdésként fogalmazod ugyan, de éppen ettől annál meglepőbb: „Ki mondja meg / mi tombol a szűz szívében / és mikor remeg / szűziesen a kéjes éjben / a Magdolnák léleklángja?” Én, bűnös, ugyan nem (meg nem mondhatom). Ezt csak Te válaszolhatod meg, Feri bátyám, a magad „kéjesen-szűzies léleklángjának” csitulni nem tudó és nem is akaró lobogásával. E pár szóval talán körül is kerítettem versvilágod terepnumát. Szebben mindenesetre, mint amilyen pontosan magad *Angyali üzeneted*, könyved *Előszó helyett írt előszavá-*ban: „Költeményeimben vallottam mindig legszemélyesebben Isten-keresésemről, küzdelmes és örömet adó hitemről, szerelemről és halálról. E két utóbbi téma többször megjelenik verseimben...” Ez utóbbi kijelentés (legalább egyik fele) talán meglepő lehetne azok számára, akik nem ismernek. De akik személy közelből láthatnak (mint nekem is szerencsém), tudhatják, hogy az életszentség törekvésével egyáltalán nem összeegyeztethetetlen az életbőségé. Mint esetekben. Jezsuita voltodra-választásodra tekintettel is. Így még inkább. Hiszen Te sem állítasz mást. Még mindig idézett előszavadban olvasom (most már a végéről): „...jezsuita hivatásomat teljesítem: Szent Ignác atyánk a hit terjesztését és védelmét jelölte meg a rend alapvető céljának.” Terjesztése – ez csakis a világban lehetséges. A világtól való elzárkózás sosem volt a jezsuiták kenyere. Miért lenne éppen rád jellemző? Aki egyébként Istenét, s itt már jöjjön elő végre egy kicsit a teológus SZFSJ is, a benső végtelenben tudja és keresi. De erre versed is vagyon bőven. Még mindig itt időzöm. Egyelőre *Az örök női* szerelmi ciklusából idézek, a *Tengerparti elégiá*ból: „szemem lezárom baráti csillagok / helyett a belső gyémánt-éj ragyog / elönt a Jelenlét két izzó szem világít / a benti végtelenben tündököl a Másik[.]” Ez a Másik az istenkereső versek ciklusának *Pascal* című versében (egymással szinte behelyettesíthetően? – egyelőre hagyom ezt kérdésnek) már maga az Isten: „Ha önmagamba szálllok – benti végtelenbe – / Te mélyen égő Tűz majd rád nyitok / s e fényre szomjas szem meglát, Te nagy Titok!” Ez egyébként ugyanaz a jegyesi misztika, mint amiről *Új távlatok* [Éghajlat Könyvkiadó, 2011] című könyved *Keresztes Szent János költő és misztikus teológus* című fejezetében beszélsz. S magyarázod is logikáját (Henri de Lubacot idézve): „A keresztény tapasztalat nem csupán – mint mondták – részesedés Krisztus tapasztalatában, még ha azt felsőbbrendűnek, egyedülállónak mondjuk is, hanem részesedés Krisztus Valóságában. [...] A misztikus tapasztalat a hit gyümölcse: Ez nem menekülési kísérlet befelé, hanem maga a kereszténység...” S ha már Keresztes Szent Jánost említettem, hadd említsem itt egyik evilági ihletőjét, találó szavaiddal „Ielki nővérét”, Avilai Szent Terézt is (Vas István fordításában):

*Ó, ti ellentéteket /
egyesítő nagy kötelmek!
Mért lazultok? – kérdelek.
Erőt kaptam tőletek,
hogy a rosszban jóra leljek.
Lényünk sincs – ti fűzitek,
hogy végtelen lényhez érjünk:
vég nélkül van végetek,
ez a szabad szeretet,
megnő tőle semmiségünk.*

Fő stílus eszközt, a jelenségeket oximoronokban visszajára fordító és együtt mutató paradoxont (híres példaként másik verséből a „meghalok, mert nem halok meg” refrén-formuláját veszem), nos, ennek versszervező jelenlétét a Te *Szomjazol hogy szomjúhózzalak* című versedben is megtalálni vélem. Ha bizonyos lágyabb és romlandóbb részeitől eltekintek, akár Szent Teréz is írhatta volna. Ez annyira tömör, kemény, tökéletes és csodálatos. Csak egyik versszakrészletét hadd másoljam ide. Aki többre kíváncsi, vegye kézbe versköteteted. Tehát:

*Te szomjazol hogy szomjúhózzalak
Téged, ki magad vagy a szomjúság!
Ki érti hát a teljes Lét Urát?!Nem élő vízre, szívre szomjazol
szabad szívre, mely szeret és imád
bár Tőled kapja, amit néked ad!*

E rövid kis bevezető (!) után hadd jöjjön végre új bekezdés. Nem merőben másról, mint amiről eddig is beszélni igyekeztem, de másképp. Varga József irodalomtörténésztől hallottam a következő anekdotát. Amikor Ady publicisztikáját válogató kötetét (*Költészet és forradalom*, Kossuth, 1969) annak idején a nyomdában szedni kezdték („szedni”: ma már ki emlékszik e szóra?), s bevezető fejezetéhez értek, a nyomdászok nem akartak hinni a szemüknek: „*Ady életes esztétikája*.” Káprázott a szemük, hát így olvasták (és szedték is): „*Ady élete s esztétikája*.” Pedig az előbbi volt az igaz. Ezt rólad is állíthatta volna, mint ahogy most én (rólad). Életes esztétika és mű a tiéd, Feri bátyám! Hatalmas energiád ilyen-olyan kiáradása. Egyszer a Triznya-kocsma asztala mellett, mindjárt a házi-asszony, az „úrnő” (Szőnyi Zsuzsa) balján, oly sok kitűnő vendéggel szemben is az ételből való első vétel (ius primae...) konvencionális előjogával, máskor a Vatikáni Rádió magyar adásának főszerkesztőjeként, illetően minőségemben legális-féllegális (külső és ellenzéki) politikai fórumként a Kádár-kori Magyarország belügyeiben, szellemi közvetítőként, néha formálisan is, a pápa, az oly nagyra becsült VI. Pál tolmácsaként a pártfővezér 1977-es látogatásakor, de tudós teológusként is, monográfiák szerzőjeként (elég talán, ha itt most épp csak utalok rájuk: Pázmány Péterről, Prohászka Ottokárról, Bangha Béláról, az Ostropolitikáról, s újabban, hogy egyik legnagyobb szellemi kalandora is emlékeztessék: Henri de Lubac teológusi életművéről). S mindezek mellett folyóiratok, mindenekelőtt és végül: a *Távlatok* két évtizedes, immár hazai működtetése. S hogy legszemélyesebb valódról se feledkezzem meg: magánéleti köreid, melyekre néha-néha nagy óvatosan titokzatos fátylakat vetsz, de melyekről időnként ugyanilyen előszeretettel fátylakat lebbentesz félre. Néha még fényképek formájában is. Ezt legfőképpen persze verseidben, egész életutadat hűségesen megörökítő költészetedben. Amelyről az előzőekben itt-ott már tettem is némi megjegyzéseket. Most viszont már ideje lenne költészeted jellegéről is (nem csak világról) néhány szót ejtenem.

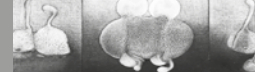
Ilyet definiálni azonban éppoly képtelenség, mint Isten létét meghatározni. Nem, nem akarok kibújni a feladat alól, még csak a „negatív teológia” módszerével sem. De kamatoztatni szeretném, amit egyébként már én is „föltaláltam” (a spanyolviaszkot!) – s amiről már említett *Új távlatok* című könyved Lubac-fejezetében nálad is olvasok: „...Istenről nem lehet *quidditativ* fogalmunk, vagyis közvetlenül nem ragadhatjuk meg lényegét, ami maga a Létezés [...], ezért »csupán azt ismerjük meg, hogy milyen viszonyban vannak Vele a teremtmények...«.” Az idézetben belüli idézet Szent Tamásé – de hisz tudhatod. S hogy mit akarok ezzel mondani? Először is valami olyasmit, amiről *Esztétikai töredékeiben* József Attila is beszélt: „a művészet a végső világegész helyébe teremtett szemléleti egész.” Nem közeledhetünk hozzá „csak úgy” – mint bármilyen oksági láncolat részéhez-láncszeméhez („nem egy láncszem az evilági okok láncolatában” – ezt már ismét tőled idézem). Ha pedig így, akkor úgy. Csakis úgy beszélhetünk érdemleges módon egy műről, ha tiszteletben tartjuk másságát. Ezt pedig csakis más művekkel szembeállítva tehetjük meg. Csakis így, az analógia révén mutatkozhat bármi, ami túlmutat a pusztá szubjektivitáson, ennek önkényén. Bár, állítólag, az általad is nagyra becsült Szakolczay Lajos szerint legalábbis, ma már nem divat egyes versekről elemzést-értékelést adni, én most mégis megteszem, megkísérlem, kedves Feri bátyám, méghozzá az Erdélyi Zsuzsanna halálhírére nemrég küldött (bár réges-régen írt) versedre, az *Esti imára* hajolva. S minthogy küldeményed válasz is volt egy általam korábban neked ajánlott, eredetileg ugyanezen cím alatt futó versemre, kézenfekvő, noha szokatlan, hogy most, az analógia előbb idézett módszerével élve, épp ezzel hasonlítsam össze: a tiédet (közlöm őket majd e kis elmélkedés végén). (Pedig kínálkozott volna Ady is *Az ágyam hivogat* című versével, ennek villámzár-szerűen nyíló-dő-záródó szerkezeti megoldásával, s bár e vers fölhasználása is hozhatna valamit kétségtől a konyhára, s kedvem is lenne hozzá, mégsem választom – mit tegyek, a véletlen adta személyes motiváció versemre: versem párhuzamba állítására erősebb.) *Esti ima* – ez a műfaja és témája mindkét versnek. Közös bennünk, hogy az ágyat a koporsóval, illetve az alvást (álmot) a halállal asszociálják. A Te versedben ráadásul az Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött és kiadott archaikus népi imádságok egyikéből vett idézettel: „»Én lefekszem én ágyomba / mint a testem koporsómba...«” Az én versemnek szintén egy ilyen velős kijelentés adja a hangléütését: „álom álom / édes álom / mindennapi / kis halálom...” Közös a két versben az is, hogy mindkettő (az egyik legalább részben) múltidézés. A tiédben az archaikus népi imákra jellemző gondolatrítmus variációival fölidézett zsáner a téli esték lefekvés előtti hangulatával: „de jó is volt a tűz előtt / melegedni ima előtt!” A tiédhez hasonlóan én is „az anyámnak / mosolyával / tűnt gyerekkort” próbálok szóra bírni. Ezekkel nagyjából vége is a közös vonásoknak. Mert éppen a Te *Esti imád* tüzetesebb szemléje nyomán támadt bennem a kísértés, kedves Feri bátyám, hogy a versemnek végül más kanyarulatot adjak. A tiéd, a már fönt elmondottak szerint, túl az idézett archaikum által keltett benyomásokon-gondolatokon, nosztalgikus gyermekkori életkép. Ez a lényege. Mint oly sok szép, általam újra meg újra megcsodált korai versednek. (Korai: a nyolcvanas évek elejéről.) Mondok egy-két példát is: *Anyám leánykori fényképére; Atlantisz; Kamaszkori emlék; Passió; Apám rózsát szemzett; Mint a mesében...* Folytathatnám, de talán ennyi is elég a némelykor megrendítő múltidézésre. S bár az én versemnek is van ily rétege-részlete, az egész vers „szerepe” más. Végül a címe is. Mert megváltoztattam. *Esti ima* helyet: *Ima elalvásért*. Ezt is meg kellett írnia valakinek. Egy krónikus álmatlanságban szenvedő bódult panaszát – sirámát álom és alvás után. Különbség, nem? S van itt még mindig valami. S ezt már talán egész költészetedre is értenem kell. A nagyvonalúságot, amellyel kezeli a mester versalkotó szerszámát. Már rég nem tollra kell gondolnunk – én egy ideje gépbe írok. Hogy Te hova s hogyan, ezt nem tudom. De hogy mivel, ezt sejteni vélem. Ha kötött verset írsz is, az a benyomásom, mintha tetőt ácsolnál gondolataidnak. Verseid lazák, széles mozdulatokkal összeillesztettek. A rímeid is hasonlóak, még a tiszta rímek is mintha keresetlenül buggyannának elő. Máskor nem átalsz (!) hímrímet nőrímmel összepárosítani. Engem zavar, de aztán megnyugszom – diszharmóniáját feloldja és magába meríti a vers áradása. A tiédhez képest az én versképzésem aggályos és minuciózus. Még hangképzésében

(értsd: hangzásvilágában) is. Eszközöm a finom kis véső és (írtam már valahol?) a „mókusszörecset”. Noha azért néha én is fölveszem az ácsszekercét – ha nagyon muszáj. Körülbelül ennyi – ennyi, amit még el kívántam mondani. S még mielőtt elfelejteném, teszem hozzá *Találkozások*-könyvedre s az én *Bábeli adottságaimra* [Napkút, 2014] gondolva, hogy van valami közös bennünk az emberi párbeszéd szerepét illető felfogásunkban is. Te ezt írod könyved borítójára: „Személyiségünk a kommunikáció: a találkozások, a kapcsolatok, a párbeszéd, a kölcsönös nyitottság és végső soron a szeretet révén bontakozik ki. Szeretném egyszer számba venni a sok-sok jó barátot, ismerőst, akik ingyen szerettek engem, szerettem, hogy szerettek, és hagytam magam szeretni...” Ez utóbbi mondat központozása az enyém. Lehet, hogy versedben? Olyan szép. Saját könyvem borítóján pedig a következőket találok (az ilyenkor olykor-olykor elvárható, de általam adott fogalmazásban): „Isten a nyelvek »összezavarásával«, a többnyelvűséggel lehetőséget is adott: a párbeszéd, a szóértés lehetőségét. A kinyilatkoztatás eme olvasatával a szerző mintha birtokába jutott volna valami titoknak, amiből (a beszélgetés léttéremtő funkciójából) írásai formáját, a levélesszé műfaját is eredezteti. (Levelezéseit, dialogikus gondolatfutamait, logikai levezetéseit).” Ennyi ebből legyen is elég. Nem hiszem, hogy magyaráznom kellene. Legalábbis a rokonságot. De talán a rokonszenvet sem. Ennek ellenére látok, itt is észreveszek persze különbségeket is – szerényen mondom. A Te történelmi jelentőségű találkozásaidal szemben az enyémekek többnyire „csak” személyesek, ha nem is maradnak meg mindig a magánélet körén belül: valahol az irodalom, a közélet célkeresztjén képzelendők. Ami pedig ezen kis írás összehasonlításait általában illeti, nem kívánnak értékítéletet megfogalmazni. Még véletlenül sem. Analógiák csupán, véletlenek összejátszása folytán adódóak, s azon megfontolásból, amelyről fentebb már szintén beszéltem. Talán túl sokat is. Ideje most már elhallgatnom. De köszönöm, mégis köszönöm neked, kedves Feri bátyám, hogy beszélhettem. Mert a Te kemény választásod s belőle következő hatalmas vállalkozásod indított mégis csak erre – e pár jó kívánó mondatocskára. A következő kerek évszámig is kívánok hát hasonló jókat, barátsággal és szeretettel.

Ui.: A verseket mégis inkább mellékletbe teszem.

2015. február 21.

Szabó Ferenc SJ: Angyali üdvözlét, Válogatott és új versek, 2014 Karácsony; Szabó Ferenc: Találkozások, Barátok, mesterek, kézirat gyanánt

Szabó Ferenc

Esti ima

Erdélyi Zsuzsannának

„Én lefekszem én ágyomba
mint a testem koporsómba...”
Órangyalok puha szárnya
legyezgetett, én az ágyra
gondoltam hol várt a dunyha
hosszú imám mormolgatva
„forogjatok szent keresztetek...”
láttam amint Jézus reszket
forgó küllők és keresztetek
piros vére földre cseppent
felvitték az angyalkezek
felvitték a magas mennybe
a nagy Isten eleibe
Isten ült az aranyszékén
mint apám az ágya szélén
ha mondta a Miatyánkot
miközben a puha ágyat
melengette kályhánk lángja
de jó is volt a tűz előtt
melegedni ima előtt!
Hol is járok az imában
az előbb már mennybe szálltam
„én lefekszem én ágyomba
mint a testem koporsómba...”
mennék én már koporsómba
ott vár az a puha dunyha
nem láttam még én halottat
temetőket koporsókat
ha ilyen lesz nem kell félnem
koporsómba fekszik testem
Istenhez száll fel a lelkem
két jó anyám fenn vár reám
Jézus anyja meg az anyám
„Fehér rózsa Mária...”
meg Pásztori Juliska.

(1981)

Suhai Pál

Ima elalvásért

Álom álom
édes álom
mindennapi
kis halálom
elpihenni
estelente
tente-tente
senki csak te
lépj szivembe
senki semmi
már fejembe
elheverni
ellebegni
ezt kívánom
sezlonon vagy
rendes ágyon
életem túl
és halálom
azt se bánom
csak beszőjőn
fonalával
esti bábom

Ecseted mit
hanyagul fest
aranyával
a jelen nap
s ami elmúlt
az anyámnak
mosolyával
a gyerekkor
ide várom
csak azért hogy
ami képzelt
ami holmi
ami földi
ami van de
ami megcsal
tudatomból

elerszem
ne legyek rest
sose késsek
tudjak merjek
az időből
kizuhanni

Éltetőm a
pusztulásban
altatóm az
ébredésben
biztatóm az
áltatásban
hogya értem
végre eljössz
hogya engem
végre megvársz
hogya megszánsz
végre megszállsz
hogya én is
majd elalszom
nyughatatlan
én a nyugtom
álom álom
édes álom
itt a földön
már a földön
én is végre
megtalálom

A fénytelen idő

Megközelítések Hagymás István Shakespeare János király elemzéséhez

Shakespeare bölcsességei:

1. A történelmi játszmák csak ideiglenes sikert hozhatnak, a nagy kozmikus összefüggések uralása fölötté áll minden emberi akaratsnak és szándéknak, nem eredményezhet végső és állandó győzelmet senkinek.

2. A világ mozgása (mind természeti, mind emberi-társadalmi, mind személyen belül) alá van rendelve a keletkezés, kifejlődés és elmúlás mozgásának, innét érthető a Hold kitüntetett szerepe a kultúrtörténetben, hiszen egyetemes emberi tapasztalásról van szó.

3. A fény és a fénytelenység (morális kategóriákkal a jó és a rossz, a nemes és a nemtelen) minden létező közös tulajdonsága, ezek kölcsönhatásának tagadása és a negatív (az éppen aktuális káros) elem megsemmisítése elsőre komikus, de alapvetően tragikus hatást vált ki.

4. A tudomány felfedezései, ha kikezdi a föld urainak hatalmi érdekeit, magát a felfedezőt, mint bűnöst igyekeznek megsemmisíteni, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az emberisten játszhat ugyan az idővel, bedugaszoltathatja viasszal az emberek füleit, de előbb vagy utóbb meg kell hajolnia az idő kikezdetlen hatása előtt.

5. A lent és a fent, az Én és a Másik, a bennem lévő nemes és gonosz ugyanannak a világnak a tartozéka, hogyan lehetett ilyen bölcs Shakespeare.

Talán azért, mert abban a korban élt, amikor az emberiség tanúja lett az *idők hanyatlásának*, kizökkenésének, elfekélyesedésének. Vagyis elveszítette a nagy egésszel való együttműködésének képességét. Az idő helyett a földre szegezte tekintetét és a földért emelte a másikra fegyverét. Talán azért is, mert megélte a geocentrikus világkép összeomlását, és a heliocentrikus világ káprázatának áldozatul eső ember tévelygéseit. Talán mert tudott a napfogyatkozás jelenségéről, arról a különleges természeti állapotról, amikor is a fénytelen Hold eltakarja a fényes Napot, és azt a látszatot kelti, hogy a Hold világít. Emberi vonatkozásában ez annyit jelent, hogy az ember is képes *látszatfényvel* kérkedni, különösen a politikai színpadán.

Ismerte a halo csillagászati jelenséget is, azt a különös fénytörést, amikor több Napot vagy több Holdat is láthatunk az égen. Vagyis a napfogyatkozáshoz hasonlóan egy másik káprázatot, amikor a Napfattyak és a Holdfattyak a megkülönböztethetlenségig hasonlítanak valami eredetire.

6. Tehát mindaz, ami vagyok, mindaz, amit teszek, nem más, mint a világ szerkezete. Anglia és Franciaország ugyan egymás ellenfelei, de éppen ebben hasonlóak, egymás tükörképei. A matriarchátus, az ősanák bölcsességének kiiktatása (Konstantia és Eleonóra) a férfivilág sérülését is eredményezi. Az égi és a földi kötelék elvágása mindkét fél pusztulását hozza (Artur és Constanca). A keresztény világ a kozmikus rend halvány mása, és dogmává merevített, halálra ítélt változata. Sem János nem lesz Isten kegyeltje, sem Eleonóra nem képes követni Isten szavát, ahogy a neveikből ez következne. A férfi-nő világ együttműködése helyett a történelmi játszmáiba belevesző ember érvényteleníti vagy leigazza a női energiákat (a két nagy anya halála, Blanka kényszerházassága).

Lehet, hogy mindössze annyit kellene mondanom, hogy az egész élet/lét lehetőség, mint az ember rövid időre szabott játszótere, nem más, mint a Teremtő paradoxonjainak útvesztője.

Mindez ott van a *János király* című Shakespeare-mű láthatatlan mélyén.

Shakespeare *János király* (eredetileg *János király élete és halála*) művéről tudjuk, hogy az életmű

nem igazán színvonalas darabja, mint ahogy azt is tudjuk, hogy a mű utóélete viszont gazdag. Hogyan lehet ez? Úgy, hogy a darab éppen kiforrottlansága folytán van nagy fedésben a mindenkori aktuális politikai helyzettel és annak dramaturgiájával. Shakespeare-re is áll az a felismerés, miszerint a nagyok minden teljesítményükben azok. Igaz ez a *János királyra* is. A szöveg felszíne alatt meg-megcsillan a zseni szellemi fénye. Erről szól Hagymás István tanulmánya. Vagyis arról, hogy az idő *megbetegszik*, s vele együtt az egész világot fekélyek lepik el. Ami fordítva is igaz, a fekély fertőző továbbterjedése tartósítja az idő súlyos állapotát. Nem lenne Shakespeare Shakespeare, ha nem ismerné a dolgok oda-visszaáramlását, illetve azok sok esetben kifürkészhetetlen külső-belső kölcsönhatásait.

Hagymás is meg van győződve arról, hogy Shakespeare világlátása az archaikus ember világlátását is működteti – sajnos gyakorta utalásszerűen –, és vele egy időben a modernitását is. Egészen pontosan azt a feszült állapotot mutatja meg, amikor az ősi tudás elveszíti érvényét, a modernitásról Shakespeare pedig nem csak sejti, hanem meg is fogalmazza, az új idők nem az ember épülését szolgálják. Az archaikus tudáson az emberi viszonyoknak a természet ciklikus mozgásával történő folyamatát értem. A ciklikus mozgásnak rendelődött alá az ember közösségi, ezen belül a magánélete, valamint a természet változásaihoz igazodott munkája is. A modern ember büszkén, magabiztos gögősséggel, önerejében és különösen racionális képességeiben bízva, fittyet hányt a nagy egészre. Önhatalmúan elkezdett játszani az *idővel*, majd a természeti és a társadalmi térrel. A kozmosz helyett csak a F/földre, és csak az önérdekeire koncentrált. Így lesz a történelem, mint színház, a politikus, mint főszereplő a kérdések kérdése. Ez pedig nem több mint komédia, ahogy a *János királyban* is láthatjuk. Ennek köszönhetően gyakran előadható. S bár úgy illik tudni, hogy a reneszánsz az emberiség legnagyobb tette, Shakespeare ennek az ellenkezőjéről tudósít.

A bevezető soraimban említettem, hogy az idő kizökkenése miatt az ember a F/földre zuhan, abba kapaszkodik. A főszereplő Földnélküli János kétszeresen is: mert, mint nyolcadik gyermeket, kihagyják a családi földosztásból, de azért is, mert uralkodása alatt Anglia elveszíti a kontinensen kívüli (francia) területeit. Lesz még itt egy másik földnélküli szereplő is, Fülöp, a fattyú, Oroszlánszívű Richard (János bátyja) törvénytelen gyereke, aki Jánostól unokaöcs rangot kap, földszülő előnevet és nagy bizalmat. Shakespeare a sorsukkal egyúttal jelzi, hogy az ember soha nem lesz földbirtokos. Jóllehet a műben a föld birtoklásáért megy a harc, de az a kérdés nagyobb összefüggésben nyeri el igazi értelmét. Az persze jót tenne a mindenkori Shakespeare-olvasónak, ha alapképzettségét tekintve asztronómus lenne, és ezen túl ismerné és értené a klasszikus angol nyelvet. Ugyanis a Shakespeare-drámák nem arról szólnak, amit a szöveg felszíni szintje sugall, hanem a *ki nem fejtett univerzális összefüggésekről*, vagyis *szétporladt mítoszdarabokról*. Mint ahogy Shakespeare nyelve is őrzi a szavak mélyén lappangó, málladozó archaikus tudást.

János király élete és halála a napfogyatkozás állapotával jellemezhető leginkább, a kozmikus világnak azzal a különleges pillanatával, amikor a Hold elsötétíti a Napot, s akkor rövid időre bár, de úgy tűnik, hogy a Hold adja a fényt, pedig csak magába szívja és átereszt. (Ezért kedveli a szivacs metaforát is, amit arra az emberre alkalmaz, aki beszívja és átereszt csupán a vizet, mai terminussal azt is mondhatnám, hogy nincs személyisége.) A napfogyatkozás jelensége a földi világra vonatkoztatva azt jelenti, hogy a történelmi ember olyan, mint a Nap fényével kérkedő Hold, aki a látszat fényével átveszi az uralmat, és teljesen megfélemez a kölcsönkapott ideiglenes állapotról. Az ember az álságot, a látszólagosságot teszi meg realitásnak. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy a Hold igazi feladatköre kiiktatódik, vagyis figyelmen kívül marad. A Nap tehát nem igazi Nap, mint ahogy a Hold sem. Shakespeare-t ez a köztes, hamis, megtévesztő helyzet érdekli. A se-se.

A Hold igazi funkciói utalásszerűen végig érvényesülnek a műben: Shakespeare jelzi, hogy a Hold szabályozza az ár-apály jelenségét, és ezt a mozgást az ember nem képes uralni történelmi akarnokságával és szerzési mohóságával. Igaz ez Anglia, Franciaország történelmi szerepére is, mint a magánéletben sem sikerül kicselezni a nőik nemi érését, lásd a fattyú esetét. A víz és a föld, értsd ez

alatt Anglia és Franciaország területi csatáit, mivel Anglia a víz jegyéhez, Franciaország pedig a föld jegyéhez tartozik. A Hold szabályozza az ár-ápany jelenségét, vagyis ugyanaz a víz, ami elárasztja a szárazföldet, vissza is folyik majd Angliába. A nők élet- és havi ciklusait, beleértve a termékenységet is, a Hold szabályozza.

Arra, hogy megszakad a föld és az ég közötti kapcsolat (itt még csak utalásban Medve és Constantia viszonya), nincs tengely, ami rendezné a bolygók mozgását, megszakad az anyák és a fiak közötti kapocs, Jánosról kiderül, hogy nem Isten kegyeltje, mint ahogy anyjáról, Eleonóráról, hogy nem Isten az ő világhossága. Shakespeare az egyistenhitek (zsidó-keresztény vallás) elterjedését súlyos problémaként élte meg: az összetartozó elemek szétválasztása és szembehelyezése miatt. A részek összetartozását felváltja a részek ádáz csatája: családon belül és országok között (Anglia és Franciaország területi vitája), mígnem kiderül, a történelmi játékot a római egyház vezérli, mint a fénylő Nap, a történelmi sötét napja. Ha valahonnan, onnan biztosan lehet tudni, hogy itt egy korai (éretlen) műről van szó, azaz hogy míg az egész mű a kozmikus igazságba foglaltatik bele, a pápai követ szükség-szerű orra bukását és a játszmák újraindítását, fenntartását nem láttatja, vagyis egyszerre jelenti ki a drámaíró, hogy János király életét a napfogyatkozás szabályozza, de ez alól kivonja a pápai követ rafináltan célszerű tevékenységét. Ilyen megoldás pl. a *Hamlet*ben már elképzelhetetlen.

Éppen mert a geo- és heliocentrikus világkép együtt érvényesül Shakespeare életében, eljátszik azzal a gondolattal és drámai helyzettel, hogy kik játsszák az univerzum középpontjának szerepét. A színházi beválogatásnál a pápai követ (Pandolf! a Pan szó is eligazító lehet) lesz a nyertes. János király csak hiszi, hogy ő a Nap, de hát napfogyatkozásban van, ami azt jelenti, hogy eltakarják holdjai:

- Oroszlánszívű Richard fattya, aki Fülöpből lesz Richard, mint ahogy létezik és ismert ez a csillagászati jelenség, mint fénytörés, amit napkutyának, holdkutyának, vaknap, vakhold, napfaggyú, holdfattyú nevet kapta, görögül halo-jelenség,

- Arthur unokaöcs, ő a medve, a Kisgöncöl legényesebb csillaga, a Sarkcsillag, ez jelöli ki a világ tengelyét, anyja pedig Constantia, a szilárd és állhatatos, tehát az ő halálukkal kizökken a világ, a kozmosz fekélye fertőző,

- Henrik, saját fia, aki inkább eszköz, mint akarnok,

- Lajos, a francia király fia, aki neve szerint háborúban szerzett hírnevet. De ő is ál-Mars, mint ahogy a neki adott Blanka, János király unokahúga ál-Vénusz. Az egyetemes sötétség folytán egymás szemében nem látják egymást.

Hagymás István

János király

(Vaknap) I. rész

János királyt azért nehéz utolérnünk, mert mindketten, a krónikás játék főhőse is és az angol történelem uralkodója is fénytelenek, sötétek, (jelen)-voltuk inkább valószínűség, mint bizonyosság. Shakespeare mintha már nem csak érezné, de tudná is, hogy a mindenség semmiből tevődik össze, s maga az idő is egy hézag az időtlenségben:

„...De oly nagy az
Idő fekélye, hogy jogunk csupán
A jogtalanság s romboló zavar
Kezével, ha lehet gyógyítanunk.”

A fenti súlyos szavakat Longsword Vilmos, Salisbury grófja tartja fontosnak kimondani az ötödik felvonás második színében. A Longsword (család) név, mint hosszú szó, hosszú üzenet, esetleg (szabad fordításban) vágyott ige fordítható. De nem csak ez a „szószóló”, a darab többi szereplője is Shakespeare-rel szólva teszi a dolgát: színre lép és szóval-szavakkal pótol hézagot, gyógyítja azt a bizonyos időfeketét, lehet, hogy éppen időt igéz. De milyenek is ezek a jánosi idők?

János 1166. december 24-én született, 1199-ben koronázták meg, Shakespeare pedig valószínűleg 1596-ban írta a róla szóló darabot. A születés évének két egyese és két hatosa ún. mesterszám, legalábbis a számmisztikusok szerint, akik János király korában, de Shakespeare idejében is „számon tartott” tudósai voltak koruknak, csakúgy, mint az asztrológusok és az alkimisták. (Manapság mindhárom diszciplína az ún. áltudományok közé sorolhatók.) Szóval a numerológiában mesterszámnak neveznek minden duplaszámot, esetünkben tehát egyszerre kettős mesterszámmal kell számolnunk. Ezek a számpárok megsokszorozzák az adott szám hatását (tehát a két egyesét és a két hatosét), ami kihat a számokhoz tartozó (rendelt?) egyénre is. Az illetőhöz, tehát János királyhoz (aki születésekor még nem is volt király) tartozó mesterszám persze nem garancia a felemelkedésre (a felemelkedést most szó szerint kell érteni), de az emberistenné válás lehetőségét mégis megelőlegezi. Ha valaki történetesen december 24-én látja meg a napvilágot, vagyis az istenember (istenfiú születésének előestéjén) érkezik a földre, és az illetőben királyi ősök vére csörgedez, akkor az jogosan vagy jogtalanul igényt tarthat nem csak a királyi trónra, de a Mester, a Messiás, az emberisteni fokozatra is. Ezért fontos (ha nem a legfontosabb) a darabban áldozócsütörtök napja, ti. ekkor válhatna valóra az elragadtatás, a felemelkedés, az „istenné válás” János számára.

Shakespeare viszont úgy intézi, hogy ez a bizonyos szintváltás mégse essék meg királyunkkal. Áldozócsütörtök Krisztus mennybemenetelének ünnepe, húsvét (vagyis a feltámadás) után negyven nappal van. Igazi vándorünnep (nap), amely a húsvét előtti teliholdhoz igazodik, május elseje és június harmadika között. A negyedik felvonás második színében lehetünk tanúi az ide vonatkozó párbeszédnek:

„Richard:
Itt hozok egy jóst, Pomfretben fogám,
Sarkában száz meg száz ember tolult;

Nyers hangú, durva rímekben nekik
Azt gajdolá, hogy délben Áldozókor
Felséged a koronát leteszi.
János király:
Hitvány ábrándozó, mért tetted azt?
Péter:
Előre látom, hogy beteljesül.
János király:
Hubert, viteds el, börtönözd be jól;
S az nap delén, mikorra koronám
Letételét jósolja, függni fog.”

Nem véletlen, hogy Shakespeare többször is koronát rak királyunk fejére, és meg is fosztja attól. János önkézzel való újrakoronázását első megközelítésben beteges, kényszeres „önhaszon” motíválja, igazság szerint viszont arról lehet szó, hogy „földnélkülinek” bélyegzett hősünket az égi, a szakrális (beavatási?) korona önfején való viselésének lehetősége készítette arra, hogy magára erőltessen az emberisteni-királyi fejrevalót.

„2. szín (negyedik felvonás H. I.)

Ugyanott (Northampton H. I.). Trónterem a palotában. János király, koronásan. Pembroke, Salisbury és más urak jönnek. A király trónra lép.

János király:

Megkoronázva újra, újra itt
Ülünk, s remélem, jó szemmel tekintve.

Pembroke:

Az „újra”, felség, úgy tetszett: különben
Ez „újra” most egyszer fölösleges.
Felséged immár koronázva volt,
Megfosztva sem lón e királyi díszől;
Néped szívében nem forrt lázadás,
Országos új vágy nem zavarta fel
Várt változások, jobb kormány után.

Salisbury:

És így e pompát kétszer venni föl,
Dús címre új cikornyát hímezni,
Futtatni színaranyt, kifestegetni
A liljomot, pancsolni violát
Illatszerekkel, a jeget gyalulni,
Pótolni a szivárvány színeit,
Vagy mécs-világgal gyámolítani fényét
Az ég dicső szemének: ez Pazar
S nevetni méltó ráadás vala.

(...)

Pembroke

(...)

Így, folt takarván kicsi repedést,
Jobban gyanúba ejti a likat,
Mint maga a lik, a foldás előtt.”

Helyben vagyunk: újra megjelenik az a bizonyos lik (idő), repedés, amelyet, mint egy fekélyt, gyógyítani, foltozni kell. Erre a feladatra csakis egy „földnélküli”, tehát nem földi, de legalábbis égi mindenható lehet hivatott, és János potenciális jelöltje ennek a foltos küldetésnek. Ideig-óráig legalábbis ebben a tudatban él és cselekszik, majd mint József Attila (aki „egyben-másban istenhez is hasonlított”. Lásd a József Attila című verset) eszmélt:

„Nappal hold kél bennem s ha kinn van
az éj – egy nap süt idebent
(...)
Én fölnéztem az est alól
az egek fogaskerekére –
csilló véletlen szálaiból
törvényt szőtt a múlt szövőszéke
és megint fölnéztem az égre
álmaim gőzei alól
s láttam, a törvény szövedéke
mindig fölfeslik valahol.”

A korona önkézzel való levétele János részéről látszólag a pápának tett engedmény, behódolás a békesség és a királyság kedvéért, amolyan politikai túlélési manőver, látszatcselekvés. Igazság szerint viszont minden arra vall, hogy királyunk, ha nem is látta-láthatta az egek fogaskerekét, mégis megsejtett valamit a múlt szövőszékeiről és a fölfeslett törvénytörvényekről, de elsősorban arról, hogy korán érkezett: a kibillent idő „helyretételével” még várni kell egy-két Shakespeare-darabnyi időt, amikor talán egy más szerepben tehet újra kísérletet küldetésének beteljesítésére. Itt és most a „projekt” dugába dőlt, de mást nem tehetvén, legalább megpróbálta, és ez minden gyengesége ellenére mégiscsak tiszteletet érdemel...

Az ötödik felvonás első színében vagyunk:

„Pandolf:
Leheletemből támad e vihar,
Midőn a pápa ellen fortyantál.
De most, hogy visszatértél megjuházva,
E harci szélvészt elcsitítja nyelvem,
S bős Angliában jó időt csinál.
Ma Áldozó nap van, jól megjegyezd,
Ma tétettem le a frasz fegyverét. (el)
János király:
Ma Áldozó van? Nem azt jóstolták,
Hogy áldozókor, délben, leteszem
Koronámat? Éppen ez történt velem.
Azt gondolám: erőszak készit reá,
De, hála Isten, csak önkint tevém.”

Pandolf, ne feledjük, nem csak a római pápa és a kereszténység követe és hírhozója (hírvivője), hanem az idő is. Bizonyos nézőpontból úgy tűnik, hogy a „papok” a darab igazi győztesei. Ne feledjük, hogy a trónviszályt végső soron a pápa sugallta, és ez azt a célt szolgálta, hogy János király vagy valaki más (Arthur, Lajos) a szentszéknek engedelmességen. A „földért” folytatott angol-fran-

cia háború során Pandolf, III. Ince pápa legátusa, nem kis gonoszsággal és ravaszsággal elérte, hogy János alárendelte magát Rómának, mindeközben elvesztette francia tartományait, és egy szerzetes tette el láb alól. Ami pedig a legfontosabb, hogy „trón ide, vizsály és föld oda”, az idő maradt továbbra is a papok kezében, még akkor is, ha Ince pápa történetesen nem foglalkozott naptár reformokkal, mint pl. Gergely pápa, aki kortársa volt Shakespeare-nek. Gergely pápa 1582-ben, október 4-én 11 nappal toldotta meg (foldoztatta be) a Julianus naptár időfekélyét. Angliában csak 1753-ban érte utol magát az idő a bizonyos 11 nappal. Shakespeare János királya tehát 175 évvel korábban tett nem túl meggyőző, de mégis heroikus kísérletet arra, hogy megmondja, mennyi az idő. A történelmi János 558 évvel előzte meg a pontos időt. Maga Shakespeare viszont a fentiek értelmében késett, hiszen feltételezhetően Gergely pápa naptárreformja után 8 évvel írta a *VI. Henriket*, amelyet első darabjaként szoktak számon tartani. A fenti idézetben az „Angliában jó időt csinál” kitétel tehát pontos, azaz visszazökkent időre is utalhat, amelyet a pápa és nem János hivatott a helyére tenni.

Egészen biztosak lehetünk abban, hogy Shakespeare nem véletlenül választotta témául János királyt, csak azért, hogy egy gyenge, sötét, következetlen uralkodót mutasson be, bár a darab ún. manifeszt megértéséhez, a „tanmese” tanulságainak levonásához, ti.: miként viselkedik egy vezetésre alkalmatlan, korrupt államférfi stb. emberünkre lelhetünk. János király történetét ezen a szinten nem olyan nehéz követni és aktualizálni, vagyis a mai korra és viszonyokra vonatkoztatni. Mindazonáltal nem tartjuk kizártnak, hogy azt a sok titokzatos (és talán nem is mindig teljesen érthető) költői képet, amelyet drámaírónk a darabba szőtt, számok ihlettek, egészen pontosan két évszám. 1166 és 1199, vagyis a születés és a megkoronázás mesterszámai. Már ránézésre is ingerületbe hozzák ezek a különös számok a szépézés receptorait, szimmetriaközpontjainkat, és első benyomásaink nem matematikai, esetleg numerológiai, hanem számesztétikai jellegűek. És ettől a ponttól érdemes újra előről kezdeni és folytatni a számolást.

Az egyes Isten száma, a mindenkori kezdeté, amelybe belefoglaltatik a vég is. A két egyes, mint mesterszám, egymás mellett mindezt felfokozza. A hatos a teremtő és a teremtett ellentétét és egyben egységet sugallja (a teremtő magát teremti), de egyben az apokaliptikus végzet száma is. A két hatos ezt szintén, mint mesterszám, még inkább megerősíti. Így az 1166-os mesterszám az ember isteni lehetőségét rejti magában, de az Antikrisztust is. János király történetében (a mű eredeti címe János király élete és halála – *The Life and Death of King John*) ez az utóbbi, vagyis az antikrisztusi szerep kap elsősorban teret.

A kilences elsősorban a véget és a benne rejlő újrakezdést sejteti, s ha a mesterszám két kilencesből áll össze, mindezt nyomatékkal juttatja érvényre. János a darab végén meghal, majd visszajön meghajolni. Valahol, valamikor egy másik Shakespeare darabban, egy másik szerepben előről kezdi és egyben folytatja, amit a mi történetünkben elkezdett, a rá szabott küldetés pedig nem más, mint az idővel kapcsolatos problémák megoldása. A hatosok valójában feje tetejére állított kilencesek, a kilencesek pedig talpra állított hatosok, egymás tükörképei, kölcsönösen kiegészítik egymást, mint a Jang-Jin. Ha egymásba írjuk őket, a Rák asztrológiai jelét kapjuk meg, amely emlékeztet két spirálkarrá. Jó tudni, hogy az ún. mundán asztrológia Angliát a Rák jegyéhez rendeli. János király születésének hatosa és megkoronázásának kilence(i) a darab megszületési dátumának, 1596-nak a két utolsó számjegyét teszik ki: Shakespeare tudott valamit... El kell számolnunk a két tizenegyessel is, ami (remélem) esetünkben nem büntetőrúgást jelent:

„A Julianus-naptár 365 $\frac{1}{4}$ napos évei 11 perc 13 másodperccel rövidebbek a 365 nap 6 óránál, és ez a csekély hiba évszázadok alatt napokra duzzadt. (...) Mivel a 11 percek felhalmozódva 128 év alatt értek el egy napot, tehát 400 év folyamán mindig kb. 3 nap túllépés gyűlt össze, ezért minden 400 éven belül 3 szökőnapot ki kellett hagyni. (...) Az 1582-ig felhalmozódott eltérés megszüntetésére 1582. október 4. után 15-öt írtak.” (Hahn István: *Naptári rendszerek és időszámítás*, Filum Kiadó – A könyv a Gondolat Kiadónál 1983-ban megjelent első kiadás alapján készült.)

Ami Julius Caesarnál még csak 11 percnyi „időfekély”, az Shakespeare korára 11 nappá lyukad.

Lehet, hogy Caesar 11 perce János király születésének tizenegyese? Lehet, hogy Gergely pápa és Shakespeare 11 napja János király koronázásának tizenegyese? Shakespeare-nél minden lehetséges...

És még valami. Ha a magunk figyelmét nem kerülte el, akkor Shakespeare is észrevehette a szükséges kivonás műveletének elvégzését: $1199 - 1166 = 33$. Ez bizony újfent isteni, emberisteni, krisztusi szám, de egyben János királyvá választására kiszabott idő intervallum is, az emberisten lehetőség. Lehet, hogy minden potenciális emberistenben egy Antikrisztus lakozik? Természetesen lehetséges, sőt szinte törvényszerű, mindazonáltal József Attila (ha már szóba hoztunk Istenhez egyben-másban hasonló voltát) talán a szabályt erősítő kivétel (maga is 22-én született), aki a múlt (értsd: idő) fölfeslett időszövedékét foltozgatva egész életében (33 év), életével, életművével...

De maradjunk János királynál, Shakespeare-nél: 1166, 1616, János születésének, ill. Shakespeare halálának évei. A két egyes és a két hatos az ősi kapocs, a közös nevező kettőjüknél. Jánosnál a számok rímképlete aabb, Shakespeare-nél abab. A jánosi idő a számok tanulsága szerint lyukas, mintha az egyesek és a hatosok (ill. később az egyesek és kilencesek – fordított hatosok -) szám és idő űrt, vagyis semmit teremtenek maguk közé, azzal, hogy a többi számot (időt) kiszorítanak. Shakespeare, mintha életével, életművével foltozná ugyan a jánosi idők űrjeit, de halálával-halálában maga is csak rímképletek megváltoztatásáig jut, az idő utána is marad tovább kibillent állapotában, egészen napjainkig.

Shakespeare-t általában nem szokták alanyi „költőnek nevezni”, mint pl. József Attilát, mégis talán ezek a bizonyos jánosi-shakesperare-i közös nevezők árulják el, hogy voltak rendezni való közös dolgaik... Nem gondoljuk természetesen, hogy a Globe színház korabeli nézője pontosan tudta volna János király életének fontosabb évszámait (a születés évét, hónapját, napját, koronázás, stb.), mint ahogy a mai néző sincs feltétlenül informálva ezekről a számokról. Mindazonáltal Shakespeare tudta-tudhatta az ide vonatkozó számok jelentőségét és ennyi elég volt ahhoz, hogy (a maga képére?) megteremtse saját János királyát csak azért, hogy bennünk tetszést váltson ki. Olyan ősképet sikerült tehát létrehoznia, amely kevesebb is, de inkább több, mint aminek látszik. Ugyanez érvényes természetesen a darab, a darabok többi szereplőire is...

A krónikás színmű legelején Chatillon, francia követ, király, Fülöp nevében álfönségnek nevezi János királyt. Anglia törvényes, jog szerinti királyának Arthurt, János, Godofred testvérének kiskorú fiát, vagyis az „álfönség” unokaöccsét tekinti. Ez a „jogtalan jog” billenti ki a „helyi időt” és robbantja ki a háborút az angolok és franciák között. Valójában angol családi perpatvarnak (családon belüli erőszak?) lehetünk tanúi, amelynek során unokaöcs kerül szembe a nagybáccsival, trónkövetelő föntség a trónt bitorló álfönsséggel. (János király édesapja II. Henrik angol király, édesanyja Aquitániai Eleonóra, testvérei: Vilmos, Henrik, Matilda, Richard (az orosz-lányszívű), Geoffrey (Arthur apja), Leonóra (Blanka anyja, VIII. Alfonz kasztíliai király felesége), Johanna és nyolcadikként maga János. A „földnélküli” gúnynevet egyrészt azért kapta, mert a „földosztásnál” ő, a legkisebb, nyolcadik gyerek kimaradt, másrészt, mert uralkodása alatt Anglia elvesztette kontinensen lévő szinte össze területét.)

A sorsdöntő angiers-i csata előtti, erőfitogtatásnak is beillő, tárgyalások közben hangzanak el Fülöp, francia király szájából a következő szavak, a második felvonás első színeiben:

„Szíveskedjete
Megadni hát az illő tartozást
Annak, kit illet, e királyfinak:
S hadunk ártalma, mint kantárra tett
– Ránézni szörnyű – medve, kötve van;”

A szóban forgó királyfi, akit Fülöp egyelőre kantáron tart, mint a medvét, természetesen Arthur.

Onnan nézve ő a fenség, de az angolok ezt máshogy látják. A kérdés már csak az: Shakespeare hogy látja? Sem így, sem úgy, számára (és számunkra is) a fenség, vagyis, ami fenn van, talán éppen legfelül, az maga a medve, akit történetesen Arthurnak hívnak, lévén a név jelentése Medve. Talán ugyanezt az állatot tartja lánc-pórázon József Attila is, amikor medvebundában táncolja-táncoltatja Medve fenségét, magát a fenséget...

A Kismedve (Kisgöncöl) csillagkép legfényesebb csillaga a Sarkcsillag (Polaris). Ez jelöli ki a Föld tengelyét, ez a központi csillag, ez a magas fenség az, amely körül a mindenség kering, cirkumpoláris csillagok, csillagképek alakjában. A régi magyar népi csillagnevek szótárában Boldogasszony csillagaként tartják számon. A fentiek ismeretében nem kell csodálkoznunk azon, hogy a kiskorú Arthur herceg, vagyis a Kismedve anyja a Constantia névre hallgat. A név jelentése: szilárd, állhatatos, következetes, mint ahogy az Arthur név másik jelentése is: erős, mint a szikla, vagyis szilárd. Egy és elválaszthatatlan sziklaszilárd medveveő tartja össze tehát anyát és fiát a földön és az égen, lent és fent. A Sarkcsillag tehát Arthur és Constantia képében Anglia legmagasabb fensége. „Angliát az egyik legnagyobb germán törzs, az angolok után nevezték el (nevük angolul Angle volt és ebből alakult ki a mai English szó, amit a mai angolok megnevezésére használnak). Ők az 5. és a 6. század környékén telepedtek le a mai Angliában, Mercia, Northumbria és Kelet-Anglia területén. Úgy tartják, hogy ők az Angeln névre hallgató területről származtak, ami a mai Észak-Németország, Schleswig-Holstein tartomány északkeleti részén található. A törzs nevének eredetét tovább vizsgálva minden más bizonytalan, bár a népszerű elmélet szerint nem kell tovább menni az angle (jelentése mértani szög) szónál. Ez utalás a horog formájú Holstein régióra.” (Wikipédia A szabad enciklopédia)

A földi szögek, szögletek, horgok, holdak tehát a történelemben és Shakespeare történetében is égi sarokká, sarokponttá lényegülnek, úgy tűnik, immár nemcsak Anglia, de legalábbis az északi félteke fölött. Visszatérve Constantia és Arthur szoros égi-földi együvé tartozására, válik igazán érthetővé az anya vad indulatú fia jogaiért, majd később magáért a fiáért való állhatatos küzdelme és gyásza. Mintha a darabban talán ő látta volna legtisztábban, legvilágosabban (a legmagasabb fenségből), hogy fiától való elszakadása, ill. fia, a Kismedve halála, vagyis a biztos égi pont, a Sarkcsillag eltűnése zökkenti csak ki az időt úgy istenigazából. Lehet, hogy nem is annyira a fiát, mint inkább a halott időt siratja, gyászolja? Vagy a fia tehetetlenségét? Vagy a magáét? Talán mindezt egyszerre. Vegyük észre, hogy míg Constantia a remény, a félelem, a hit, és a halál egymást követő intenzív érzéseit közvetíti teljes erőbedobással, addig Arthur, mintha nem is lenne tisztában saját égi-földi küldetésével:

„Anyám, lelkem, ne többet!
Ó, fekünném mélyen föld alatt!
Nem érdemes miattam ennyi patvar.”

– mondja meghunyászkodva a második felvonás első színében, aztán sokáig semmi. Noha ő János fő riválisa, szinte alig látjuk a színen, ha pedig szót ad neki Shakespeare, a negyedik felvonás első színében, csak annyira futja erejéből, hogy életéért, meg ami talán ettől is többet jelent neki: szeme világáért könyörögjön, kirendelt hóhérjánál, Hubertnál, a király főkamarsánál, aki ezúttal nem egy vadra, hanem egy szelíd fiúra kénytelen vadászni. János király (Arthurral szemben) tudatában van mind saját, mind riválisa földi-égi jelentőségének, titokban talán még azt is sejti, hogy az igazi fenség-fenség Arthur, mégis ugyanúgy mások, elsősorban anyja, Eleonóra (a név jelentése: Isten az én világosságom; a János név jelentése: Isten kegyelme) mozgatják, mint ifjabbik rokonát, Arthurt, akinek szintén az édesanyja hivatott, hogy útját egyengesse. Mintha egyszerre földi és égi királyok, régi és új istenek küzdenének egymással a kikökkent időben, amelyben Arthur és Constantia, mint Kismedve és egy pogány istenanya képviselnék a régi, már nem érvényes, tehát erőtlent erőt, János és Eleonóra pedig mint ó- és újszövetségi zsidó-keresztény archetípusok az Angliában még nem

érvényes idő mellett tennének tanúbizonyoságot, hittelenül, hiteltelenül. A mester, Shakespeare úgy tűnik, otthonosan mozog ebben az idétlen időben, a múltat még nem felejtette el, de a jövőt már világosan látja, egyszerre két kort tudhat magáénak és úgy ír, ahogy él: kortalanul...

Nem így Faulconbridge Filep, aki több szempontból is kilóg az időből, mint a lóláb, de a darabot valahogy mégis, mint egy híd, összeköti, ha nem is mindig maradéktalanul. Talán erre utal családneve is, amelyet szabadon talán hibás vagy hiányos, esetleg szabálytalan hídként fordíthatnánk. Nem valós történelmi személy, kitalált alak, amit persze nem feltétlen kell észrevennünk, hiszen (szintén kitalált) anya szülte, méghozzá, ahogy régen mondták, törvénytelenül. A törvényességet 14 héttel lépte túl, azzal, hogy ennyivel később született, mint ahogy az várható lett volna, de nem azért, mert túlhoradták, hanem mert később fogant, mint kellett volna: a mama ugyanis a férje távollétében félrelépett, legalábbis Róbert, a (fél)testvére így tudja:

„Róbert:

De a való való: sok messzi tenger
Sok part feküdt apám, anyám között
(apám tulajdon ajkáról tudom),
Midőn e drága úrfi megfogant.
Halálos ágyán, véghagyásul írta
Földjét nekem; s haló hitére mondá,
Hogy nem övé anyámnak e fia;
Másképp tizennégy héttel hamarább
jött vón világra, mint természetes.”

– az első felvonás első színében.

A 14-es szám és a hét, mint időmérték, a Holdhoz köthetők. Ezzel összefüggésben tehát nem véletlen, hogy Filep (a név jelentése: lókedvelő) lemond a „(F)földről”, és földtelen-földetlen Jánoshoz idomul, miközben nevet és rangot vált: lovaggá lesz, Sir Richard Plantagenet, tovább bővítvén János király népes rokonságát és a (fél) unokaöcsök sorát. A darab talán legjellemzőbb vonása, hogy átmenetileg szinte mindenki meghasonul, szót szeg, álláspontot vált, bizonytalanságot mutat saját szerepében, de nevet vagy, ami ezzel egylényegű, önazonosságot és rangbéli identitást rajta kívül senki sem cserélt véglegesen. Lókedvelőből lett „Erős fejedelmünk” (ez a Richard név jelentése) nem más, mint maga a (színe?) változás, melyet Constantia ellenpontoz legállhatatosabban, a maga állandóságával. És ami a legszebb a dologban, hogy ezek a földnélküli „lókötők” családnévükben viselik örökségüket a F(f)öldet. (Planta: telep, gyarmat, vidék, terület, átvitt értelemben föld, stb., genet: öröklés).

Amíg tehát János királyunk (azon a bizonyos áldozócsütörtökön) maga teszi le a koronáját Isten színe előtt (a pápa Isten közvetítője, Pandorf bíbornok viszont a pápa követe) és ezzel egy szinttel (vagy sokkal) lejjebb kerül, alább adja, a felemelkedés napján lesüllyed, addig Filep (angolban a veréb tréfás neve Philip) ezzel, hogy nevet és ezzel együtt címet vált, már a darab legelején megemelkedik, nagyobb lesz, hacsak egy verébnyivel is. Ez a szintváltás, szín-váltás, szín-lelés szükséges és egyben elégséges is ahhoz, hogy berepüljön a darabba és végigjárja a számára kijelölt szabálytalan pályáivet, királya és felemelője, felmenője mellett.

Kilétéről, mivoltáról, archetípusi töltéséről árulkodók a magáról mondtak, de sokat megtudhatunk róla abból is, amit felőle gondolnak-mondanak, mint ahogy tettei is őt minősítik. Volt már szó a hétről (fogantatása, születése, fattyúsága kapcsán), amely a 28 napos holdciklus negyede, és megegyezik a holdfázisok hosszával (újhold, első negyed, telihold, utolsó negyed, vagyis $7 \times 4 = 28$). A 14 innen nézve a két szélső fázis (újhold-telihold) közötti időintervallum. Fattyúsága ellenére el-elhíreskedik foganásával, áldja azt. Ezen a réven nem csak kisebbségi érzéseit kompenzálja, és

királyi származását hangsúlyozza (a történet szerint János király bátyja, Oroszlánszívűnek nevezett Richard nemzette), hanem akaratan kívül arról is beszél, hogy a nők havi (28 napos) ciklusa is a Holdhoz igazodik és történetesen a 14. nap a legalkalmasabb a nemzésre, foganásra, legyen az törvényes vagy törvénytelen.

„Áldott az a nap, óra, perc, melyen
Fogantam s Róbert úr nem volt jelen,”
(első felvonás első szín).

Jellemző módon Filep külön jelentőséget tulajdonít a foganás napjának, órájának, percének. Mintha számára is az idő, saját teremtésének kikökönt ideje bírna legnagyobb súllyal. A foganás idejének pontos meghatározása természetesen még manapság is bír némi pontatlansággal, a születési adatok viszont a korabeli asztrológusoknak nyújtott nagy segítséget abban, hogy a megfelelő ósképi keretbe illesszék az embert. Shakespeare nem árulja el sem a foganás, sem a születés idejét, számára valami miatt a 14 hetes késés a fontos: Filip több mint három hónappal (hold-nappal) új NAP NAPPAL” zökkent ki az időből, azért fattyú. Egy királyi zabigyereknek viszont lehetnek és vannak is uralkodói ambíciói, különösen, ha az apa oroszlánszívű.

„Richard:
No, Istenem! Ha ma kéne újra
Foganni, sem kívánnék jobb apát.”
(első felvonás, első szín)
Lehet tehát, hogy neki is jutott némi oroszlánszív, de a lelke mégis „Hold-lélek”:
„Éjszaka jár, ki nappal járni nem mer;”

mondja magáról szintén az első felvonás, első színében. Minden arra vall, hogy János király n(N)api sötétségét az ő éjszakai Hold-világa, világossága ragyogja túl. Szép és egyben elgondolkodtató költői képe Shakespeare-nek János király egyik monológjában (3. felvonás, 3. szín) a következő:

„Akkor e fészken-ülő nap dacára,
Kebledbe zárnám, amit gondolok.
De hajh! most nem teszem – pedig szeretlek,
S tudom bizonynal, hogy te is szeretsz.”

A fészekben ülő nap kétszeresen is utal az időre, a fordítástól szinte függetlenül. Ha ugyanis a kisbetűs nap ül abban a bizonyos fészekben, az az idő lassú múlására, megállására, megülésére utal. Ha viszont a nagybetűs Napról van szó (a magyar nyelvben nem véletlenül nevezik nagyon helyesen napnak a Napot és a napot), akkor a fészekben ülő Nap az, ami az időt megállásra bírja és ezzel ki is zökkenti. Elképzelhetőnek tűnik, hogy a történet fészke nem más, mint a sarló vagy kifli, esetleg hajó alakú Hold, amit éppen Filep, azaz Richard testesít meg, s benne ülő-fészkelő Napot pedig János király. A fészek első megközelítésben óvja a fészeklakót, mint Richard János királyt. Mégis az a gyanúnk, hogy királyunk fényének tulajdonképpen tehetetlen rabja és Richard védve-korlátozza urát és szövetségesét, Jánost uralkodásában az idő felett. Még közelebről: a Hold (fészek), vagyis maga Richard vette át az égi, földi uralmat, kormányzást és sötétítette el a n(N)ap fényét. Egy határon túl a kerekességét, egészségét, önazonosságát végképp elveszített Nap, vagyis János király Holddá, holttá válik és hajó alakot ölt a darab végére:

„János király:
S élethajómnak alattsága mind
Egy cérna-, egy hajszállá változott;
Vékony fonálka tartja meg szívem,
Az is, csak míg kimondod híredet;
Aztán amit látsz, mindaz egy göröngy,
Az összetört felség mintája csak.”
(ötödik felvonás, hetedik szín)

János (és Eleonóra) Napja leáldozott, az újjászületőt, a fiatal Napot majd III. Henrik, János fia, Eleonóra unokája fogja alakítani egy soron következő darabban, talán más névvel, másik jelmezben. A naptári Nap-idő tehát, ha ki-kizökken is olykor, de azért egyelőre halad tovább. Filep, vagyis Richard Hold-képe rányomja ugyan a bélyegét János király arcára és a Hold-időre (hét, hónap, teliholdhoz kötött ünnepek, mint húsvét, áldozócsütörtök vagy pünkösd), amely szintén mutat némi szabálytalanságot, mégis az ún. luniszoláris idő uraiként teljesítik küldetésüket, már az ó-babilóniai kalendáriumokban is (i.e. XVIII. század). Arthur és Constantia egy magasabb fenséget és egy, az éves időnél sokkal hosszabb ciklust hoznak testközelbe: az égi pólus vándorlásának 26.000 éves periódusát, egy visszafelé járó időt.

De ne fussunk a rúd, az idő tengelye elé, amely irányvesztett lett a király távoztával. Richard, János király utolsó szavai után, mintha maga is elbizonytalanodott volna, de nem annyira a királyt siratja, mást hiányol, amikor ezeket mondja az utolsó felvonás utolsó színében:

„Richard:
S ti, pályakörbe megtért csillagok,
Hol a dandártok?”

Nem sok tudomány kell hozzá, hogy a pályakör csillagait beazonosítsuk: természetesen a cirkumpoláris csillagokról van szó, amelyek a sarkcsillag körül keringenek éjjelente, de ha nincs dandárnok, és nincs, mert Arthur, a Kismedve eltűnt a süllyesztőben (leesett a falról), ahelyett hogy lett volna fenség-fennség. Richard így ezen csillagok dandárját (egy „zászlóalj” alá rendelt csillagok) is szem elől veszi... Saját magát viszont a darab egész ideje alatt szem előtt tartja. Vállalja (talán némi pszichológiai túlkompenzációval) fattyú voltát, mint ahogy büszke az apjától örökölt oroszlánszívre is, egyszerűen mindkettő s egyik sem, ahogy maga mondja magáról, egyszerűen van:

„Richard:
S van a van, bárhogy jut hozzá az ember.
Távol, közel – csak célt lőjj – egyre mén:
S én én vagyok, akárhogy lettem én,”
(első felvonás, első szín)

A második felvonás első színében, miközben János és Fülöp királyok szópárbajban is összemérik erejüket a csata előtt, Richard fontosnak tartja megjegyezni beszólásával a fattyak jelenlétét is a seregekben:

„János király:
S kell több bizonyság: íme, a tanúk:
Harmincezer szív, Angolhon fia –
Richard:

Fattyúk s a többi
János király pecsétli jogcímünket életével.
Fülöp király:
Megannyi, s oly nemes vér, mint azok –
Richard:
Fattyúk is szinte.
Fülöp király:
Áll szembe, s mond ellent igényeidnek.”

Shakespeare, a kibillent-kibillentett időkét hőseivel, hőseiben szinte mindig megpróbálja kiegyensúlyozni. Ebből adódik, hogy a legtöbb darabjába megjelenik a szimmetria. Jelen példánknál maradván tehát: az angol fattyút szükségképpen egészíti ki egy „francia fattyú”, aki történetesen a nevén Ausztria. Ő az egyetlen szereplője a darabnak, aki nincs a nevén nevezve, vele szemben Richard több, de legalább két család és utónévvel bír. Neveinek ősképi tartalma, mint láttuk, okoz számára némi önazonosság zavart, esetenként azt sem tudja, hogy minek is hívják. A harmadik felvonás első színében maga is egyfajta szópárbajt folytat Ausztriával. Egyre-másra csak azt ismételteti a másik félnek, a másik félének, hogy:

„Richard:
Akassz borjúbőrt gyáva tagjaidra.”

Ebben a színben Richard ezt a mondatot különböző szóösszetételekben, de legalább ötször mondja újra, s mást se szól. Vajon miért akar Richard Ausztriára borjúbőrt akasztani? Az első borjúbőrt valójában nem is Richard, hanem Constantia adja „osztrákunkra” ugyanebben a színben, kiábrándulása jeléül, mintegy megalázásként, hogy Ausztria elárulta:

„Constantia:
Nyílt elleneimhez átpártolsz te is?
Oroszlánbőrt viselsz! Dobd el, piha!
S akassz borjúbőrt gyáva tagjaidra –,

Ausztria főhercege valóban viselhetett oroszlánbőrből készült ruházatot az akkori hercegi divat szerint, mindazonáltal arról lehet szó, hogy az oroszlánbőr csak leplezi viselőjének gyengeségét, félelmét s ezért illik hozzá jobban a borjúbőr, amely éppen, hogy jellemzi viselője gyávaságát, esetleg alacsonyabb rendűségét. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy Ausztria – mai – címerében fekete sasa jobb lábával sarlót, a balban kalapácsot tart. A sarló a parasztságot jelképezi, de utalhat a Hold-sarlóra is. Mindkét vonatkozásában alacsonyabb rendű minőségek szimbóluma, legalábbis a nemességhez, ill. a naphoz képest.) Richárd tehát, aki apja után maga is oroszlán (szívű), de mégiscsak egy veréb (Philip), magára ismer Ausztriában, aki visszatükrözi neki saját alacsonyabb voltát (verébnyi) kicsiségét. Ausztriát a harmadik felvonás, második színében nem Richard, hanem Filep öli meg:

„Richard:
No, istenuccse! már ma lesz meleg;
Valami ördög repdes odafenn
A vést szór nyakunkba. Hercegfő, pihenj itt,
Amíg Filep magát kifújja”

Ugyanekkor, ugyanitt János király is „lefilepezi” Richardot:

„János király:
– Hajrá, Filep!”

Úgy tűnik, mintha Filep külön csatát folytatna Ausztriával, mintegy a saját szakállára, amelyet nem János király vagy Anglia iránt érzett elkötelezettsége motivál, hanem a benne uralkodó alacsonyabb rendűségű érzés. Shakespeare *János király*ában a hősök személyiségének alantasabb rétegei munkálkodnak, amikor ölnek-öletnek, s talán így van ez a valóságban is. Arról meg Shakespeare sem tehet, hogy a történet történelmi francia királya éppen a Fülöp névre hallgat, s hogy ezen a réven tulajdonképpen angol és francia verebek csiripelnek, lóköttők számolnak le egymással, druzsák a druzsákkal.

Visszatérve még egy gondolat erejéig ahhoz a bizonyos borjúbőrhöz, tudnunk kell, hogy a borjú (Bika) a csillagmítoszi hagyományban Hold ún. erőben lévő helye. Ha ezek szerint Ausztria borjúbőrbe bújna, lenne csak méltó ellenfele (értsük szó szerint) Filepnek, akiben szintén Holdas karaktert vettünk észre. Mindkettőjükben jelen vannak ezek szerint a Nap attribútumai (oroszlán szív, oroszlán bőr) és a Hold jellemzői (veréb, mint kismadár, legalábbis a sasnál, a Nap madaránál, Ausztria címerállatánál kisebb madár, és a borjúbőr). Végső soron tehát annak lehetünk tanúi a harmadik felvonás, második színében, hogy a Hold felülkerekedik a Napon: Filep Holdja lefejt Ausztria Napját. Valami hasonló történik, mint a „fészken ülő” Nap képénél láttuk, amikor a Hold meg ugyan nem ölte a Napot, de „befogta”, és mintha saját pályájára állította volna. Summa summarum a Hold arat: legyőzi ellenségeit, riválisait (Fülöp és Ausztria), de mintha a saját királyának, Jánosnak is királya volna. Hogy semmi kétségünk ne maradjon ezek után arról, hogy a történetben a Hold a legerősebb, hogy ő a főszereplő, hivatkozzunk ezúttal Hubert szavaira a negyedik felvonás második színéből:

„Hubert:
Felség, az a hír, öt hold volt az éjjel:
Négy helyben álló, míg az ötödik
Csodás keringést tőn a négy körül.
János király:
Öt hold?
Hubert:
Vén emberek s banyák az utcán
Ebből veszélyes módra jóslanak.”

Shakespeare, mint oly sok mindent, bizonyára a légköri fényjelenségeket is ismerte és kellő jelentőséget tulajdonított nekik. Lehet, hogy nem tudta pontosan, hogy mi a tünemények tudományos magyarázata, de ettől függetlenül vagy éppen ezért, ha csak lehetett, beemelte azokat darabjaiba, érezvén, hogy a csodák, amelyekhez megannyi babonás hiedelem fűződik, nem csak formai díszei lehetnek műveinek, de fontos szimbolikus tartalmakat is közvetíthetnek. Ilyen volt például a „fészken ülő Nap” költői képe, amelyet felfoghatunk egy részleges napfogyatkozásnak, amikor a Hold úrrá lesz a Napon, azt elsötétíti, s ennek a fényváltozásnak a darabban fontos dramaturgiai jelentősége lesz.

Jelen példánknál maradva, az öt Hold megjelenését felfoghatjuk költői túlzásnak is, Shakespeare-nél nem ritka, hogy túlárad a fantáziája. A jelenség azonban valós, a természetben ritkán ugyan, de előfordulhat, hogy egyidejűleg több Napot vagy Holdat érzékelünk. Az ún. „halo” jelenségről van szó. A „halo” görög szó, kört, körívet jelent. Akkor keletkezik, amikor a magas felhők jégkristályain megtörik a fény, s az égen ún. mellék-Napok, mellék-Holdak jelennek meg, amelyeket a

magyar népnyelv Napkutya, Holdkutya, VakNap, VakHold, nota bene Napfattyú, Holdfattyú nevekkel illet. Ezek után már csak rajtunk múlik, hogy miképpen értelmezzük ezt az újabb Shakespeare-i fénymegnyilatkozást.

Ha a történetet csillagmítoszi keretben is interpretáljuk, mint eddig részben tettük, akkor megállapíthatjuk, hogy a darab szinte összes szereplője következetesen következetlen és így olyan, mint-ha csupa vak Napok, vak Holdak, melléknapok és mellékholdak szaladgálnának a színpadon, mintha a fattyúból kerülnének ki azok, akik „vakon látnak”, mint pl. Richard:

„Richard:
Bolond világ! Bolond kötés! bolond királyok!
(...)
E simaképu úr, az önhaszon,
Csiklándó önhaszon, mind a világ
(...)
Írány-, cél-, szándék-, pálya-, súlyegyen-
Veszítve,
(...)
Ha dús leszek, ez a szó lesz erényem:
Nincs bűn, csak élni koldusan, szegényen.
Ha már királlyal érdek szót szegyet:
Jer, jer, haszon, imádlak tégedet!”

A simaképu úr (értsd: hajatlan, szakálltalan) olyan kerek, mint a telihold, mint Richard, akinek önhaszna abban nyilvánul meg, hogy visszatükrözi a Nap fényét, (fény) hasznot húz a Naptól (király). A „Ha majd dús leszek” elszólás nemcsak emberi hatalomra és gazdagságra vonatkozik, de Naptól kapott fényteljességre is, teliholdságra. Ún. manifeszt szinten természetesen arról lehet szó, hogy Shakespeare korában, a reneszánszban a megjelenő új minőség, vagyis a nagybetűs egyén és annak individualizmusa, önérdeke, önhaszna, egoizmusa, stb. egyre nagyobb teret nyer és ez a térnyerés a közösség rovására íródik, maga a közösség pedig másodrangú szereplője lesz a kornak az egyén, az egyéniség után. A királyok elvesztik korábbi szakrális voltukat és rossz példát mutatván hiteltelenné válnak alattvalóik szemében, akik viszont éppen a rossz példa okán válnak maguk is „fényvesztetteké”... Ezért beszél Richard is irányvesztésről, céltévesztésről, szándékvesztésről, pályavesztésről, mert „vakon látja” a kibillent kort, s ennek szellemében csatlakozik az egyénhez maga is.

Valami hasonlót fejez ki az öt Hold, mint természeti jelenség és költői kép a darabban, ugyanis szimbolikus töltéssel bír, és ennek köszönhetően társadalmi jelenségekre is vonatkoztatható, pl. arra, hogy utaljon a potenciális királyjelöltekre, János király vélt vagy valós ellenfeleire-riválisaira. Próbáljuk megfejteni a rejtvényt, menjünk sorjában. Adva van János király. Tegyük a kör közepébe, hiszen mégiscsak ő a király, az a bizonyos „béna”, aki nem trónon, de éppen egy Hold fészkében ül, talán ki sem látszik. A körülötte keringő „mellékhold (vakhold, holdfattyú) pedig Richard, aki tudjuk, kicsi verébként került a körpályára (fél)unokaöccsi mivoltában. Richard, a szó megszokott értelmében, nem riválisa János királynak, ő képviseli (ahogy ezt szerepéről mások már megállapították) a par excellence tulajdonságát a királyságnak. (Lásd: Szőnyi György utószavát William Shakespeare: János király, Európa Könyvkiadó, 1986, 144. oldal.) Bizonyos szempontból tehát olyan, mintha János király mellett, helyett, annak nevében stb. már gyakorolná is a királyságot, mégis, ahogy ezt már korábban megállapítottuk, személyében elsősorban egy Hold-hóstit tisztelhetünk. A három hátramaradt „mellékhold” tulajdonképpen nem rendelkezik ún. Hold tulajdonságokkal, sem a szó asztrológiai, sem asztronómiai értelmében. Pont a reneszánsz időszakában kezdtek különválni és külön

életet élni ezek a diszciplínák. Inkább amolyan fény-tünetekként lehetnek jelen Shakespeare éjjeli egén. Arthurról, az igazi riválisról már megjegyeztük, hogy ő képviseli a fenséget (fennséget) sarkcsillagi minőségben. Henrik, János fia csak az utolsó felvonás, utolsó színében jelenik meg, és a történet szerint minden trónkövetelés nélkül veszi át apja királyságát, szinte tudtán és akaratán kívül. Ezúttal is mintha Richard volna az, aki királlyá kiáltja a fiút:

„Richard:
És most ez ország örökös királyi
Díszét te öltsd fel, édes önmagad.”
(utolsó felvonás, utolsó szín)

Olyan érzése van az embernek, mintha most Richard visszaadná Henriknek azt, amit annak idején maga János királytól kapott: a felemelkedés lehetőségét.

Akkor Filepből lett Richard, aki „királyközelbe” került, most egy hercegből lesz király. Hiába, Richard „viszi a prímet”, ő a megmondhatója, ki legyen a király. De térjünk vissza Henrikhez. Érdekes, hogy Shakespeare fontosnak tartja Henrik belépőjénél az ifjú királyjelölt szájába adni azokat a szavakat, amelyek árulkodóak hercegünk tudományos ismereteire vonatkozólag:

„Henrik:
Késő: az összes vérnek élete
Már veszni indult: s az oly tiszta agy
(Hol, mint gyanítják, a lélek tanyáz)
Üres ábrándok által hirdeti
Halandó léte alkonyát.”

III. Henrik tehát a jelek szerint birtokában van a korabeli anatómia és élettan egyes tanainak, tudja, hogy az agyban lakik a lélek. A pszichológia csak a tizenkilencedik-huszedik század fordulóján kezdett kialakulni, gyökerei pedig visszanyúlnak az alkímiához, asztrológiához, de a boncoláson alapuló ún. modern orvostudomány is hozzáadta a magáét a lélektan önálló diszciplínává válásához. Shakespeare korában még általánosan elterjedt volt az a nézet, hogy a szív az érzelmek, a lélek lakhelye, ehhez képest Henrik igazi reneszánsz-felvilágosult, aki járatos az ember testi-lelki labirintusaiban. Mintha magát a gyászt, saját gyászát is ilyen észemberként élné meg: nem annyira a szívével, mint inkább az agyával.

Henrik ősképi kisugárzása nem igazán feltűnő, inkább ember, mint fény minőség s fénye is eléggé halovány. Mintha maga se nagyon lelkesedne a váratlanul fejére pottyant(ott) koronáért, mindazonáltal tudja, hogy most neki kell uralkodni körülkerített birtokán; ez ugyanis a Henrik név jelentése. A körülkerített birtok természetesen Anglia, immár (az elvesztett) francia területek nélkül. Ő tehát a harmadik (vak) Hold a körön belül (körülkerített birtok). A Lajos név háborúban szerzett hírnevet jelent. Vele, Fülöp, francia király fiával zárul az a bizonyos „Hold-négyes”, vagyis a „mag” a holdkörben. Nevére rászolgált, hiszen igazi harcos, győztes hadvezér, olyan, mint Mars, a háború archetípusa, s minden jel szerint ennek az istenségnek a megszemélyesítője, igazi Nap-ellenség. Shakespeare mindvégig trónörökösként (dauphin) tartja számon (szemben Henrikkel, aki „csak herceg”), és nem csak a francia trónra gondol, de az angolra is:

„Lajos:
Enyémnek tartom Arthur örökét,
(...)
Nem azt kiáltják e sziget lakói,

Hogy partjaikra szálltam: Vive le Roy!
Nincs-é kezemben a kártyák java
Elnyerni könnyen ez egy koronát?”

A „vive le roy” azt jelenti: éljen a király, a korona az korona, Arthur öröke pedig Anglia, Lajos ezek szerint szívvel-lélekkel beleélte magát nem csak a harcokba, hanem (szemben Henrikkel) szinte a fején érzi az angol koronát, s a trónt a fenéke alatt.

Míg Lajos marsi, harcos karaktere elsősorban a darab vége felé domborodik ki, addig a „hőssze-relmes” Mars már a bemutatkozásnál teszi a szépet (ha némi unszolásra is) Blankának, aki viszont éppen eladósorban lévő ifjú leányzó (János király unokahúga). Neve szerint fehér (Blanka fehéret, fényeset, ragyogót, tisztát jelent) és mint ilyen, Vénuszt jeleníti meg, aki viszont a mítoszi hagyomány szerint éppen Marsnak rendeltetett.

Blanka sem első látásra szereti meg Lajost (ha egyáltalán megszereti), nála az elvárásoknak való megfelelés a legfontosabb (ő azon kevesek egyike a darabban, akinél az önérdek nem játszik szerepet). Valójában mindketten, Lajos és Blanka is felső utasításra kötnek érdekházasságot, ahogy ez már a királyi dinasztiáknál lenni szokott. Shakespeare mindazonáltal gondoskodik arról, hogy fiataljaink mitikus karaktere is érvényt kapjon, ezúttal viszont az ún. mítoszi szokásokkal éppen ellentétben:

„Fülöp király:

Mit szólsz te, gyermek? Nézz a hölgy szemébe.

Lajos:

Cselekszem váltig; én bennök csodát

Lélek, csodálatos látványt, atyám:

Árnyát találok bennök enmagamnak,

Mely, bár fiadnak puszta árnya, ott

Nap lesz, s fiadból árnyékot csinál.

Sosem szerettem magamat, bizony,

Míg képem ott nem láttam függeni

Levonva hízelgő lapján szemének.

Richard:

Levonva hízelgő lapján szemének,

Felkötve egy redőre homlokán,

Négyé tagolva kamráin szívének:

Szerelmi áruút kémelem magán;

Kár, hogy levonva, felkötve s tagolva

Ily szeretőt kap egy hitvány bagoly ma.

(...)

Blanka:

– Hogy amit benned látok, az szeretni

Való – csak ennyit: hogy semmit se látok”

(második felvonás, második szín)

Azt várnánk, hogy Lajos és Blanka annak rendje és módja szerint nézik egymást, mint a szerelme-sek és szemeik ragyognak a boldogságtól. Ehelyett Lajos a saját árnyékával találja magát szemben Blanka szemében, és ezt a tényt háromszor is fontosnak tartja kihangsúlyozni. Mit láthat ezek után Blanka? Természetesen a nagy semmit. A (vak)holdak, a (csillag) mítoszi időből és ennek követ-keztében a saját szerepükből is kizökkennek, sem Marsként, sem Vénuszként nem funkcionálnak,

fénye vesztettek, nem látnak, nem látszanak, nem láttatnak. Pedig Blanka vénuszi fehérsége (az asztrálmítoszi hagyomány a fehér gyöngyöt és a szintén fehér színű őnt társítja ehhez a bolygó-istennőhöz) és Lajos marsi baglya (ugyanaz a hagyomány a baglyot Mars bolygó-istenhez rendeli – lásd Athéné (Minerva) és Árész (Mars) vetélkedését –) jelzik, hogy eredendően minek, milyennek is kellene látszaniok, ha egymásra, egymásba néznek. Nem véletlenül ismételteti Richard cinikusan Lajos szavait és hasonlítja az ifjú trónörököszt a bagolyhoz ugyanennél a résznél.

Richard egyszerre leplezi le a fiatalok „szesztelen szerelmét”, Lajos árulását és fejezi ki saját féltékenységét, elvégre maga is fiatal. Árulkodók Richard szívről-, szívhez szóló szavai. Mintha nem is Lajos szívére vonatkoznának, hanem a sajátjára, hiszen a dauphin szívet nem is emleget, végig árnyékról beszél. Richard viszont „kiteríti a szívét”, amely nála (Henrikkel szemben) még mindig az érzelmek központja, így a szerelemé is. Ez a kivetített szív ugyanakkor négy részre van tagolva, vagyis 4 üregű reneszánsz szív is egyben, anatómiai képlet, a keringés szerve. De ami talán a legérdekesebb, hogy ez a négy negyedszív egy egészet alkot, ahhoz hasonlóan, mint ahogy a Hold is négy fényváltozatban mutatja magát egynek, annak, ami. Richard tehát úgy úz gúnyt Lajossal, hogy közben magát definiálja...

Visszatérve arra a bizonyos baljós égi jelre, jelenségre, látomásra, fénytüneteményre, stb., amely szerint egyszerre öt Hold volt látható az éjszaka egén, mégpedig négy helyben álló és egy, amely ezeket körbekerिंगte, megerősödhet bennünk az a gyanú, hogy Shakespeare valamifajta hátsó gondolattól vezérelve, vagy inkább előre megfontolt szándékkal csinált holdhóstit a maga által kitalált Faulconbridge Filepből. Már csak azon csodálkozunk, hogy miért is nem ezt a nevet adta darabja címéül, hiszen mint láttuk, akár ő is lehetne a történet főszereplője.

(folytatjuk)

T. Doromby Mária: Fuga, 2014

Elv – Hit – Magatartás

Tallózás az irodalomban

„Exegi monumentum aere perennius, / regaliq̄ue situ pyramidum altius” – Horatius *Melpomenéhez* írott ars poeticájának sorai jutottak először eszembe, mikor Román Károly *Tallózás az irodalomban* kötetét olvastam. A Horatius-ódában megfogalmazott költői hitvallás vissza-visszatérő indaként szövi át a kötetbe válogatott írások gondolkörét. Egyrészt figyelemmel kíséri a görög-római élményforrásból táplálkozó költők ars poeticájának legújabb felismeréseit; másrészt a *Melpomenéhez* írott ódában is megfogalmazott: „lentről jött s meredek csúcsra jutott” költők pályaszakaszát az első rezdülésektől a kiteljesedésig követi nyomon. A mélyből induló, költői magaslatokba jutó Bokros János világekpi szemléletváltásáról olvashatjuk: „életformát váltott, kiszakadt gyerekkorának falusi társadalmából, és egy merőben új kollektívum, az értelmiségi társadalom tagja lett” (165). Hasonló a pálya íve Takács Imre költői szereputat-váltásánál: „nagyon messziről jött, szinte évszázadnyi távolságból, mégis [...] történelmi korszakokat átlépve érkezett meg az egyetemes magyar, sőt európai kultúrába” (90). *Néhány szó a költészetéről* bevezető tanulmányban is az aurea mediocritas költőjére hivatkozik a szerző: „Horatius, a római aranykor leghíresebb költője sem abban látta halhatatlanságának forrását, hogy mit énekelt meg, hanem abban, hogyan tette azt” (12). Román Károly jó néhány írásában horatiusi szemléletre hivatkozik. Csanádi Imre pályakezdetén a babitsi *In Horatium*-ódában olvasható „soha-meg-nem-elégedés” filozófiai ihletét véli felfedezni. Vadász Géza *Janus Pannonius epigrammáiról* írott kötetében szintén ott lüktet a görög-latin ókor valósága. Szopori Nagy Lajos finn versfordításaiból válogatva Mirkka Rekola egyik költeményében a 20. századi „Exegi monumentum” csendül fel, bár nem oly fenségesen, mint Horatiusnál, mégis „törékenységgel, játékos bájoságával sokkal emberibb”. Végül az antik kultúra hagyományait – igaz Höldelrin szűrőjén át – fedezi fel Kalász Márton költészetében. Román Károly irodalomkritikusi attitűdjét tehát az antikvitás, a humanizmus időtállóan bizonyult eszméi vezérlik.

A székesfehérvári tudós tanár a dunántúli régió irodalmából válogatja írásainak legjavát. Szubjektív és mégis hiteles portrét fest a Dunántúlon felnevelkedett írók-költők-műfordítók pályájának egyes állomásairól. Szubjektív, mert választott szerzőihez személyes élmény köti; és hiteles, mert otthonosan mozog a szerzők kötetében: pontosan látja a költői magatartásforma változását, az írói pálya alakulását. A műfajilag is változatos kötet a teljesség igénye nélkül válogat: irodalomtörténeti tanulmányokból, recenziókból, alkalmi beszédekéből (köszöntő, szoboravató, nekrológ).

A *Tallózás az irodalomban* három nagyobb szerkezeti egységre bontja az írásokat. A *Klasszikus és modern lírai áramlatok* fejezet elsősorban az 1950-es /60-as években induló lírikusok pályaszakaszait mutatja be: többek között a Zámolyon nevelkedett, a népi kultúrához, pannon tájhoz vonzódó Csanádi Imre; a somogyi származású zenei-képzőművészeti inspirációkra is felizzó Fodor András; a parasztság életét idillikus érzékenységgel ábrázoló Takács Imre; a Kilenec költőcsoporthoz tartozó, groteszk írást fogékony Péntek Imre; a népies lírai realizmus, a dunántúli tájlíra örököséként induló Kalász Márton költészetét. A *Tragikus sorsok – arcok és álarcok* fejezet a humoreszk eszközeivel játszó, a társadalmi élet jelenségeit szatirikus elbeszélésekben bemutató Bajor Andor; a múltba forduló novelláiról, aforisztikus naplójegyzeteiről híres Sobor Antal; a szülőföldjéhez erősen vonzódó Bokros János; a Szent Ágoston-i módon szemlélődő Bódás János és az elfeledett Neményi László mun-

kásságát méltatja. A *Mítosz és valóság* záró ciklus többek között a 63-antológiában együtt jelentkező költők (László Zsolt, Heiter Tamás, Németh J. Attila) pályáját; a nyelvész és Ady-kutató Kovalovszky Miklós naplóját valamint az 1996-os székesfehérvári várostörténeti kalauzt ismerteti. Ebből a felsorolásból is érzékelhető, hogy Román Károly irodalomkritikusi iránytűje főként dunántúli szerzők égtájaira mutat.

Az 1950-es/60-as években induló költők első köteteiben felleli az elődök hangját. Csanádi pályakezdetének gazdag formavilágában antik strófaszerkezeteket, szonett-variációkat; Fodor András első verseiben József Attila- és Weöres Sándor-hatást; Péntek Imre lírájában József Attila-i magatartást és -mértéket fedez fel. Tömören, találóan fogalmazza meg Péntek Imre költészetének lényegét: „Legfeljebb csodálkozhatunk azon, hogyan lehet ennyi keserű élményt, tragikus tapasztalatot ilyen könnyed, ironikus és groteszk nyelvi formába szuszakolni” (69). Választott szerzőinek útját a stílusimitációs szárnypróbálgatásoktól az érett költői megnyilatkozásig követi nyomon. Takács Imre pályájának fordulatát a *Kőangyal*-kötetben megjelent *A férfi tánca* című ars poeticához köti: „A férfi tánca tehát valóban korszakváltást jelent Takács Imre költészetében. Létformát, költői szerepet, beszédmódot is váltott” (84). Kalász Mártont az „érdes világosság költőjének” nevezi, aki- nek összetett művészi világában ihletforrásaiban „ott lüktet szinte valamennyi idő: a babiloni kor, a közelmúlt, a jelen és az alig sejthető jövő is – a transzcendens világ” (103). A magyar tradíciók mellett a multikulturális tájékozottságot, a modern művészeti irányzatok iránti fogékonyságot – Bartók és Stravinsky nyomán – Fodor András költői kiteljesedésében is feltárja. A poézis lényegi jellegzetességeinek bemutatása közben találóan idéz, majd árnyaltan összegzi a pályaszakasz egyes állomásait.

Pécsi Györgyi Kányádi Sándor-monográfiájáról közölt recenzióban elsősorban a költészet spirituális vonatkozásait méltatja, vagyis az irodalomtörténész azon megállapításait, amelyet az erdélyi lírikus igen összetett metafizikai istenkereséséről ír. Pécsi Györgyi méltatása rendhagyó a tallózások sorában, hiszen Román Károly többnyire saját élményeit, tapasztalatait rögzíti. Írásain átüt a személyes hang: költői-írói léthelyzetek feltérképezésekor az egész ember alakja átsugárzik.

Gondolatainak szövedékébe ágyazottan rendkívül szubjektív hangon nyilatkozik Bajor Andor és Sobor Antal munkásságáról. Néhol szinte anekdotaszerűen ír a találkozások élményéről. Legszemélyesebb emlékei szűkebb baráti köréhez tartozó pályatársához, Sobor Antalhoz fűzik. 1960-ban történt székesfehérvári találkozásukról a következőket vallja: „Itt ismertem meg a nagyszerű embert, író, a kiváló tanárt, aki csakhamar azok közé a kevesek közé tartozott, akik hiányoznak az embernek” (161). Részletes elemzést kapunk Sobor *Párizsban szép a nyár* című kötetének múltat és jelent összekapcsoló, lírai hangulatokkal átszőtt novelláiról valamint tematikai szempontból is változatos naplójegyzeteiről. Román Károly igen pontosan fogalmazza meg a napló műfaji jellegzetességeit: „Egy megírt napló ugyanis nem csupán kordokumentum, hanem a naplóíró személyiségének is pontos rajza, hiteles ábrázolása [...] írója átcsempészi személyiségét, szociális, erkölcsi, esztétikai értékrendjét egyik korból a másikba. [...] az írói reflexiókból végül is vallomás lesz, igazi confessio” (152). Sobor *Naplójából* Szóts István filmrendező gondolatait idézi: miszerint a művészet nem öncélű játék, hanem „elv, hit, magatartás”.

A szerző Sobor Antal életművét méltatva írja: „együtt volt benne az író, a tanár, az ember és a városát szerető polgár. [...] Szerényen, de igényesen élt, mert a lelke volt igényes” (161). Ugyanez az igény jellemzi Román Károly írásait is, mert igényt kelt azok lelkében, akikhez szólni kíván: fehérvári lokálpatriótaként, tudós tanárként, kritikusként, hitét, elveit soha fel nem adó emberként vall irodalmi barangolásairól. *Tallózása* olyan 20. századi dunántúli kortükör, amelyben választott szerzőit a „non omnis moriar” horatiusi eszméjével teszi halhatatlanná az utókor számára.

Szemes Péter

Érlelő nyarak tartaléka

(Lángi Péter *Őszidőm* leltára című kötetéről)

Öt esztendővel a debütáló *Késői invokációt* követően, az idei könyvhétre jelent meg Lángi Péter második, *Őszidőm leltára* című kötete. A 2008 és 2014 között keletkezett versek és fordítások legjavát közreadó, tenyérbe simuló gyűjtemény nemcsak létével, de – amint a fülszövegben Péntek Imre, az első recenzens Geresits Gizellára hivatkozva, találónan kiemeli – az „egyéni, kiforrott hangú költő” „stilisztikai igényességét”, poézisének ismételten megmutatkozó „harmóniára vágyó etikai tisztaságát” tekintve is igazolja, hogy a nyugdíjas évek zavartalan(abb) alkotói légköréhez kötődő pályakezdés, az a bizonyos „invokáció”, késői volt ugyan, ám korántsem elkésett. Hiszen ahogyan a szerző – a fedélen látható – kedves hegyi gyümölcsfáinak termései megtartják őszi zamatokban a nyár érlelő melegét, úgy őrizte-csiszolta Lángi Péter is a tanári hivatás és a korai nyugdíjas évek során felgyűlt írásait, hogy legjava ne csak maga és családja, de egész közössége örömét szolgálja, s ami legalább ilyen fontos: a zalai irodalom és a szűkebb pátria, Keszthely és környéke literatúráját, kulturális kincseit gyarapítsa. E tekintetben teljesnek mondható az értékek időszaki leltára, melynek felvételénél, saját szerkesztőjeként, a korábban használt receptet alkalmazta ismét az alkotó. A kötet korpuszát ennek megfelelően tizenegy (mikro)ciklus képezi – ami sokszínűségével a szerteágazó költői tehetséget, mesterségbeli tudást tükrözi, ugyanakkor az az érzésünk is támadhat, hogy az erősebb felütést követően, a rövidebb, futamszerű ujjgyakorlatokban elveszti az anyag a szükséges hangsúlyokat, a súlyosabb mondanivalót megfojtják a rá következő rögtönzés-jellegű szövegek.

A *Zámolytól Zaláig* egység az életút főbb állomásait járja végig. A visszaálmodott falu világát, a vérteljes gyermekkort (*Vallomás, Nyárnyitó nyüzsgés*) és a vidék gazdag hagyományait (*Kerekszentmás*) követően az ősoktól táplált „kemence-lélek” (*Útravalóm*) fűtő-hevítő szellemiségű „első városát”, a tartást és tudást adó Fehérvárt idézi. Melynek nemcsak a csodákat, a „komoly falakat” köszöni meg (*Ballada első városomról*), hanem az emberré avató szavakat is, köztük a legendás Mohácsy tanár úrét (*Röpke pillanat*), valamint a munka először formáló-faragó rendjét (*Esztergapadnál*). Utóbbiak nemesítették magát Lángi Pétert is kovásszá, egykori szeretett iskolája és nemzedékek diákjai számára – nem véletlen, hogy szomorúan szemléli az eltűnő nyomokat, s érzi az emlékőrzést és -állítást fontos feladatának (*Volt egy iskola*). Ám nagyobb történelmi távlatban és a tágabb térségre tekintve, a továbbélő, mátt termékenyítő múlt értékei megbecsülésének szebb példáit is felmutatja: a vonyarci Szent Mihály-domb üzenetét, a viharból megmenekült Élet dicséretével (*40 halászok éneke*), a nemzetek megbékélését hirdető Zalavár mintáját (*Mocsárvár titkai*), vagy a számtalan víg szüretnek örvendő, „hétsház éves kicsi templomot” (*Egregyi szüret*). Joggal említi a *Zalai képeslapok* Deák-szövegében tehát:

„Pipázva az ámbituson
ámulna a haza bölcse,
mennyi kincset rejtegetett
szűkebb páttriája földje.”
(*Kehida*).

Nem beszélve a rontó idővel dacoló, az ősök dicsőségét hirdető bérci romkoronák (*Három hegyek*)

mellett a színeit bontó táj örök szépségéről (*Zalai képeslapok – Őszi Zala*), az erdők ölelésébe zárt „békés fészek” nyugalmáról (*Zalai képeslapok – Várvölgy*), a gyógyulást és enyhét adó termáltóról (*Zalai képeslapok – Hévíz*), vagy az újabb pihenést, kikapcsolódást szolgáló helyekről, mint a gyenesi „dombközi rét” (*A Nagymezőn*) és a letűnt paraszti világot bemutató közeli tanya (*Fenyvespusztán*).

A kötet cím-adó ciklus darabjai is azt igazolják, hogy összegzésnek és nem számvetésnek kell tekintenünk az *Őszidőm leltárát*. Ebben az inventárban pedig éppúgy megfér a kikeletvárás (*Tavaszcaváró leoninusok*), a „fehéren masírozó fekete had” lármás tömege ellenében a nagy olasz költő két füredi falevelének elirigylése (*Levelek*), a csupa fény és szabadság nyarak emléke (*Miféle nyár volt?, Határtalan szabadság?*), akár a hálás-évdő hangvételű, hitvesnek szentelt (*Gyere, párom!*), vagy éppen a boldog-büszke unoka-versek (*Játszik az unokám, Máté*). A „szeretetre kitárt élet” (*Skatulyába*) kevésbé boldog pillanataiként utóbbiak pandantjai is megjelennek: az öregedés nyűgeit (még humorosan) festő *Levél a Vénüléshez* és *Őszidőm leltára* (zárlatában a kötet két talán legjobb sorával: „Élem műéletemet, / mígnem életmű leszek.”), illetve a betegségről-szívmitétről szóló *Szíves krónika*. Az operáció történetét bemutató verses naplót – szép gesztussal – a zalaegerszegi szívsebész, míg a lábadozás heteit összefogó *Héttoronybant* a septicus sebészet dolgozóinak dedikálta a szerző, ilyen módon is köszönve nekik a segítséget, a támogatást. A közbeeső 70. születésnap csendes, kórházi megünneplése (*Különleges ünnep*) így egyúttal a visszatérés öröme (*Hát visszatértem*), a vita nuova reménye („Élek végül is, és él az öreg remény: / lassan megjön erőm, s holnapután talán / habzsollak, te szabad világ.” – írja a *Héttoronyban* zárlatában) mellett a „konok csodatévők” dicsérete is. Az ágyhoz kötöttséget, a kórterem zártságát pedig a – jó szerkesztői érzékkel a ciklus végére emelt – *A kertben* térbeli nyitottsága, gazdag vegetációja és az ottani munka boldogsága oldja. S itt mintha az egyik kedves fában (talán a kötet fedelén is ennek képe szerepel) önsorsa köszönne vissza:

„Egy konok kajszifa a kedvenc.
Az elmúlással feleselt:
csonkítva is életre serkent,
s termékeny ágakat nevelt.”

Klasszikus és kortárs literatúránk jeles alkotóinak hódol egy-egy verssel az *Irodalmi főhajtások* egység. A tölgyek alatt, a közeli búcsún merengő Arany (*Arany János elmenőben*) és a nagy mesemondó, Jókai (*Mesélt, mesélt, mesélt*) emlékezete mellett – vérbeli pedagógusként – két feladványt is ad a szerző olvasóinak: a *Nyugatba tört magyar* és *A költő* számos, életre és műre történő utalásából könnyen kitalálható, kiknek szentelte e két szöveget. A „gyötört lelencányra” lelő, illetve a „valódi világot” hörpintő elődök idézésén túl, születésének centenáriumán – a *Falusi hangverseny Robogó szekerek* tételének ritmusát követve – *Tündérsíppal* köszönti Weöres Sándort. S az évfordulás tisztelgő írások sorát gyarapítják a két zámolyi földinek, Csanádi Imrének (*Örökét vállalom* – évtizedek távolából, már jócskán posztumusz) és Csoóri Sándornak (*Megkésett születésnap köszöntő* – a 80. apropóján), valamint két zalai pályatársnak: a 70 éves Utassy Józsefnek (*Verseid tüzénél* – sajnos szintén odaátra) és Péntek Imrének (*Hűen magadhoz!*) ajánlottak is. A közelmúltban eltávozott nagykanizsai Szoliva Jánost pedig ekként bocsátja végső útjára (*Hiányzol a tájból*):

„Verseid már búcsúzkodtak,
sír felé költő ballagott.
Csupán egy más dimenzióban
sőhajtanak újabb sorok,
ma már csak ott.

Csendesebb a Mura,
üresebb a város,
hiányzol a tájból.
Béke veled, János!”

Másként, egy-egy klasszikus vagy modern olvasmányélmény – meghatározó jellegzetességeire, cselekményelemeire épített – tömör összefoglalásával, zanzájával – immár a szerzőktől a művek felé lépve – kapcsolódik az irodalomhoz (és a történelemhez) a *Könyvjelzők*. A rövid, néhány soros szövegek, amellet, hogy költői formagyakorlatok, egyfajta szubjektív kánont vázolva – a nagykanizsai tudós tanártól, Harkány Lászlótól kölcsönzött mottót követve, miszerint: „Értelmiségi az, kinek asztalán egy könyv mindig olvasásra vár.” – ajánlói is a zömében nagyepikai munkáknak. Köztük érezhetően vannak Lángi Péternek különösen kedvesek (ezekről több „könyvjelzőt” készített), s a szerzők közül ugyancsak szerepelnek néhányan több alkotással: Márai például három regénnyel, Móricz az *Erdély*-trilógia darabjaival, sőt a sorban egy zalai, a szintén keszthelyi Cséby Géza is helyet kapott, akinek *Sors-címerkép* című családtörténetét így foglalja össze:

„Tudd meg – mikor minden politika gyanús –
volt idő, hogy épp a miénk volt etikus.”

Az irodalom mellett a „néma költészet”, a festészet is megjelenik az *Őszidőm leltárában*, hiszen a *Szólnak a képeket* helyi képzőművészek munkái ihlették. Ez esetben – akárcsak Markó Bélánál vagy Papp-Für Jánosnál – a vers világa nyilván jóval összetettebb, mivel egy reflexióra reflektál az alkotó, akire így a kép dolog-mivolta, tárgya és az abban, azáltal feltáruuló univerzum egyaránt hat (nem beszélve adott esetben a külső tényezőkről, mint az alkotó viszonyai, egyéb művei, a bemutatótér, a környezet, esetleg a közönség). Mindezt próbálja összefogni a *Különös kalandban*, ahol Takács Ferdinánd kiállításán kalauzol, míg a *Kinyílt a Balaton virága*, *Az ablak*, a *Talán, hogy benne vész*, a *Maroknyi melegség* és a *Tűz és jég* a MŰSZAK elnevezésű cserseztomaji közösség tagjainak egy-egy képét „szóltatja meg”. A *Hektor búcsúzott* és *A búsképű lovag* pedig két, tanári pályájához köthető emléket elevenít: az egykori testnevelő tanár, illetve a volt diák szép, az intézménynek maga készítette festményt ajándékozó gesztusát.

A *Zámolytól Zaláig* helyei után a neves szülötteket, a lokális pantheon jeleseit is megidézi az *Arcok, sorsok*. Közülük a szülőfalu XVII. századi, gályarabságra hurcolt prédikátora, Alistáli György Fejérhez, mindenki más Zalához, pontosabban Keszthelyhez kötődik. A Fő téren leül a mecénás gróf szobra mellé (*Festetics padján*), akinek halálát Nagyváthyéval együtt gyászolja meg (*Tengernyi veszteség*), feltűnik a volt kerületi képviselő, a szabadságharc hőse, Csány László mártírúma (*Hazámért szívesen*), szonettel adózik Asbóth Sándor emlékének (*Az emigráns*), sőt két hölgy alakja is feldereng: az „ezer-szer áldott” Szendrey Júliáé (*Minek nevezhetünk...*) és a zsidó származású szépségkirálynőé, Simon Böskéé. Utóbbi koszorúját ekként fonja meg:

„Feltűnt, mint üstökös, ragyogva:
tündér suhant tavunk felett.
A bája bűvölt, őt rajongta
hullám, a part, a völgy, a hegy.

Libbent tovább. A hon, a csonka
tapsolt, feledve gyászt, sebet:
a magyar szépség lázba hozta
Párizst s a gőgös kontinenst.

S hogy gyűlölet álmába mart,
szárnyát ledobta hát örökre.
Majd életére fent fogat.

Nyirkos, dohos pincébe lökve
megélt szegény. Vagy roncsa csak?
Zsidó volt, tegnap szépe, Böske.”
(*Miss Európa, 1929*)

Otthonai nagyjai mellett az otthoni kedvesekről: rokonokról, barátokról, tanítványokról is megemlékezik. A még szerettei körében időző, ám tán már az odaáton merengő nagyapáról (*A megbékélés csendje*), a fia tragikus halálával megbékélni képtelen anya kínjáról (*Anyai fájdalom*), az ép testben „romos ésszel” vegetáló ismerősről (*Mit veszít?*), a vasúti szerencsétlenséget szenvedett szorgalmas és tehetséges diákról (*Torzóra zárt élet*). A kötet egyik legjobb, ugyanakkor legkeményebb verse mégis az, melyben egy másik volt növendéke, az állami gondozottként felnőtt Lakatos Miklós életeseményét mondja el, akiért egyszer csak megérkezett korábban sokáig hiába várt szülője (*A találkozás*):

„Megjött értem, megjött az anyám,
akit eddig csak álmomban láttam,
legjobbnak, -szebbnak, -kedvesebbnak.
S hiányát fájtam.
Megjött értem, ma megjött az anyám.

Megjött értem, megjött az anyám,
kinek írtam, színeztem száz lapot,
ki nem óvott, ha megaláztak,
magamra hagyott,
s most jött értem, huszonnégy év után.

Megjött értem, megjött az anyám,
nem hozott arcán mosoly-meleget,
rám mordult csak, hogy „gyerünk haza!”,
s meg sem követett.
Megjött értem, így jött el az anyám.

Megjött értem, megjött az anyám,
s könny kimarta éjek közénk álltak,
kínzó vágyak, örökké vérzők,
s némán a vádak,
s megtudtam, már soha nem lesz anyám.”

Szintén a *Zámolytól Zaláig* ciklusból, a *Zalai képeslapok* anzixaival rokonok a *Sárgult képeslapok* levelei. Négy évtized utazásait foglalják össze röviden, felvillantva egy-egy erdélyi (*Vajdahunyad*), lengyelországi (*Varsó*), ausztriai (*Bécs*), illetve természetszerűleg több hazai (*Keszthely, Eger, Budapest*) és a nyelvgyakorláshoz kötődően orosz (*Moszkva, Leningrád /Szentpétervár/, Zagorszk /Szergejev Poszad/*) város arcát, a hozzájuk fűződő élményeket. Az európai települések mellé egy egzo-

tikusabb, a Kaszpi-tenger menti azeri főváros, *Baku* is bekerült, melynek gazdag történelmét, lakói mentalitását és fő bevételi forrását így egyesíti a szerző:

„Aki szultánt, cárt, komisszárt
hordozott nyakában,
mossa orcáját a világ
legnagyobb tavában.
Nyüzsgő népe teszi dolgát.
'Kapaszkodva fegyverbe, csak
remegjenek minden urak!
A hullám jön!' – bólogatják
sokat látott olajkutak.”

A múlt felől a jelenhez térnek – mintegy a *Késői invokáció* hasonló egységét folytatva – a *Magyarországi levelek*. Az írások adresszáltja itt nem fiktív kortárs, az „Édes Bátyám”-ként megnevezett Mikesnek szólnak a „távoli időbe” a mostról hírt adó sorok. A 8., 2009. decemberi, keszthelyi keltezésű episztoლა a nagy előd stílusában köszönetet mond, amiért e romló világban a régi levelek „nádméze” könnyíti a lelket, a 9. (szintén keszthelyi, 2012. januárjából) a nevelésen, saját pályáján elmélkedik, míg a 10. (Szépkilátó, 2012. március) Eötvös Károly Tündérországát, a pannon tenger szépségét mutatja be.

Különböző embertípusok, jellemek és a mindennapok jelenségei lépnek elő a *Sze(re)plőink s egy-némely anyajegyünk* szentenciózus pársorosaiból. A zömében ironikus szövegek a szerző közéleti érdeklődését igazolják (*Kampány, Szavazói óhaj, Jó vezető, Köszereplők, Mimóza*), ám az is nyilvánvalóvá válik belőlük, hogy naprakészen követi az oktatási rendszer változásait (*A bűn, Pályázat, Reform, Minőségbiztosítás, Tudomány és politika*), sőt – kötődve a *Könyvjelzőkhöz* – Tamási Áron hőséneke híres „csodaszerét” is játékba hozza ekként (*A rengetegben*):

„Rengeteg ha sárral beszórt,
tisztá vízzel lemoshatod.
De szeplőre, szemölcsre
legjobb Ábel kenőcse.”

Hasonló a *Haikuk*, vagy – Kányádi szavával – „körömversek” hangvétele is. A *HAIKUtya mindenségít!* és az *Emberi dolgok* darabjai, a *Tüntetés* vagy a *Válassz!* a napi bosszankodnivalót tükrözik, s e műfaj szabályait csak formálisan tartó szövegek (nincsenek benne például évszak-szavak – e tekintetben talán Halász Albert Tükörben pocsolya kötetének háromsorosaival rokoníthatók) sorában a ciklus közepére emelt, a többtől eltérő *Nap-Napút-Út* triptichon kínál csak (felfelé-befelé) menedéket:

„**Nap**

Nincs ma fényözön,
felhőfátyolban a Nap,
kedved is szögön.

Napút

Utak, a Földé:
Naptól, Naptól, Nap körül.
S az én útjaim.

Utak a Napba,
melegbe, ragyogásba,
fénybe, halálba.

Út

Utak, íveltek,
görbülők önmagukba,
én is magamba.”

Az előző kötetben megkezdett munka folytatásaként, az utolsó egységben ezúttal is az orosz irodalom klasszikus és kortárs alkotóitól fordított írások kaptak helyet. A kései klasszicizmus nagy költője, Gyerzsavin múlandóság és halhatatlanság kettősségét éneklő dala (*Időfolyónak...*), a romantikus Tyutcev (*Nappal és éjszaka*), Kolcov (*Dal – Ne dalolj, csalogány...*) és a kiváló Lermontov (*Nem, Byron, nem* – ezt a verset többen is átültették nyelvünkre, például Szabó Lőrinc vagy Lator László) mellett az örökségükből táplálkozó, már-már a szimbolistákat előlegező – szintén gyakran magyarított – Fet egy verse (*De sokszor álmodtam...*) is gazdagítja az anyagot. A mostaniak közül a 80 felett járó Jevtusenko (számunkra talán József Attilát idéző *Azt álmodomjával*), s az itthon kevésbé ismert, ám Oroszországban meghatározó szerzőnek számító Ahmetyev, Kibirov (*Messze jár-e a baj? Nem jár messze.*) és Szuhotyin (*Kéz kúszik a papíron...*) szövegei szerepelnek a rövid összeállításban. Utóbbiak esetében különösen fontos az itteni közlés, hiszen Lángi Pétert az alkotók (és művek) első fordítói között tarthatjuk számon, így a saját versek mellett az *Őszidőm leltára* e tekintetben is fontos és értékes gyűjtemény. Melyet a jövőben – immár esetleg eltérve kissé a bevett szerkesztési elvtől – remélhetőleg mind több új, önálló líramű követ majd, igazolva, hogy bő tartalékot hagytak még az érlelő nyarak.

(Pannon Tükör Könyvek, 2015)

Gelencsér Milán

Elmélkedés a tekintetek vonzásában – Németh János & Goya

Keresztury Dezső: Németh Jánosnak
(részlet)

„Ahogy a gyermek kréta, szín, vonal
játékával formálja látomását,
amit az ősz emlékezés sugall...”

Jelentéskeresés a hagyományban – Élet és halál

Szturnusz felfalja gyermekét – Francisco Goya festményén a mitikus alak, Szturnusz egy olyan ősz kolosszus képében jelenik meg, aki bár kinézetre emberszerű, teste mégis irreális arányokkal bír, tömörszerűen merev és megmozdulása mindenképpen problémásnak tűnik. Ez az ormótlan darab hús azonban őrzöng: odahelyezve és magára hagyva az üres térben görcsösen, indokolatlan és mostanra felesleges erővel ragaszkodik gyermeke (teremténye) puha csonkjához, aki valószínűleg korábban maga környékezte meg az óriást. Szturnusz nyitott szája tele, de ordít, és kifelé mered a képből, a nézőt nézi fenyegetően, azt, aki jelenlétével emlékezteti impotenciájára önnön teremtésének visszavonási kísérletében. A festészet autonómiájának megsértése a hang(osság) ilyen intenzív ábrázolásával botrány és katasztrófa – de hogyan léphet mégis működésbe? Ami Szturnusz hangszálait első ízben megpendíti, az a *tekintete*.

Nyomasztó, állandó lebegő veszélyre figyelmeztető tekintet, ami nem árulkodik kimerítően az okáról és emiatt megfelfejthetetlenül vonzóvá válik, nos, ugyanezzel a tekintettel hajol felénk Németh János *Élet és halál* (agyagmázás samott, 70×46 cm) képéről a központi ördög alak busó maszkra hasonlító arcával. Amit itt az üres, bemélyített tekintet (ellentétben az emberpár látványosan domború szemével) *mozgásba* hoz, az tulajdonképpen a figura teljes csontos váza. Ha Goya Szturnuszát neveztük meg, mint térben és időben mozdulatlanságra ítélt létezőt, Németh János Halálja – amint fantáziánkkal lendületbe hozzuk – csapágygolyós ízületeivel maga a tankönyvi gördülékenység. Keresztury Dezső Németh Jánosnak írott verséből idézve: „...a művészi alak, / mely mozdulatlanságából kiszárnyal”. Ennek a valószerűtlen mozgósíthatóságnak a lehetőségét előlegezi meg elegánsan és egyáltalán nem tolakodóan – az autonómia felfüggesztésével! – a figura *képkeretből kihajoló feje*. Azt érezhetjük, hogy feltartott karmaival bármikor a Goyánál látott pusztítást vihetné végbe. Mindjárt el is jutottunk oda, hogy az „élet” attribútumait (élénkség, mozgás, erő, stb.) az ördögnek tulajdoníthatjuk, és Szturnusznál vagyunk: a halált jelentő igazi létező, aki rámutat a nála egyébként is kisebb, egyszerű ember tehetetlenségére – a passzív, élettelen, nyugodt és ölelésükben összeforrt

Németh János:
Ördög
(a harkányfűrdői
domborműről)
1970

Férfi és Nő archetipikus alakja, akárcsak a rájuk érthetően hasonlító *Ádám és Éva* fedőmázos kerámia statikus címszereplői, szemben a *Paradicsom butélia* tekerőző kígyójával. Ádám és Éva, akik később a *Meditáció*n már pásztor és asszonyaként jelennek meg. Mert lehet, hogy az anyagot tekintve az

ördög szemei vannak korongszerűen kilyukasztva, mégis ez sejtet lelkivilágot (de legalábbis valamit ott benne) és nem az emberek valóban semmitmondó, *üresen* gömbölyödő tekintete, mintha fricskaszerűen agyagból munkált gölemdíszletek lennének a Halál csontos ágyéka alá terelve.

Itt érdemes megemlíteni *A harkányi dombormű ördögalakját*, az egyik talán legijesztőbb ördögét Németh Jánosnak, ezt a falképet kinőtt, teljes alakot öltött, egy méteres karmos, patás szörnyeteget. Ijesztő, hogy ilyen anatómiával, szinte pusztán mértani testekből állva mégis *létezik*, ijesztő, hogy micsoda törzsi gyökereket érzünk mögötte, a sámáni arc mögött, ijesztő a pulzáló, ősi gonoszsága. Ijesztő, hogy következetesnek látjuk az ábrázolását az *Élet és halál* figurájával.

Hogy folytassuk továbbra is kizárólag az *Élet és halál* dimenzióinak felfejtését, rakjuk egy rövid időre félre az antik mitológia korai alakját és vonalvezetőnek – ha már korábban idecitáltuk, de éppen hogy csak érintettük – tegyük meg a keresztény hagyományt és annak egy korai alakját, Lucifert. Lucifer, mint az elsők közötti teremtett (ha ugye nem „mindöröktől fogva él”) közeli és kedves kapcsolatban állt Istennel – így lesz egyre tisztább és értelmezhetőbb az a hatalmas, már-már groteszk *köldök*, ami középen, és így pozíciójából adódóan kiemelt helyen tátong. Németh Jánosnál láttunk már kis, kupicaszerű köldököt (*Az uszoda frízén* például) és formás gombra hasonlított is (*Neptun-figura, Gondolkodó, Fekvő akt*), de az *Élet és halál*, úgy gondolom, egészen más probléma elé állítja a befogadót. Most nem csak esztétikai funkcióval bíró plusz, nem kizárólag a rémisztőség árnyalásának, a túlvilági idegenség ábrázolásának eszköze, mint mondjuk a rongyos denevér/angyalszárnyak, hanem az ominózus figura *lényegéhez*, eredetéhez tartozó jegy. Egy sarkaiból kiforgatott *memento mori*, folyton duzzadó, emlékeztető, tátongó úr. A köldökzsinór, a bensőségességet garantáló összekötő csatorna nyomtalanul kirántva. Talán innen az a hipnotizáló tudás, ami az arcáról sugárzik, mert elvitathatatlanul érezzük, hogy bár kényszerűen, de ez a lény tud (tudása van), tudja, mit formált köré a művész és hogy ő zsigereiben az alatta könyöklő, esetlenül (ártatlanul) erotikus, telt idomú pár *negatívja* csupán, és ezért néz úgy, ahogy. A teremtés megkísértéséről beszélhetünk és ugyanakkor kivonulásról megadó kézfeltartással, ha fenntartjuk, hogy a kettő nem esik esetleg egybe. A sartré-i szabadságra ítéltetésben az embernek felkínálták saját világának megdöntését, s többé már nem a halál ijesztő, hanem az élet lett szorongató.

Krisztus-ábrázolások – Meditáció és A Megfeszített

A megértésre kiválasztott újabb művekhez az eddig járt útról való kényelmes letéréshez eligazodási pontnak szúrjuk le ismét ezt a már bejáratott karót, Goya *Szaturuszát*. Így először kísérletet teszünk arra, hogy a *Meditáció* (agyagmázás samott, 74x49 cm) és *A Megfeszített*¹ (agyagmázás samott, 67 cm) főalakjait együtt elemezzük, mintha már a szerzői intenció is az egymás mellé rendelés lett volna (természetesen ez nem igaz), hogy kiderüljön, mennyiben árnyalják egymást. Később pedig szétszedve a szálakat, amiket korábban önkényesen kíváncsiságból összesodortunk, szó lesz a két műről külön-külön is.

Messziről indulva, szintén kíváncsi keresgélésből kreáljunk egy problémát – ugyanazon esemény belső pontjait látjuk-e, egy széles, mindkét oldalról nyitott spektrumon: Krisztus nem régóta, de már (*Meditáció*), és még, de nem sokáig (*A Megfeszített*) a kereszten? Kell-e tudnunk, hogy nem az érme két oldalát nézzük, ugyanazt a pillanatot újragondolva, esetleg egymással külső-belső viszonyba állítva (az egyén meghasonulása önmagával, belső viszály kivetülése – *Élet és halál*)? Vajon a *Meditáció* – vulgárisan fogalmazva – egy semleges életkép szemben *A Megfeszített* Golgota-esemény *éli éli* pillanatával, és időben megelőzi azt? Sőt: ki az, akit nekünk ezen az alkotáson a meditáló szerepébe kell helyeznünk? Ha Jézus Krisztust, az már csak önisméltés: ott leszünk, ahonnan éppen

¹ A Keresztury Dezső VMK „Németh János 80” Kossuth-díjat ünneplő, jubileumi kiállításának plakátján is látható.

Németh János:
Meditáció,
1986

szegekről lógó csengők mutatnak rá. Ezek a csengők három egyformán lehetetlennek tetsző szcenárióban tudnának megszólalni: egy a matériából fakadó nyilvánvaló abszurdításban (a műalkotás világán kívüli szél meglóbálja őket), egy mesésben (tudniillik mocorogni kezd a krisztusi tenyér), vagy pedig egy olyanban, amit úgy olvashatunk, mint az egyszerű ember körül leheletnyi távolságra beígért változás (a „közel, mégis oly távol” tipikus esete), aminek nem kell kizárólagosan szakrálisnak lennie. Messziről a karácsonyi csengőszó tradíciója is megidéződik.

A *Meditációnak* és az *Élet és halálnak* van egy közös „őse” tizenhárom évvel korábról, ami Németh János *Gyökerek* című albumában úgy van feltüntetve, mint *Krisztus a Göcsej térfalról*. A kereszt és a figura ábrázolása szinte ugyanolyan, de egy-egy csengőpár lóg mind a két oldalon, a Krisztus-alak jobbra tekint és az arcának megformálása hasonlít az *Élet és halál* ördögének arcához. Ugyanakkor finoman, de felsejlik egy klasszikus Zeusz-fej is ezen a görögös Krisztuson és a testének a megmunkáltsága is sokkal tömörszerűbb – ismét ott vagyunk, ahol az antik és keresztény hagyományok összeérnek. Erre az átjárhatóságra példának felmutatható még a (csoda)*Szarvas* és a *Szent Mihály*

az előbb elkalandoztunk, egy eseménysort próbálnánk rekonstruálni. A címválasztás ez esetben különös, de egy ilyen kultúrtörténetileg súlyos alak jelenlétében a rá való asszociáció adná magát. A belátó, s belátásból fakadóan rezignált (halk visszacsatolás a Goya-kép áldozatához) központi figura, Krisztus: *meditál*.

De nézzük úgy ezt a képet – az eredeti alkotói szándék szerint –, hogy félre tesszünk minden történetiséget *A Megfeszítettel*. Emeljük ki a modern, népies pástort és a hozzá tartozó nólakot az egész hagyományt közelebb hozni és univerzálálni kívánó státuszából, állítsunk a fókuszon és tegyük meg *őket* főszereplőnek. Hirtelen minden kapcsolatot megszüntettünk és a korábbi kérdéseket teljesen költőivé tettük. Száznolcvan fokos díszletezés váltás: az útszélien vagyunk két megpihenő (meditáló) emberrel egy Krisztus-kereszt alatt. Szépen megkomponált, szimmetrikus falkép. A gyanúkat igazoló bizonyíték ugyanakkor bizonyíték az alkotói nagyszerűsége is. Németh János egyszerűen azzal, hogy *hova helyezi el a szegeket* a kompozícióban, teljesen más történetet tud szinte ugyanabból az alapanyagból fabrikálni. A klasszikus, berögzült kép, ami számtalanszor villan fel a perifériákon egy-egy út alatt: Krisztus enyhén megdőlt fejjel, *tenyere* átütve, a kereszten felül egy kis összekötő ív. Van egy szomorú statikussága ennek a képnek; betokosodás egy határhelyzetbe, amire a keresztfába vert

arkangyal sárkányának (ördögének) pózbeli könnyű rímeltethetősége. A zalaszentmihályi emlékmű Szent Mihály – a teljes kompozíció igen látványos, 100×300 cm nagyságú – olyan, mintha Goya *Caprichos*-sorozatából csípte volna ki Németh János. A háttér „hiánya” azt az érzetet kelti, hogy a figura teljesen egymagában áll, néhány kavargó, látomásos csillagalakzat került csak elhelyezésre a feje fölé. Maszkulin hős harci pózban, kezében jelképével, a karddal; mégis, ehhez a pózhoz egy majdnem kifejezéstelen, ugyanakkor éteri, megigéző arc társul. Egészen más szemekkel tekint ki a képből az arkangyal, mint amelyet a *Pihenő férfinél*, *Assisi Szent Ferencnél* vagy akár *Szent Kristófnál* láthatunk. Párja leginkább *A Megfeszített* Jézus Krisztusa lehet.

A *Megfeszített* már a címével elhelyezi a művet egy markáns kulturális-irodalmi hagyományban, a krisztusi konnotációval töltött szót ráadásul a művész kapitális kezdőbetűvel személynévvé emeli.

Egy olyan szubjektív megközelítés artikulálódik, ami eltorzítja a valóságot, mintha az extatikus állapotba került Jézus belső rezdülései vetülnének kifelé. Krisztus már-már kinövi keresztjét (a szegek a csukló felett), az agancsszerű töviskoszorú a homloka körül hatalmas, egyre nagyobb teher. Szűk neki a keret és a figura maga nagyon plasztikusan ábrázolt, tényleg megkapóan uralja a teret. A tekintetében és a lebiggyesztett ajkakban van valami olyan többlet, ami rokonságot felételez az *Élet és halállal* – ilyen fájdalmas felismerés hagyná ott a nyomát azokon, akik ennyire közel kerültek teremtőjükhöz?

Érintőlegesen a népiességről

Ne hagyjuk, hogy megtéveessenek a legtöbbször egyszerű, szimplán magyarázó címek. Mert bár tényleg mindent annak vehetünk, ami, és nincs semmi szükség költői misztifikációra vagy terelésre a címadásban – hadd érvényesítse a mű önmagát –, azért ott húzódik az életmű mögött a gondosan szerkesztett egyszerűség, egyfajta Petőfi-s varázs.

Úgy érzem, hogy Németh János mindig-támadhatatlan *népiességét* az egyenlőségjel másik oldalára helyezni a *derűvel*, nagyban leszűkítené mindenki játékterét, és az értelmezési tartomány egy korán levart mátrixához vezetne csak bennünket. Olyan közel hozzuk ezzel ugyanis magunkhoz, hogy mindent csak egy göcseji/zalai kulcslyukon keresztül látunk, és így éppen, hogy nem eléggé távolra. Mert azzal, hogy ennyire természetesnek és viccesnek veszünk mindent, amire a népiességről akaratlanul is asszociálunk, rengeteg díszet söprünk félre, mint nehezéket. Kategorikussá tesz ez a kulcslyuk: a parasztember élete van és a parasztember Krisztusa, a zalai dombság és az erdők állatvilága, de Némethnek túl szűk ez a rubrika. Elveszik az a kecses brutalitás, amire a derű maszkját aggattuk, az a Népiesség, aminek a gyújtópontján maga Dionüszosz ül mulatságot, s várja széttépetését.

Németh János:
A megfeszített,
1993

Cebula Anna

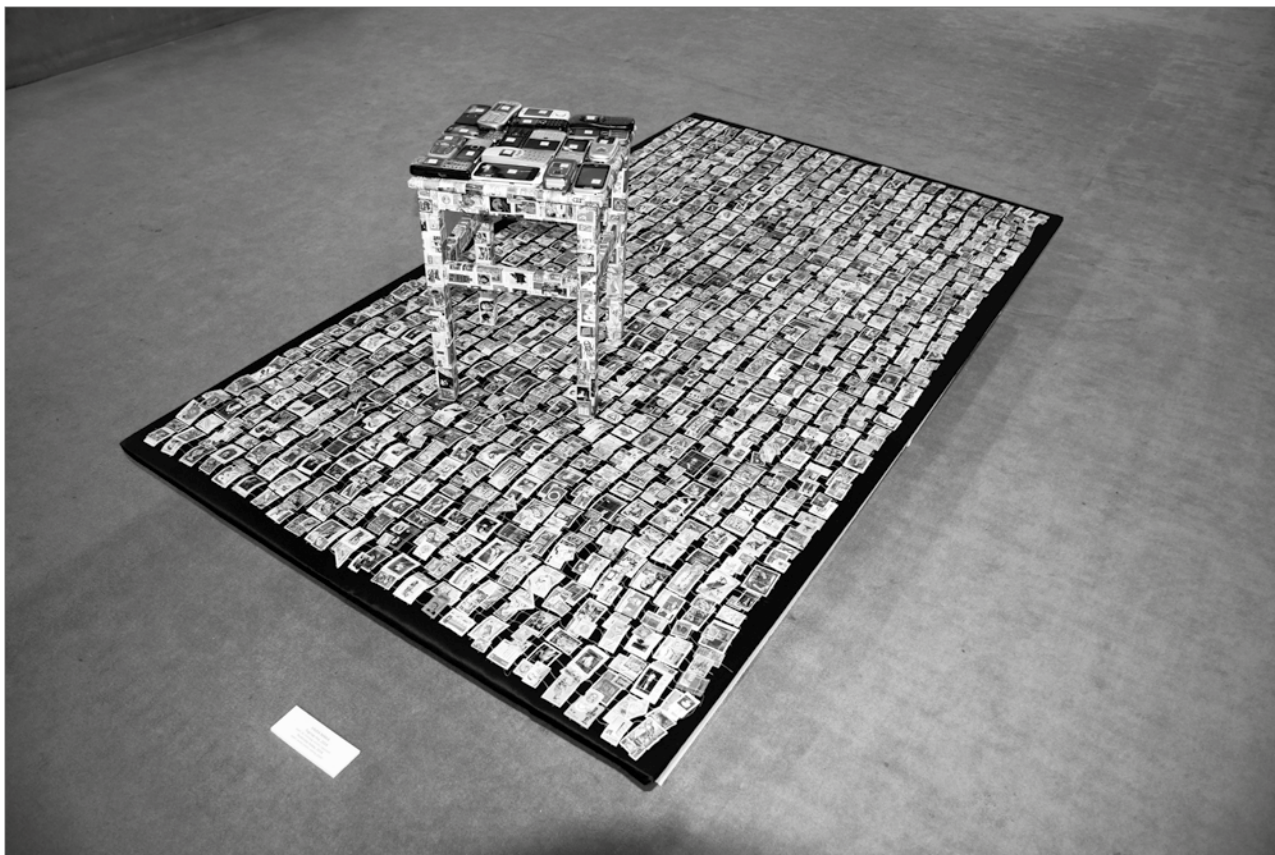
Textiltávlatok a Szombathelyi Képtárban

Közel 50 évre visszatekintve, mára bátran kijelenthetjük, hogy az 1970-ben útjára indított 1. Fal-és Tértextil Biennálé nagyon sikeres döntésnek bizonyult, mind Vas megye vezetése, mind pedig a helyszíni szolgáltató Savaria Múzeum részéről. A Savaria Múzeum, mely 1970-től 1986-ig adott otthont a biennáléknak, nem csak kiállító térként szolgált a textilművészet kibontakozását, hanem párhuzamosan megteremtette – ami ritkaság számba megy – a gyűjtés lehetőségét a szakmai háttér biztosításával, művészettörténész alkalmazásával, valamint gyűjteménykezelőt is vettek fel, aki a műveket gondozta.

Az 1988-tól a Szombathelyi Képtárba átkerülő kiállítás sorozat, 2000-ben átalakult háromévenkénti rendezvénné. Az elmúlt 45 év alatt az első Fal- és Tértextil kategória további 4 kategóriával bővült: 1971-ben Iparitextil Biennáléval, amely ma már a Textil Design néven ismert, az 1975-ben

Bányász Judit
ruhái

újtára bocsátott Minitextil Biennáléval, melyet már a következő évtől, 1976-tól nemzetközivé tágítottak, az 1996-ban, a millecentenárium évében elindított Nemzetközi Zászló Biennáléval, majd az 1998-tól, mint legfiatalabb diszciplínáival, a Nemzetközi Szalag Biennáléval.

Az idei 5. Textilművészeti Triennáléra – ennek megfelelően – ebben az öt kategóriában lehetett az idén jelentkezni. A zsűri döntése alapján a három nemzetközi kategóriában 19 országból (Magyarország, Ausztria, Szlovákia, Románia, Csehország, Lengyelország, Litvánia, Észtország, Hollandia, Belgium, Egyesült Királyság, Skócia, Dánia, Finnország, Norvégia, Franciaország, Spanyolország, Amerikai Egyesült Államok, Japán) kerültek be alkotások. Összesen 86 művésznek 100 darab műve, s ahogy korábban, a legtöbb műtárgy a miniatúrtextil kategóriában érkezett most is.

A fal-és tértexstil, valamint a textil design kategóriákban, melyek hazai alkotók munkáit sorakoztatták föl, ezúttal kevesebb volt az elmúlt évekhez képest a jelentkező, de témában, megfogalmazásban, kivitelezésben azt lehet mondani, hogy többnyire erős, ütős művek születtek.

Elsőként Solti Gizella *Flóra* címet viselő gobelinjét szeretném kiemelni. Az alkotás a Solti Gizellától megszokott finom és cizellált megfogalmazásban mutatja be a természetet. A képalírás első pillanatában tényleg azt hisszük, hogy ezzel a kárpitjával csak a természetnek állít oltárt a művész, ám ez még egy másik oltár is! Remsey Flóra az egy éve elhunyt gobelinművésznőnek is emléket szándékozott állítani az alkotó. Fájó, hogy közben ő maga is elhunyt alig néhány héttel a mű leszövése után, így Ferenczy Noémi utolsó élő tanítványának, Solti Gizellának ez lett az utolsó kárpitja.

Másodikként szeretném megemlíteni a tértexstilek kategóriájából Vajda Mária *Tegnap-ma* című alkotását, melynek fő alapanyaga a postai bélyeg és a mobiltelefon. Munkájában a kommunikáció elgépiesedését szerette volna megmutatni. A levél emberközeli és romantikus voltát a mobiltelefon

Vajda Mária:
Tegnap-ma,
2014

berobbanása szorította ki, ami ugyan meggyorsította az információáramlást, ám elvette a különböző formájú, alakú és színű, bélyegekkel ellátott, változatos levelek klasszikus örömét.

Nagyon szép, precíz kivitelű munkával jelentkezett a triennáléra Söptei Eszter. Az origami technikához hasonló módon, textilből készített *Halgeometria* című térkompozíciója ismétlődő világos és sötétkék motívumok sokasága.

Az 5. Textilművészeti Triennálé *Imago* témájához igazodva, Pápai Livia márkás, színes ceruzákból alkotta meg három darabos *Átalakulás* címet viselő ceruza szöttest. A háromdarabos munka mind-egyike más-más módon van „megszöve”, összeillesztve apró gumik segítségével.

Pázmány Judit *Párhuzamos világok* című műve, légiés, szinte úszik a Képtár éterében. Hozzá hasonló Orient Enikő fém kör kereten organzából készült, mandalához hasonló domborított textilje. Bár egyenesített drótokból készíti alkotásait T. Doromby Mária, mégis nála is a légiesség dominál, különöse, ha a *Fuga* című művét tekintjük.

A textil design kategóriában ezen a kiállításon is láthatjuk a ruháknak, az öltözködésnek kétféle megközelítését. Vannak olyan bájos, 2-3 darabos kollekciók – pl. Bányász Judittól –, amelyek nagyon is hordhatók és vannak olyanok, melyek inkább ruha-szobrok, mert anyaguk, terebélyességük, anyagtöbbletük, esetenként uszályuk miatt nem alkalmasak hordásra. Az idei triennálén az előzőekhez képest az öltözködési kiegészítők nagyon kis számban szerepelnek, alig van táska. Cipő és ékszer pedig nem is szerepel a bemutatkozáson. A lakástextilek pedig, a textilgyárak megszűntével, a hosszú évtizedek során teljesen kikoptak a kiállítóterekből.

Kis Iringó a zászló enteriőrben

A nemzetközi kategóriákra áttérve elmondhatjuk, hogy nem hiányzik belőlük a lendület. Az ötletesség, a témafelvetés most is sokféle, hiszen mindenki más. Mást akar, mást tud, más foglalkoztatja. Vannak olyanok, akik a természethez nyúlnak vissza, vannak olyanok, akiket a napi politika érdekel és miniatűr textiljük egyfajta kis fricska a kor kérdéseire. Vannak olyanok, akik a nagy munkák megalkotása előtt kicsibe tervezik, kivitelezik az elképzelésüket. De akadnak természetesen olyanok, akik csak ebben a kicsi méretben szeretnek alkotni. Vannak tömör és transzparens munkák, durva és finom kivitelűek, vannak színesek és monokrómok, készültek természetes anyagokból és mesterségesen létrehozott alapanyagokból egyaránt kiváló alkotások. A paletta most is nagyon széles. Kiemelném ebben a kategóriában a finn Tammi Minamarina *Egy úriember* című alkotását, mely gallérok sorát mutatja be egymásra fűzve, valamint az ausztriai Pock Gernot *Kiégetett textil* minijét, amely egy repülő pillangókkal teli kertet imitál.

A zászló kategória az idén több alkotást vonultatott fel, mint a 4. Textilművészeti Triennálén. Itt az erdélyi Orbán Anna Mária *Törékenység* címet viselő munkáját szeretném megemlíteni, melyben az emberi élet sérülékenységét kapcsolta össze a selyem finomságával. Hasonlóképpen szól az emberi életről, annak első kilenc hónapjáról Kis Iringó *Kilenc hónap* című alkotása, mely az anyaméhben alakuló ember-palántának a változását, kialakulását, imágó-ját mutatja be.

A szalag kategória, legfiatalabb lévén, még ki kell, hogy forrja magát, még meg kell, hogy szeressék és maguké-
nak érezzék a művészek ezt a műfajt. Itt Zachar Viktória alkotása volt számomra a legérdekesebb, a krokodilhoz hasonló, hajtogatásos technikával készült szalag.

Befejezésül leszögezhetjük, hogy a 2018-ban 50 éves jubileumát ünneplő avantgarde textilmozgalom mit sem vesztett erejéből, azonban komoly munkát jelent majd a szakmával foglalkozóknak, hogy újabb textiles generációkat neveljenek és állítsanak csatasorba, mert sajnos sok kedves, tehetséges művészünkől kellett az elmúlt években elbúcsúznunk örökre.

Söptei Eszter:
Halkgeometria,
2014

Péntek Imre

Tárlatról – tárlatra

A makro-és a mikrokozmos szín-játékai

*Ludvig Zoltán és Ludvig Dániel kiállítása
a zalaegerszegi Gönczi Galériában*

Nem túl gyakoriak a képzőművészetben a rokoni kapcsolatok. Az apa és fia, együtt, egy családban pedig még ennél is ritkább. Ám Ludvigéknál ez a csoda is megtörtént, a festő apa példáját gyermeke követte. Apja nyomdokába lépett.

Ludvig Zoltán képi világa sokunk számára ismerős. S lassanként fia, Dániel is mellé nőtt, nem csak fizikailag, festészetben is. Míg Zoltán a „szerves amorfnak” kötelezte el magát, addig Dániel – bár kétségtelen, hatott rá édesapja – más irányt vett. Egyrészt nem mondott le a figurativitásról, művein gyakran megjelenik az élet, a férfi és nő, igaz, részleteiben, groteszken, torzan, átírva, szürreális alakzatokat öltve. Ez az életesség aztán terjedni kezd: fűre, fára, kőre. A (gondosan lecsiszolt) kövek szemeket kapnak, a virágszerű lények/lányok *Hajnali zsongásba* kezdenek, a macskák fura lényekké változnak.

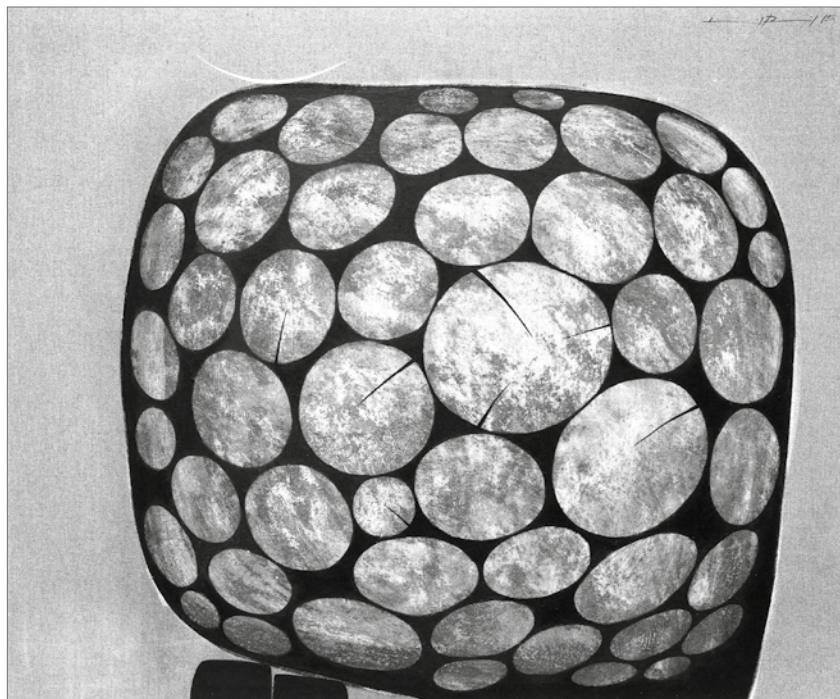
Míg Ludvig Zoltán az univerzum csillagállapotában kóborol, addig fiát, Dánielt a kis világok, mikrokozmoszok apró mozzanatai érdeklik. Mozaikokat lát/fest, apró anekdoták kelnek életre ecsetje alól. Szereti a vizuális gegeket, nem nyilvánít ki, inkább elrejt, eltakar, s csak némi felfedező hajlam birtokában találjuk fel a megoldó „képletet”. Nem csekély örömeinkre.

Enteriőr
a kiállításról

Nos, legutóbb ez a kettős, apa és fia közös tárlaton mutatkozott be a Keresztury VMK Gönczi Galériájában. Igaz, csak ízelítőt adhattak művészetükből, de mégis, az egerszegi közönség is ráérezhetett erre a sajátos együttesre, amely nem csekély nemzetközi ismertségre tett szert a részben tehetségük, részben a saját művésztelepi akciók nyomán.

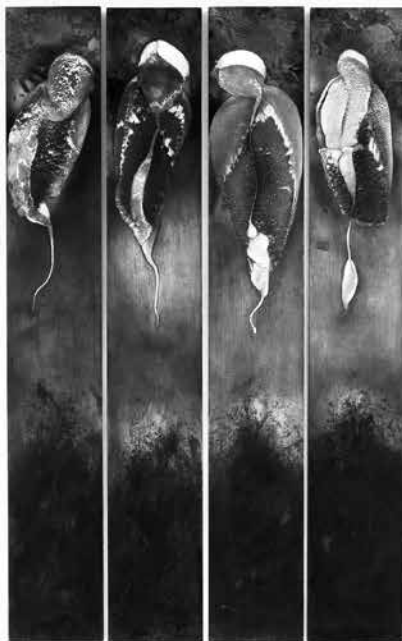
Azt mondtam, Ludvig Zoltánt az absztrakt, vegetatív és organikus formák kezdték érdekelni: mindaz, ami az élet keletkezésével, a maggal (sejtmaggal), csírával, bimbózással, sarjadással és osztódással kapcsolatos. A hártyákat beszövő (vér)erek, elasztikus burkok, a petesejt és spermák találkozása az élet folyadékban, a biológikum ezernyi változásának, „rajzásának” történései izgatták, s megtalálta a művészi átírás formanyelvét is ehhez a meglehetősen sajátos tematikához. Korai képein tanúi lehetünk, amikor egy-egy felnövekvő növényi szár, virág, levél miként alakul egyre sejtelmesebb, amorfabb alakzattá, mégis megtartva az eredeti mozgásforma logikáját, dinamikáját, a kibontakozás felsejlő ívét. Egy titokzatos, ismerős és mégis ismeretlen közeget sikerült teremtenie: a lefokozott létformák irizáló tartományát. A kezdetben bizarr vállalkozás mára beérett: Ludvig Zoltánnak sikerült ezt a térséget meghódítania, s felmutatni benne a szépséget, az esztétikumot. Ebben az „embrionális” világban még minden csak ígélet, a jövőt célzó felkészülés, erőgyűjtés a „nagy utazásra”. Talán ezért is volt képeinek optimista hangulata, üzenete: az élet elhivatottságát, az organikusság határtalan terjeszkedésének mámorát sugározva. A bergsoni „elan vital” – teremtő életlendület juthatott eszünkbe. Ez kifejeződött a visszafogott, de mégis megjelenő színességben, a szürkék bravúros árnyalataiban, a háttér megvilágító fénypáncsák játékban. Később a háttér „besötétült”, egy sajátos tömör, áthatolhatatlan fekete szín uralkodik a képfelületen. A szervesség helyét egyre inkább a szervetlen, kémiai folyamatok veszik át: az (ős)anyag áramlásai, átalakulásai, kavargása a „végtelen térségekben”. Annak idején Pascal írta le: A végtelen térségek örö-

Ludvig Dániel:
Wood pile

Ludvig Zoltán:
Univerzum ciklus XIII.

Enteriőr
Ludvig Zoltán
munkáival

Ludvig Zoltán:
Univerzum ciklus II.

kös némasága megborzaszt. Ludvig új, Univerzum sorozata is szorongást keltő látványok, formációk ijesztő, démoni erők kavalkádja. Melyeken feltűnnek a titokzatos írás vagy csillagjegyek, finom kis fémes „rátétek”, melyek (akár) a végzet pecsétjeit is jelenthetik. Egységes ez a (cím nélküli) teljesség: itt-ott tüzes izzások törnek meg felületet (talán a pokol előszobái), máskor erőlködő, holdsarló-foszlányok jelennek meg az alig tagolt, itt-ott áttört horizonton. Vagy ezüstös fény-suhintások szabadlják az indázó szövedéket, a fonalakkal, tömbszerű formációkkal telített sötét felületet, derengő világságot csempészve az örvénylő, forgó képződmények hátterébe.

A zalaegerszegi kiállításon is feltűntek az *Univerzum* ciklus darabjai: láthattuk a II-es, VIII-as, X-es és XIII-as számú képet. Egy kis nosztalgia is megjelent a *Születés* című képen, mely a korábbi hasonló képek bontakozó életelemeinek burjánzása. A *Vitalitás* is ebbe a körbe tartozik. A *Galaxis* viszont az *Univerzum*-képek előzménye: hatalmas erők gomolygása a végtelen térben. A *Rusalka* egy kis etnikai kitérő, kaland a tektonikus mozgások közepette.

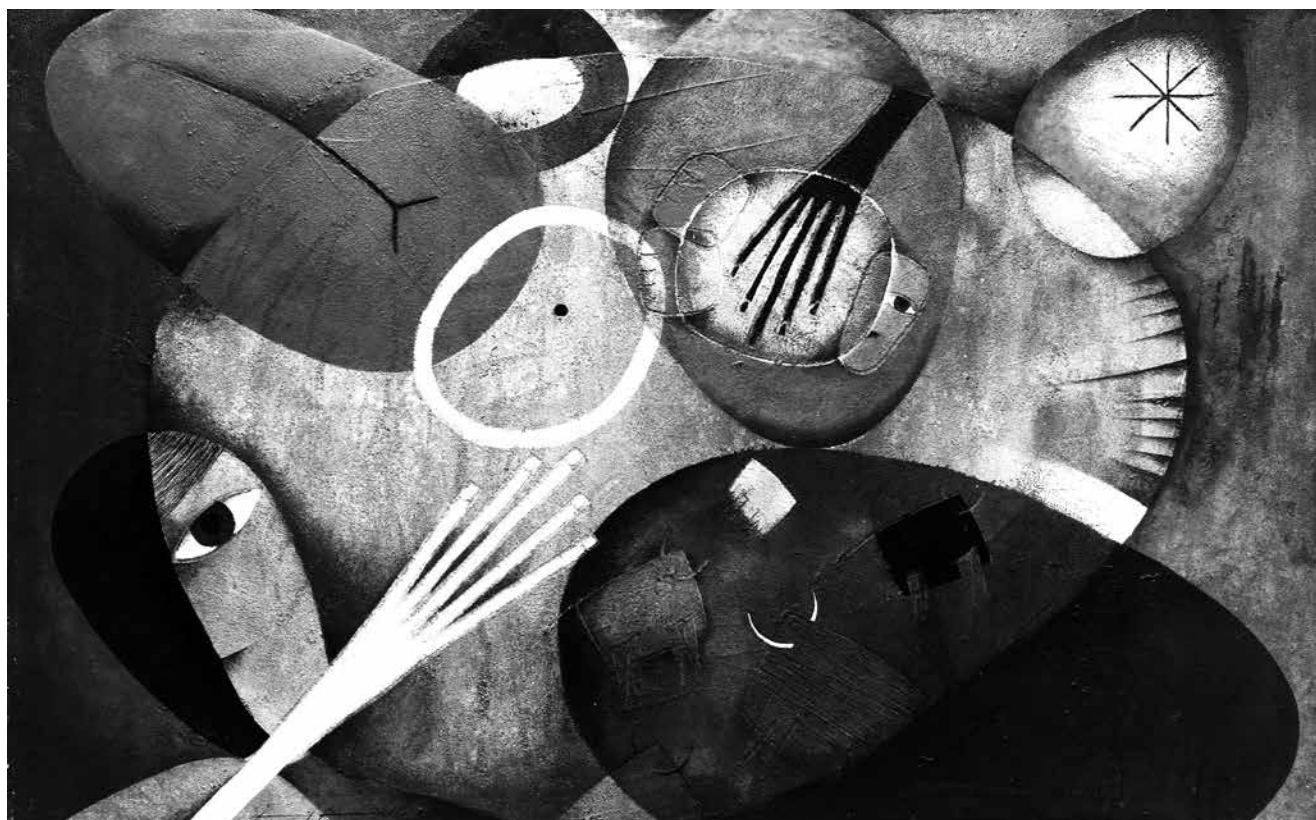
Természetesen eltűnődhetünk a változáson: az Univerzum-festmények komorságán. Van ebben tragikum

is, a szakralitás hiánya, keresése. Talán a pecsétek „feltörése” ad új olvasatot az iránytalanul kerengő anyag-biologikum masszának, a rendezésre-rendeződésre váró Organikumnak... Ludvig Zoltán – egyébként bravúrosan megfestett ”látomása”, festői prófécija – így nyerheti el értelmét...

Ahogy már jeleztük: a fiú, Dániel szereti az apró jelenségeket, közöttük kutat, keres és – talál. Számára létkérdés a belső (sokszor rejtező) szerkezet – ez plasztikáin teljesen nyilvánvalóan látszik –, a konstrukció, a jelenet (zsáner) elrendezése. Kedveli a „sokszögű” formációt, így rendez talányos dramoletteket. (*Így is, úgy is, Cím nélkül*) Figurái, portéri önkényesen átírt lények: a fej eltúlzottan nagy, egy kis hajtincs, itt-ott egy szempár vagy szem, s eldugva egy száj. Az életesítés jegyében. Hiszen e lények valamiféle természeti jelenségek, kő, föld, használati tárgy: de Ludvig Dániel számára játszótársak a Nagy (életnek nevezett) Kavalkádban. (*Játék*) A szemekkel ellátott *Kövek* tekintenek, a cicák, mint kockás takarókká alakult plédok mutatkoznak meg, s a körték aranyban pötytyőzik be a képfelületet. (*Pears in gold*) Olykor megrögzött vizuális közhelyeket provokál: így válik az Altamira-barlang archaikus élménye groteszk színjátékká, gyerekrajzszerű firkálmányokká. S egyik legkedvesebb képem az *Ölelés*: csak gondos megfigyelés után tűnik elő a precízen hajtogatott takarók alól az ott szorongó pár.

Játék és talány – talán így foglalható össze ez a bizzar képi világ. Rejtvényei teli vannak fura eseményekkel, provokálnak, kérdeznak, incselkednek, nekünk csak el kell fogadni ezt a kedves, síkban „lebegő” festmény-(bűvész)mutatványt.

Ludvig Dániel: Játék

Ha öt művész összekapaszkodik...

*Forma – Szín – Harmónia című tárlat
a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben*

A képzőművészeti életben változatos kiállítás-szervezési elképzelésekkel találkozunk. Lehet csoportosító elv a hely és idő, stílus, s találkozzhatunk egészen különleges elképzelésekkel is.

Nos, biztosan az egyéni megoldások közé tartozik az, amit Szényi Zoltán festőművész talált ki, amikor négy egykori csoporttársát kereste meg, hogy állítsanak ki közösen, a zalaegerszegi városi kiállítóteremben. Öt pécsi tanárképzős, a hatvanas évekből, akikből mára ismert művész lett, nyugdíjas pedagógus, akik a tanári pálya, a tanítás mellett próbálták elérni a művészet magaslatait. Nem törtek nagy babérokra, a klasszikus hagyományokat követték, s legszűkebb környezetük ihlette elsősorban őket. Gyakran szoktuk idézni: „Magyar táj magyar ecsettel”. Nos, rájuk mindenképpen vonatkozik ez a megállapítás. Az oktatás közepette elmerültek azokban a feladatokban, amik számukra a szakmai kiteljesedést jelentették. Aki e téren kicsit is ismerős: az tudja, ez a lehetőség egy szerény pályát eredményez, ám a megvalósulás örömét aligha lehet elvitatni helyi művészeinktől. Szényi Zoltán példáját jól ismerjük, kiváló akvarelljei, festményei meghozták neki a rangot, s társai hasonló cipőben járnak. Ki-ki a maga műfajában találta meg az önmegvalósítás értelmét, az ecsetet forgatva, vagy a vésővel keresve a legmegfelelőbb formát.

Klasszikus hagyományokat emlegettünk: valóban, egyikük sem hagyta el messzire a realizmus varázskörét, megelégedtek a látvány leképezésével. (Pásztor János próbálkozott egy szöveges festménnyel, de ez inkább kivételnek számít.) Portrék, tájképek, zsánerek, a legszemélyesebb élmények jelennek meg a festményeken, grafikákon.

K. Rácz Klára portrészorozata igazán lenyűgöző. Az avított tünő metódus itt egy életformát tükröz: a szűkebb, kisvilág alakjainak csoportozatát. A *Mariska néni* vagy az *Esti beszélgetés* meghittsége betekintést enged a mai magyar létviszonyokba, a vidéki élet kis szögleteibe. Egy ránc, egy mosoly, egy szempár röpít bennünket azokba a szférákba, ahol lelassult az élet, s nagy csöndek borítják be a megállapodott viszonyokat. A festő vissza akarja adni legbensőbb érzését, kötődését: azt, itt

vagyok, veletek vagyok, egy vagyok a megfestettel. Számomra e portréművészet az *Öreg részegessel* nyeri el valódi csúcspontját: egy olyan karaktert sikerült elkapnia, amelynek tragikus mivoltában ott ragyognak a humor és megbocsátás jegyei. K. Rácz Klára nem vállal túl sokat, ám azt maradéktalanul teljesíti.

Pásztor János igényesebb: nagyobb feladatokra tör. Formai világa bonyolultabb, mindenképpen mélyebbre akar hatolni. Szokatlan nézőpontokat keres (és talál), figuráinak egy-egy részletére igyekszik koncentrálni. Többlet utáni vágyát közvetíti az olyan kép, mint a *Partot érők*, ahol a víz és kövek játékának keres megfelelő kifejezést. (Talán e maximalizmus sikertelen megfogalmazása a *Dénes barátom mindörökké* című festménye, amelyen a különböző – nem túl szerencsés – motívumok utalnak az elmúlásra.) Viszont a *Zeneszüneten* a nyugvó kéz és a hegedű teste még e nyugalmi helyzetben is összetartozik. A *Plasztikus szépség* pedig hódolat a női test harmonikus formái előtt. Két tájképe – *Kőmosós szurdok* és *Eggyé válás* – a természet misztériuma előtti tisztelgés. Szólistája pedig a zenélő ember áhítatának, azonosulásának vonzó modellje.

Zsuppán István a naiv konstruktivizmus óvatos elkötelezettje. Meglátja témáiban a szerkezetet, a geometrikus játékot, és finom élel meg is jeleníti ezt. A *Dráva part* feltétlenül e jegyben született: a partszéli lombok egységesülő tömbjei és a fénycsíkokkal szabadalt, végtelen optikára állított víztűkör meredeken szakadnak egymásba, és mindezt a drámai látványt megkoronázza a vonalkázott „égi kárpit”. Kacérkodik a „balatoni” sárkányokkal, motor nélküli repülőekkel is, de nem sikerült mindig elkapnia a „látvány lényegét”. (*Balaton*) A *Június Vaszaron* a gabonátábla és a falu házainak, templomának kontrasztjára épül: a bakonyi falvak naiv báját közvetítve. A *Ferences barokk* pedig az épület ornamentikájának titkait igyekszik visszaadni.

Antal József a grafika művésze. Ceruzarajzai bravúros megnyilatkozások. A finom részletek, a leheletnyi apróságok, az alig észrevehető különbségek jelennek meg vonalai nyomán. A két rajz – *Nagyapám* és *Nagyanyám* – a szeretet megnyilatkozásai, az *Apám beteg* pedig az egyszerű munkásember apoteózisa. A görnyedt tartásban, az elesettségekben is jelen van a tettere készség. A micisapkás fej tehetetlenségében, elesettségekben is erőt sugároz. Tájképein ugyanez a részletgazdagság dominál: a *Csodálatos Szalajka I-II.* és a *Toszkánai táj* a bukolikus derű elementáris megnyilatkozásai. Festményei, tájképei erős színekkel készültek: mint a *Tavaszi domboldal*, vagy a *Késő őszi randevú*. A *Piroska* című színes aktya ugyancsak figyelemre méltó. Szobrai is érdekesek: plasztikai érzéke nyilvánvaló. *Corpusa* méltó megjelenítése a szenvedő Megváltónak, a *Bűnbeesés* pedig edényi elcsábítás jelenetét formálta kerámiába.

Klasszikus megközelítésről beszéltem, de Szatyor Győző – elsősorban szobrász – nem igazán fér e keretbe. Talán a félabsztrakttal írható le plasztikai világa. Fa-konstrukciói a téralakításnak mesészerű variációi: több *Bálványfa* című szobor került ki kezéből, melyek az emberi test és a fa viszonyát vizsgálják, különböző nézőpontokból. Az oltárszerű kompozíciók fölé magasodik a fa, s alatta a felszabaduló, bezáródó, ünneplő emberalakok. A stilizáló plasztikai „mesék” a magasba törés jelképei (is) lehetnek. A *Szerszámlemlékek* közelebb állnak a rurális avantgárdhoz: a különböző formációk ebből a szerszámvilágból nőnek ki, frissen készülve. A vasalt fa készítmények emlékeztetnek igára, szerszámnyélre, a régi falusi világ eszközeire. Gondos megmunkáltságuk némi nosztalgiával hozza vissza az elsüllyedt múlt tárgyi rekvizitumait. Szatyor Győző azonban fest is: jó

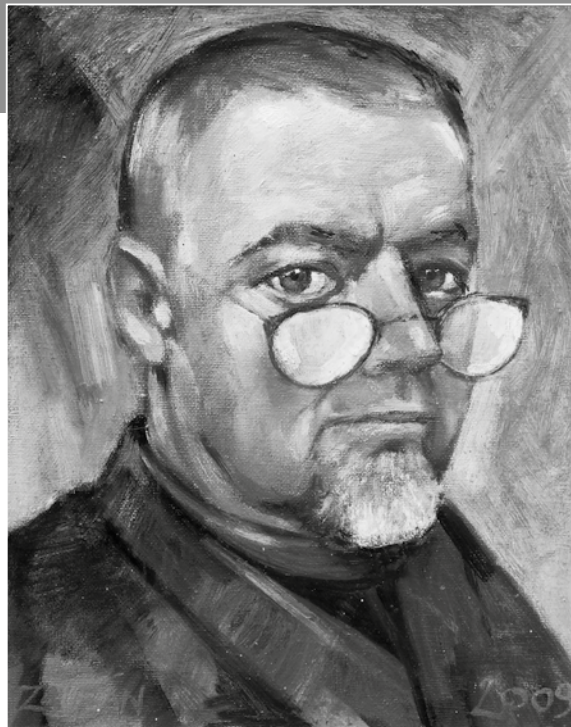
Antal József: Bűnbeesés

Szatyor Győző: Bálványfa

K. Rác Klára: Öreg részeges

Zsuppán István: Önarckép

néhány plasztikai motívumát képein is viszontlátjuk. Számomra a *Vas fiai* és *Busók* váltak emlékezetessé: az általa kidolgozott szürreális megjelenítés egyedi megoldásaiban.

Végül Szényi Zoltán, az ötletgazda, a szervező az, aki az akvarellről mindent tud. A tájélmény elementáris erővel válik képélménnyé: a bravúros ecsetkezelés, a színek érzékeny alkalmazása, a pillanat lendülete, sodra tükröződik képein. Egy-két folt, ecsetnyom, színárnyalat – máris kibontakozik a látvány (*Domboldal, Holdfényben*,

Szényi Zoltán: Sopron

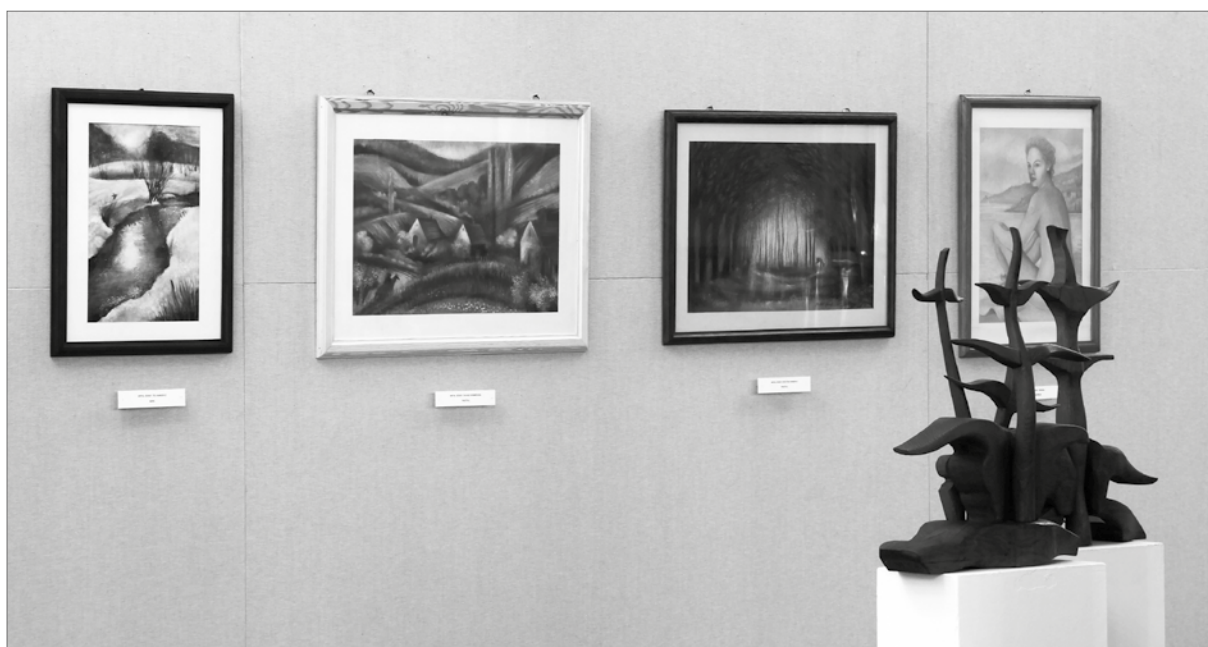
Estefelé), máskor a hajnali Zalaegerszeg jellegzetes, központi utcarészlete kerül ecsetvégre. Vagy Kávás jellegzetes házai, Sopron épületei jelennek meg vásznain. Őt is izgatják a téli fények: a lilás-barnás foltokból összeáll a *Téli Zala*. Az *Öreg tölgy* feketés jelenése morózusan üli meg környezetét. A humor sem hiányzik: a *Dorka és én* című kép unokáját és az ő karikatúráját ábrázolja.

Végül mit mondhatunk? A választott cím: *Forma – Szín – Harmónia* találó, kifejezi a kiállítók törekvéseit. Olykor szokták mondani: minden egyszerre van. Míg a képzőművészeti centrumokban izgatott kísérletezés zajlik, addig a magyar vidék alkotói eleget tesznek a bevált, megszokott ösztönzéseiknek. S szerintem – jól van így. A nyomot hagyni örök emberi vágya ilyen módon (is) láthatja az őt körülvevő világot. A kedveset, otthonosat, a mindannyiunk által jól ismertet. S ennek megörökítése ugyancsak kikerülhetetlen feladat.

Pásztor János: Kómosó szurdok

Kiállítási enteriőr

Kostyál László

Lewis Colburn installációja a Göcseji Múzeumban

Az installáció
a Göcseji Múzeum
kiállítóterében

Érdekes kortárművészeti esemény helyszíne volt augusztus utolsó hetében a Göcseji Múzeum földszinti aulája. A Philadelphiából érkezett, és egy hónapig Zalaegerszegen alkotó amerikai szobrászművész, Lewis Colburn állította ki itt készült, az őt a városban érő élményekre reflektáló *Three Museum Objects* című, háromrészes installációját.

Mindenkor érdekes, hogy egy messziről érkezett ember figyelmét mi ragadja meg a mi köznapi világunk számunkra természetesnek és többnyire jellegtelennek tűnő objektumaiból. Különösen így van ez, ha az illető történetesen szobrászművész, aki különösen is érzékeny egyrészt a plasztikai formákra, másrészt a történelmi múlt és a jelen kapcsolatára. Az amerikai művész az alsólendvai Pál Kátja képzőművész júniusban Zalaegerszegenre költöztetett – és az itteni művészeti életben váratlan pezsgést eredményező – D'CLINIC Studios című projektjének keretei között érkezett a városba. E projekt egy-egy hónapra ellátást és alkotási lehetőséget biztosít fiatal kortárs művészek számára, amely a világ bármely országából megpályázható.

Az iowai születésű, New Yorkban (Syracuse University) végzett Colburn jelenleg a philadelphiai Drexler University adjunktusa, itt szobrászatot oktat hallgatóinak. Az elkészült és bemutatott installációjához hasonló jellegűeket már több alkalommal készített, ami historiai érdeklődését tükrözi. Ő maga így vall szándékairól munkájának ismertetőjében:

„A Three Museum Objects egy szoborsorozat, mely a zalaegerszegi múzeumban és a város épített környezetében található tárgyakon alapul. Ezek a tárgyak együtt Zalaegerszeg történelmének szubjektív keresztmetszetét alkotják. A három tárgy nagyon különböző zalaegerszegi területről és a történelem különböző időszakaiból származik. Az egyik tárgy egy fém vitrin darabokra tört, majd újra összerakott kerámia edényekkel, a Göcseji Múzeum gyűjteményéből származó tárgyak közvetlen replikája. A másik két tárgy egyike Vajta László mellszobrának másolata a Magyar Olajipari Múzeumból, illetve két beton villanypózna mása Zalaegerszeg utcáiról. Minden tárgy az eredeti méretének fele, raklapokon kiállítva, mintha szállítására készen állna. Arra vállalkozom, hogy a saját kis történetem írom meg Zalaegerszegről, talán egy múzeumi kurátor szemszögéből, aki a régió hosszú történetén tekint végig, a Three Museum Objects-be kiválasztott hétköznapi és történelmi tárgyakon keresztül.”

Az első, amin a Colburn vizuális gondolataiként is értékelhető objektum kapcsán érdemes elgondolkozni, nem csak az, hogy mit ábrázolnak, hanem az is, hogy mit nem. Ha egy egerszegi ember kap hasonló feladatot, alighanem a nagytemplomot, a zsinagógát, a falumúzeumi házakat, a TV-tornyot vagy a termálfürdő részletét emeli ki, ha pedig – mint Colburn – kisebb léptékben gondolkodik, a barokk Szentháromság-emléket, a Dísz-téri Tulipánt, esetleg egy falumúzeumi haranglábat vagy göcseji keresztet. Lehetséges, hogy néhány minden egyedi jelleget nélkülöző, összetört, majd restaurált, a helyi múzeumban látható őskori kerámia, egy Kossuth-díjas, de a városhoz csak erős áttételekkel kapcsolódó vegyész mérnök portréja, valamint egy szürke beton villanyoszlop sajátos elegye jobban jellemzi a települést és annak történetét, mint az említettek közül bármelyik, találmára kiválasztott három objektum? A kérdésre nem lehet egyértelmű igennel vagy nemmel felelni, mert a választ alapvetően „ha”-val kell kezdeni, és feltételes módban folytatni. *Ha* valaki messziről, mondjuk az Egyesült Államok keleti partvidékéről, ismeretek nélkül érkezik a városba, *elképzelhető*, hogy e három objektum által, saját szemszögéből jellemezhetőnek találja Zalaegerszeg történelmét. Hiszen két megbecsült, múzeumban őrzött és mutogatott emlékről (így, egyes számmal szólok jelen összefüggésben a kerámiák csoportjáról is) van szó, valamint egy olyan harmadikról, amely, mint típus – számunkra alig észrevehetően – meghatározó eleme a városunk képének. Nem településünk általunk ismert eseményekből összeálló történelméről beszélhetünk, hanem egy olyan, a művész által felfedezett és megfogalmazott históriáról, amely a „már az őskorban is...” kitéllettel kezdődik, egy jelentős (ennek oka lényegtelen), a „történelmi időkben tevékenykedő” személyiséggel folytatódik, és a mai városkép egy meghatározónak látott fragmentumával végződik. Közöttük pedig: snitt. Más megközelítésből úgy is értelmezhetjük, hogy van a városnak konkrét produktuma (terméke), van(nak) jelentős személyisége(i), és van egy egyéni hangulata, a további részletek pedig lényegtelenek.

Próbáljuk meg felülemelkedni a Colburn megközelítése kapcsán kialakuló, a „hiszen semmit nem tud sem a múltunkról, sem a jelenünkről!” – jellegű, némileg jogos sértettség-érzeten, és megérteni azt, hogyan lát minket egy irányunkban tájékozatlan, de nyitott és jóindulatú amerikai értelmiségi. Installációjával általánosságban fogalmaz ugyan, de meglehetősen éleslátással. Az ő szemszögéből Zalaegerszeg egy távoli, kiemelkedő jellegzetességek nélküli magyar kisváros (legalábbis amerikai

Kostyál László
és **Tóth Norbert** a
megnyitón

Lewis Colburn
az installációval

viszonylatban), amely azonban több ezer éves történelmi múlttal rendelkezik (a város, mint hely), amelyet a ma itt lakók büszkén kutatnak és mutatnak be. A város emellett szorgalmasan ápolja neves személyiségei (általában) emlékét, akik sokat tettek fejlődéséért. A település képe, jellege szürke, de racionális, rendezett; izgalmak nélküli, de mégsem unalmas. Véleményével vitatkozhatunk, berzenkedhetünk ellene, de el kell fogadnunk, és emellett fontos regisztrálnunk, milyen kép alakul ki rólunk egy elfogulatlan szemlélőben.

Az amerikai szobrász együttesének fontos jellemzője, hogy mindhárom objektuma 1:2-es arányú, pontos (anyagában persze csak a rendelkezésre álló lehetőségek szerinti) másolata az eredetinek. A rekonstrukció precizitását 3D-s szkennerek és számítógép segítségével biztosítja. Colburn ezzel azt hangsúlyozza, hogy ő a méretét ugyan a bemutatathóság szempontjából racionálisra csökkentve, de a valós objektumot (annak másolatát, és nem szabadabb asszociációra épülő reflexióját) állítja elé. Egyik oldalról kiragadja eredeti összefüggéseiből és teljesen új kontextusba helyezi ábrázolásai tárgyát, a másik oldalról az eredeti kapcsolódási pontok közül megtartja az egyik legfontosabbat, az arányosságot. Hiszen lehetne a villanyoszlopból kisplasztikai motívum, a büsztből „ütősebbre” felnagyított fejtorzó, és a kerámiákat is lehetett volna eredeti méretükben vagy akár erősebb kicsinyítéssel rekonstruálni, de így egy, a művész által fontosnak tartott összefüggés elveszne. A másolat pontossága mellett a közöttük meglévő arányosság is olyan kapocs, amely objektumait eredeti közegükhöz köti. Colburn installációja egyszerre objektív és szubjektív is, éppen az jellemzi a művészt, ami a történetírókat: az általa fontosnak tartott, különböző idősíkokhoz kapcsolódó mozzanatokat kiemeli, csoportosítja és felépíti rá egy narratívát, az ő saját valóságát, ha úgy tetszik,

történelmét, amit azután a művészet sajátos eszközeivel fogalmaz meg. Ő maga erről így vall: „...*a történelem... egy ilyen szubjektív narratíva, amely jelenkori érdekeinket és prioritásainkat tükrözi*”.

A szubjektív történelemről alkotott véleményét hangsúlyozza azzal is, hogy mindhárom objektumot egy-egy – természetesen 1:2 arányban lekicsinyített – raklapra állította, amivel elhelyezésük ideiglenes voltára utal. Nem objektív, véglegesen felállított dogmaként tekint tehát saját narratívájára, hanem mint elmozdítható, magával vihető, vagy akár újra is értelmezhető összefüggésrendszerre. A raklap formájú posztamensekkel azt is jelzi továbbá, hogy a rajtuk lévő objektumok között „három pontot” is el kell képzelni, vagyis további, hasonló jellegű objektumok sora is ide állítható lenne. Ilyen szemszögből e motívum egyfajta idézőjelként is felfogható.

Colburn művészi attitűdje voltaképpen nem új, s bár a mainstream kortársművészet képviselője, ezen belül – némi ellentmondással – klasszikusnak is mondhatjuk, hiszen a valóság egy részletének (méretaránytól függetlenül) élethű mását a művészeti szcénába emelő, az 1960-as években megjelenő alkotói mentalitás (George Segal, Edward Kienholz, Claes Oldenburg, Duane Hanson stb.) mára a kánon részévé vált. Amit esetében ki kell emelnünk, az a különböző idősíkok összekapcsolására és a múlt újraértelmezésére irányuló törekvés, a történelmi mozzanatok jelenkorra gyakorolt hatásának vizsgálata. Attól válik jellegzetesen egyénivé, hogy az ilyen jellegű művészeti törekvések korábbi képviselőitől eltérően nem a pillanatnyi látvány valamelyik egységes részletének hangsúlyozottan objektív rekonstrukcióját tűzi ki célul maga elé, hanem – mondhatni posztmodern gesztussal – szubjektíven, a kronológiai folyamatok érzékeltetését szem előtt tartva válogat a látvány fragmentumai közül, és ezeket egy teljesen új dimenzióba helyezve hangszereli újra.

Nem feledkezhetünk meg a három objektum kiválasztásának egy további szempontjáról sem. Elvégre Colburn alapvetően szobrász, és szemmel láthatóan olyan motívumokat keresett, amelyek szimbolikus tartalmuk mellett bizonyos plasztikai izgalmat is hordoznak. Ennek jegyében bírnak sajátos ritmussal a művész által saját kezűleg sorba rakott edények, melyek lekerekített formája emellett éles kontrasztban áll az alattuk lévő, konstruktív jellegű múzeumi vitrinnel. Ugyanezt az egymással felelő ellentétet látjuk a merevítő biztonsági keretbe zárt, önmagában organikus jellegű portrén is, míg a mászó lyukakkal tagolt villanyoszlopok voltaképpen ritmikus és monoton folytonossági hiányokkal tarkított sűrű, kissé keskenyedő hosszhasábok. Mindhárom motívum hordoz tehát olyan térbeli érdekességeket, amelyek felkelthetik egy szobrász figyelmét, és megindíthatják fantáziáját.

Az installáció bemutatásának helyszíne önmagában is szimbolikus jellegű. A múzeum a város történelmének relikviáit őrző intézményként a múlt értelmezésének és bemutatásának egyik szentélye, így egyik szempontból természetesnek tűnik, hogy Colburn történelmi ihletésű alkotása ebben a környezetben jelenjen meg. Két objektuma voltaképpen saját közegébe került vissza. Más szempontból nézve a dolgot, az előcsarnok enteriőrjében felállított kortársművészeti sorozat közvetlen „szomszédjai” Kisfaludi Stróbl Zsigmond akadémikus szépségű szobrai voltak, melyekkel éles polémiát folytattak. De mégis, éppen ez a kontraszt bizonyult a múlt és a jelen találkozási pontjának, és az első pillanatban talán bántó ellentétet keltve annak a diskurzusnak a részévé vált, amelynek Lewis Colburn alkotásával sikeresen törekedett fórumot biztosítani.

Horváth M. Zoltán

A hiány emlékművei

Ritecz Szilvia kerámiái
a zágrábi Ulupuh Galériában

Felszálló por, homok, fakó horizont sivatagi képei. A nap erejétől vibráló árnyékok nyújtózkodnak a sötét falak tövében. Égbe szökő, rusztikus épületek, a tölcsérszerűen kavargó szél leszakadt utcatáblákat kerget a házak közötti üres tereken. Megfagyott, időntúli csend. Mint egy álom emlékképei. De ennek az álomnak nincs hőse, cselekménye. Csak helyszíne van. És a helyszín régmúltjának történései. Árnyak mozognak, élnek, halnak, miközben építik a hiány emlékműveit. Mert Ritecz Szilvia kerámiáinak legfőbb hívószava a hiány. Ez a hiány lengi be installációinak tereit, integet kaptárszerű épületeinek sejtelmes ablakaiból. Ez a hiány épül kerámiáinak falaiba, sűríti a csendet finom harmóniába. Az emlékezés, a mementó harmóniájába. Mintha a lét koncepciójának meghaladása a hiány megjelenésével válna teljessé. Eltemetett tárgyak, a homok csapdájába ejtett hétköznapi eszközök mesélnek. Régvolt kultúrák, letűnt civilizációk rejtőzködnek a sejtelmes ablakok mögött. Épületei különálló lényekként léteznek sajátos terükben. Történelmi távlatokat hidalnak át, miközben magukba gyűjtik az időt. Mementó a múltnak, mementó a jelennek. Üzenet a semmiből, a semmibe. Hol van innét Marshall McLuhan globális világhálójára? Hol van a jelen társadalom nyüzsgő, önzesejtő rendszereinek izgatott önelégültsége? Hol van az ember, az Istenhez hasonlatos lény mindent legyűrő étvágya és arroganciája? Rejteneke Ritecz Szilvia kerámiái az ingatag jelenre való utalásokat? Értjük-e az üzenetet? Látjuk-e, miközben lázas öntudattal építjük saját falaink, és formáljuk át életünket a jelenből a múltba?

Ezek a kerámiák egy kicsit létesszenciák. Minden darabjuk mély és kitörölhetetlen árnyék annak a bizonyos barlangnak a falán. Tükör, ami a valóságban túlmutat. Lehántja, eldobja a zajos felszínt. Csak a valóság váza, a lényeg – és a csend marad. Időkapuszulák, relytélyesen mágiikus tartalommal. Kényszerítenek, hogy belépünk a világukba, magukkal ragadnak, felemelnek és ledobnak az emlékek valóságába. A hiány és a múlt valóságába. Aminek valami csoda folytán a jelenünk is része.

Ritecz Szilvia: Lótuszos

Ritecz Szilvia: Titkos átjáró

Mit hagyunk? Mi lesz az örökség? Érvényes tud-e maradni a több évtizedes, évszázados küszködés? Vagy csupán régészeti lelet egy mozdulatlaná dermedt óriás terepasztalon? Nincsenek válaszok, csak kérdések záporoznak. Városok, tárgyak, eltemetett kultúrák rejlenek minden szögletben, repedésben. Régvolt emberek arcai tekintenek vissza az ablakok nyílásaiból. És a megkerülhetetlen aktualitás. Mivé vált Aleppó, és a jelen világ problémáinak helyszínei? Vajon nem ezeket a képeket látjuk nap mint nap a híradó képkockáit megtekintve? A migráció útvonalait. Megannyi üresen maradt házat, félbetört sorsot. A világ kivetettjeinek ellentmondásos kálváriáját. Vajon mi lesz a félig leélt életekkel? Mi lesz az elhagyott terekkel, falakkal? Mi történik az elhagyott csendekkel, mondatfoszlányokkal és gyűlöletekkel? Megőrzik-e a vágyakat, az álmokat, és megőrzik-e az értelmetlen halálokat? A létbe kivetett ember talál-e menedéket újra és újra?

A hiány emlékművei embernélküliségükben nyújtják valódiabb, emberibb arcukat. És higgyük el, ennek a történetnek továbbra sincs hőse. Talán szereplője sincs. Csak helyszíne van...és emberarcú, földszagú épületei...

Ritecz Szilvia munkáiban szelíden szembesít önmagunkkal. Úgy láttat, hogy közben jótékonyan eltakar. Finom, nőies eleganciával készült kerámiai mítizáltak, maiak, és egyszerre futurisztikusak is. Miközben a múltból táplálkoznak, a jelenben léteznek. És prófétai erővel vetítenek elének egy lehetséges jövőt. Ami talán már rég megtörtént...

Ritecz Szilvia: Lelet (részlet I.-II.)

Ritecz Szilvia: Agora

Ritecz Szilvia: Agora (részlet)

Szerzőinkről

- Bartusz-Dobosi László** (1971; Pécs) Író, kritikus, szerkesztő; legutóbbi kötete: Hallgatásaim gyűjteménye, Napkút, 2015.
- Bognár Anna** (Budapest) Költő, kötete: Nem dajkadal, Adagio Kiadó, 2009.
- Cebula Anna** (1968; Szombathely) Művészettörténész, kurátor.
- Csontos János** (1962; Budapest) Költő, író, publicista. Legutóbbi kötete: Tíz esztendő, Magyar Napló Kiadó, 2015.
- Ezüst Eliz (Budapest)**
- Gelencsér Milán** (1995; Zalaegerszeg) Költő, kritikus. Írásai különböző lapokban jelennek meg.
- Hagymás István** (1955; Lendava, Szlovénia) Író, legutóbbi kötete: Az álomlátó fiú (Pápes Évával), Muravidéki Baráti Kör, 2013.
- Kálnay Adél** (1952; Dunaújváros) Költő, író; legutóbbi kötete: Régi képek, Tiszatáj Könyvek, 2015.
- Kardos Ferenc** (Nagykanizsa) Költő, kötete: Nézz rám, Pannon Írók Társasága, 2006.
- Kostyál László** (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, kurátor. Legutóbbi kötete: Kisfaludi Strobl Zsigmond élete és művészete, Göcseji Múzeum, 2014.
- Lángi Péter** (1942; Keszthely) Költő, kritikus, legutóbbi kötete: Őszidőm leltára, Pannon Tükör Könyvek, 2015.
- László Zsolt** (1963; Székesfehérvár) Költő, legutóbbi kötete: Rajzolt távlatok, Vörösmarty Társaság, 2014.
- Melcher Anna** (Budapest) Költő, versei különböző lapokban jelennek meg.
- Molnár Krisztina Rita** (Telki) Költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: Maléna kertje, NHK, Naphegy Kiadó, 2013.
- Nagy Betti** (Zalaegerszeg) Költő, művei különböző lapokban jelennek meg.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: Emlékpróba, Magyar Napló Kiadó, 2015.
- Sebők Melinda** (Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: A Nyugat árnyékában, György Oszkár monográfia, Argumentum Kiadó, 2011.
- Suhai Pál** (1945; Budapest) Költő, kritikus, műfordító. Legutóbbi kötete: Bábeli adottságok, Napkút Kiadó, 2015.
- Szabó Ferenc** (1931; Budapest) Költő, író, műfordító, esszéista. Legutóbbi kötete: Találkozások, mesterek – Kézirat gyanánt, 2015.
- Szauer Ágoston** (1963; Szombathely) Költő, legutóbbi kötete: Adventi esték, Martinus Kiadó, 2010.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: „Rendületlenül”, Pannon Írók Társasága – Göcseji Múzeum, Pannon Tükör Könyvek, 2014.
- Tömörly Péter** (Veszprém) Költő, író, legutóbbi kötete: Erdélyi anekdotika, Csíkszereda, 2000.
- Turbuly Lilla** (1965; Zalaegerszeg) Költő, író, kritikus. Legutóbbi kötete: Kosársuli, Móra Kiadó, 2011.
- Turcsány Péter** (Budapest, 1951. március 7. – Pomáz, 2015. szeptember 29.) Legutóbbi kötete: Tusa az életért, Kráter Kiadó, 2015.

Antal József: Húgom emlékére

Következő számaink tartalmából:

Zalán Tibor, Bence Lajos, Halász Albert, Böröndi Lajos, Gyimesi László, Cséby Géza versei; Király László, Göncz László, Bene Zoltán, Joó József prózája; Pomogáts Béla, Pápes Éva, Szabó Ferenc, Tucsni András, Merő Béla tanulmánya, kritikája; P. Szabó Ernő, Benedek Katalin, Péntek Imre, Kostyál László művészeti írásai.